

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

Diplomová práce

Realizace náhradní výchovy v Rakousku

Realisation of Foster Care in Austria

Marie Vlasatá

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.

Studijní obor: SPPG - učitelství na speciálních školách

Typ studia: prezenční

listopad 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze, dne 27. 11. 2009

.....

Poděkování

Děkuji všem, kteří přispěli ke zdárnému průběhu a dokončení práce. Děkuji vedoucí diplomové práce Doc. PaedDr. Evě Šotolové, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady. Dále děkuji Univ.-Prof. Dr.phil. Josefu Scheiplovi za přínosné konzultace během mé stáže na univerzitě ve Štýrském Hradci a také programu CEEPUS za poskytnutí stipendia pro realizaci této stáže. Vřelý dík patří pracovníkům sociálně pedagogického zařízení KIWOKI, kteří mě přijali na praxi, a dalším odborníkům z oblasti péče o ohrožené děti, kteří mi zprostředkovali realitu rakouské náhradní výchovy.

Souhlasím s poskytnutím práce zájemcům ke studijním účelům.

Anotace

Diplomová práce se zabývá řešením náhradní výchovy v Rakousku. Uvádí podmínky pro realizaci náhradní výchovy v dané zemi, objasňuje preventivní význam ambulantních služeb pro děti, mladistvé a jejich rodiny a představuje dostupné formy náhradní výchovy v institucích a pěstounské péči. V praktické části demonstruje jednu z nabízených forem na příkladě konkrétního zařízení. Cílem diplomové práce je popsání současného systému a zachycení principů náhradní výchovy v Rakousku jako možné inspirace pro vývoj náhradní výchovy v České republice.

Annotation

The graduation theses considers the solutions to foster care in Austria. It describes the conditions for realisation of foster care in a given country, explains the preventive importance of ambulatory services for children, youth and their families and presents available forms of substantial care in institutions and family foster care. Practical part of my work demonstrates one of the available forms on an example of a particular institution. The aim of this work is a description of current system and presentation of principles of foster care in Austria, so that it could serve as a possible inspiration for development of foster care in the Czech Republic.

Obsah

Úvod	11
1 Vymezení základních pojmů	14
2 Východiska náhradní výchovy v Rakousku	17
2.1 Rakousko – stručné představení státu a společnosti	17
2.1.1 Věkové hranice práv a povinností mládeže	19
2.2 Politické uspořádání a správa <i>pomoci mládeži</i>	19
2.2.1 Soukromí zřizovatelé služeb <i>pomoci mládeži</i>	21
2.2.2 Orientace na sociální zóny	22
2.3 Relevantní zákony	25
2.3.1 Zákon o <i>pomoci mládeži</i>	25
2.3.1.1 Návrh nového Spolkového zákona o <i>pomoci</i> dětem a <i>mládeži</i>	27
2.3.2 Zákon o <i>ochraně mládeže</i>	28
2.3.3 Všeobecný občanský zákoník	28
2.3.4 Zákon o soudnictví mládeže	29
2.4 Plánování <i>pomoci mládeži</i>	29
2.4.1 Plánování <i>pomoci mládeži</i> ve Štýrsku	30
2.4.2 Plánování <i>pomoci mládeži</i> v Solnohradsku	31
2.5 Historie institucionální náhradní výchovy	32
2.5.1 Od kořenů institucionální výchovy	32
2.5.2 Období první rakouské republiky	33
2.5.3 Období 2. světové války a dvě následující desetiletí	34
2.5.4 Vídeňská cesta institucionální výchovy	35

2.5.4.1	Vnější reforma dětských domovů	36
2.5.4.2	Vnitřní reforma dětských domovů	37
2.5.4.3	Dětský domov 2000	38
2.5.4.4	Výhody reformy	40
2.5.4.5	Dosud nevyřešené problémy	41
3	<i>Podpora výchovy</i>	42
3.1	Obecný proces průběhu <i>podpory výchovy</i>	45
3.2	Konkrétní příklady <i>podpory výchovy</i>	46
3.2.1	<i>Sociálně pedagogické provázení rodiny</i>	46
3.2.2	<i>Výchovná pomoc</i>	47
3.2.3	<i>Podpora v sociální a školní oblasti</i>	49
4	Náhradní výchova	50
4.1	Společné znaky různých forem náhradní výchovy	51
4.1.1	Důvody pro umístění dítěte do náhradní výchovy	51
4.1.2	Cíle náhradní výchovy	52
4.1.3	Průběh procesu umístění dítěte do náhradní výchovy	52
4.1.4	Problematika profesionální výchovy	56
4.1.4.1	Funkce pevného vztahu k dítěti v rodičovské a v profesionální výchově	56
4.1.4.2	Výhody a nevýhody profesionální, resp. institucionální výchovy	57
4.1.5	Spolupráce s rodinou dítěte	57
4.1.6	Vzdělání pedagogických pracovníků v institucionální výchově	59
4.2	Krizová centra	60
4.2.1	Proces pobytu v krizovém centru	61
4.2.2	Specifika klientely krizového centra	61
4.2.3	Krizové centrum Tartaruga	62
4.3	<i>Domov</i>	64
4.4	Podporované bydlení	64
4.4.1	Podporované bydlení „Zentrum R6“ ve Štýrském Hradci	66

4.4.1.1	Podporované bydlení pro skupiny	67
4.4.1.2	Podporované bydlení pro jednotlivce	68
4.5	Pěstounská péče	68
4.5.1	Formy pěstounské péče	69
4.5.1.1	Trvalá pěstounská péče	70
4.5.1.2	Krizová péče	72
4.5.1.3	FPU	73
4.5.1.4	Umístění matky a dítěte	74
4.5.2	Rodinná pedagogika	74
4.5.2.1	Vzdělání a odborná podpora rodinných pedagogů	75
4.5.2.2	Finanční ohodnocení rodinných pedagogů	75
4.5.2.3	Proces umístění dítěte do pěstounské péče na omezenou dobu, na příkladě fPU	76
4.5.3	Specifika práce s vlastní rodinou dítěte	77
4.5.4	Historie pěstounské péče	78
4.6	<i>Místo nouzového přespání</i>	79
4.6.1	Charakteristika nabídky	80
4.6.2	Zásada nízkoprahovosti	80
4.6.3	<i>Místo nouzového přespání Caritas-Schlupfhaus ve Štýrském Hradci</i>	81
4.6.3.1	Nabídka	82
4.6.3.2	Osvěta a práce s veřejností	85
5	Cíl šetření	86
5.1	Dílčí úkoly	87
6	Metody šetření	88
6.1	Postup šetření	88
6.2	Použité metody	88
6.2.1	Zúčastněné pozorování	88
6.2.2	Dotazníková metoda	89
6.2.3	Rozhovor	89

6.2.4	Analýza pedagogických dokumentů	90
6.3	Etické aspekty	90
7	Charakteristika souboru	91
7.1	Pozice <i>domova</i> KIWOKI ve Štýrském Hradci	91
7.1.1	Ostatní <i>domovy</i> zřizované magistrátem	92
7.1.2	Specifika ostatních tří městských <i>domovů</i>	92
7.2	Historické pozadí vzniku	93
7.2.1	Proces reformace dětských domovů	94
7.2.2	Projekt „Přestrukturování stacionárních zařízení náhradní výchovy“	94
7.3	Klientela	95
7.3.1	Indikace	96
7.3.2	Kontraindikace	96
7.4	Tým pracovníků	96
7.4.1	Časová náročnost zaměstnání	97
7.5	Prostory a materiální zázemí	98
8	Interpretace dílčích úkolů šetření	100
8.1	Pedagogické vedení dítěte	100
8.1.1	Systém klíčových vychovatelů	100
8.1.2	Dokumentace	101
8.1.2.1	Dokumentace vztahující se k přijetí dítěte	102
8.1.2.2	Zpráva o vývoji dítěte	103
8.1.3	<i>Případová konference</i>	103
8.1.4	Řešení obtíží dítěte	104
8.1.5	Komunikace s jinými institucemi a odborníky	106
8.2	Pravidla <i>domova</i> a hodnocení dětí	107
8.2.1	Pravidla KIWOKI a povinnosti dětí	107
8.2.2	Pomoc v domácnosti	108
8.2.3	Razítkové bodování	108
8.2.4	Kapesné	109

8.3	Zapojení dětí do života <i>domova</i> a společné akce	109
8.3.1	Domácí sněm	109
8.3.2	Společné aktivity	110
8.4	Spolupráce s rodinou dítěte	111
8.4.1	Princip dobrovolnosti	111
8.4.2	Komunikace s rodiči	112
8.4.3	Společně trávený čas dětí a rodičů	112
8.5	Komunikace v týmu a informovanost vychovatelů	113
8.5.1	Porady	113
8.5.2	Výjezdní porada	114
8.5.3	Neformální komunikace	114
8.6	Podpora vychovatelů a jejich spokojenost v zaměstnání	115
8.6.1	Supervize a další vzdělávání	115
8.6.2	Spokojenost pedagogických pracovníků v zaměstnání	116
8.7	Průběh všedního dne	116
8.7.1	Ráno a dopoledne	117
8.7.2	Odpoledne	117
8.7.3	Večer	118
8.8	Průběh umístění dítěte	119
8.8.1	Postup před umístěním	120
8.8.2	Pobyt	121
8.8.3	Odchod z <i>domova</i>	122
9	Závěry z šetření	123
	Závěr	125
	Resumé	129
	Literatura	131
	Přílohy	136

Seznam obrázků

2.1	Rozložení obyvatel Rakouska podle věku (Bevölkerungspyramide am 1.1.2009 nach Staatsangehörigkeit Österreich).	18
2.2	Schéma vztahu mezi rodinou, úřadem a poskytovatelem <i>pomoci mládeži</i> (Scheipl et al., in Knapp, 2003).	21

Úvod

„Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.“

(Úmluva o právech dítěte, čl. 7, odst. 1)

„Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem.“

(Úmluva o právech dítěte, čl. 20, odst. 1)

Každé dítě má přirozeně rádo své rodiče, chce s nimi žít a být šťastno. Bohužel se mohou vyskytnout i okolnosti, které to znemožňují. Někdy může situaci napravit vhodně zvolená pomoc dítěti a jeho rodině. Pokud ale žádná pomoc není úspěšná a dítě je ohroženo v jeho dalším vývoji, je nezbytná náhradní výchova.

Péčí o ohrožené děti, náhradní rodinnou péčí a institucionální výchovou se v České republice v rámci speciální pedagogiky zabývá obor etopedie. Je žádoucí, aby se náhradní výchova stále vyvíjela, a tak mohla co nejlépe reagovat na rozmanité potřeby dětí a na měnící se společenské podmínky.

Změny v péči o ohrožené děti jsou aktuálním tématem současnosti. Přípravují se zlepšení a inovace v oblasti institucionální výchovy (Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011) i pěstounské péče (příprava nového občanského zákoníku, který pěstounskou péči nově vymezí). V tomto období připravovaných

a probíhajících změn může být přínosem představení podoby náhradní výchovy v zemi, která již obdobnou etapou vývoje prošla, a její řešení by mohlo být pro situaci v České republice inspirací.

Podle našich nejlepších znalostí nebylo téma náhradní výchovy v Rakousku doposud v české odborné literatuře komplexně zpracováno. K tématu pěstounské péče vznikly, v souvislosti s přípravami lepší zákonné úpravy pěstounské péče na přechodnou dobu, dvě práce, které stojí za pozornost. První je Mezinárodní srovnání přístupů a forem realizace pěstounské péče se zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a reintegrace rodiny (Bubleová aj., 2002), které obsahuje i základní přehled pěstounské péče v Rakousku. Druhou prací je diplomová práce Pěstounská péče na přechodnou dobu – současná úprava a úvahy de lege ferenda (Večeřová, 2009), která se zabývá pěstounskou péčí na přechodnou dobu z právní stránky a přináší příklad britské pěstounské péče.

Diplomová práce se bude zabývat objasněním podmínek pro realizaci náhradní výchovy, obzvláště právním vymezením, organizací, současnými trendy a historickým vývojem. Ve stručnosti budou zmíněny ambulantní služby a některé jejich formy, které hrají důležitou roli v prevenci náhradní výchovy. Završením teoretické části bude představení průběhu, principů a forem náhradní výchovy, které jsou pro ohrožené děti a mladistvé v Rakousku k dispozici.

Informace pro teoretickou část vycházejí převážně z rakouských zdrojů. Rakouské odborné literatury na téma náhradní výchovy není mnoho, neboť ji díky shodnému jazyku často zastupuje literatura německého původu. Významným obohacením rakouské odborné literatury jsou sborníky z řady Studie k sociální pedagogice¹ (od roku 2001 vyšlo již 9 svazků), které se zabývají výhradně rakouskou realitou sociální pedagogiky, do které v Rakousku náhradní výchova patří. Teoretické poznatky budou obohaceny o jejich krátkou ilustraci z prostředí konkrétních zařízení a o informace od jejich pracovníků.

V praktické části bude představeno jedno konkrétní zařízení ve Štýrském Hradci, které poskytuje náhradní výchovu pro devět dětí. Na tomto příkladě bude přiblížena pedagogická práce a praktické principy náhradní výchovy v Rakousku. Detailní poznatky o činnosti tohoto zařízení budou vycházet ze stáže, která proběhla na jaře roku 2009, v rozsahu 120 hodin.

¹Studien zur Sozialpädagogik

Cílem práce je představit stav náhradní výchovy jako celek, teoretické poznatky doplňovat konkrétními příklady a tak přiblížit realitu rakouské náhradní výchovy. Jelikož každá z devíti spolkových zemí si do značné míry utváří systém náhradní výchovy sama a tedy různě, není možné postihnout v rozsahu diplomové práce konkrétní situaci v celém Rakousku. Snaha bude spíše o přiblížení možností a forem náhradní výchovy v Rakousku na příkladech z dílčích oblastí (nejčastěji spolková republika Štýrsko, Vídeň nebo město Štýrský Hradec).

Jelikož práce vychází ze zdrojů v německém jazyce a některé termíny nebylo možné nahradit adekvátním českým pojmem, budou používány speciální termíny, jejichž význam je vyložen v 1. kapitole.

Kapitola 1

Vymezení základních pojmů

Klíčové pojmy, používané v této diplomové práci, jsou vymezeny následovně:

náhradní výchova /die volle Erziehung, die Fremdunterbringung/: výchova dítěte a péče o něj mimo původní rodinu (v institucionální výchově, v pěstounské péči, u příbuzných nebo poručníka); náhradní výchova je stacionární formou *pomoci k výchově*

institucionální výchova /die Heimerziehung/: náhradní výchova, která se odehrává v institucích; klasické úzké vymezení institucionální výchovy (dříve jen dětské domovy) se přeměnilo v širokou, různorodou nabídku stacionárních sociálně pedagogických služeb (klasické dětské domovy, dětské vesničky, krizová centra, *domovy*, podporované bydlení apod.)

pěstounská péče /das Pflegekinderwesen/: náhradní výchova, která se odehrává v rodině pěstounů

Termíny, pro které v českém jazyce neexistuje adekvátní překlad, který by přesně vystihoval jejich obsah, budou v této práci zastupovat zvláštní pojmy. V textu jsou vždy označeny kurzívou a jejich význam je následující:

asistent /der Betreuer/: pedagogický pracovník ve službách *pomoci mládeži*; der Betreuer je podstatné jméno od slovesa betreuen /provázet/, což lépe vystihuje charakter jeho činnosti: provází děti a mladistvé, poskytuje jim podporu; v českém jazyce se v některých případech používá pojem vychovatel (je zachován), asistent (v oblasti náhradní výchovy ale zřídka) nebo se žádné označení nepoužívá

denní matky /Tagesmütter/: částečně stacionární služba *pomoci mládeži*, ohrožené děti tráví část dne u *denní matky* (profesionální vychovatelka), zbytek dne a noc ve své rodině; služba se může odehrávat i v rodině dítěte, kam *denní matka* na část dne dochází

domov /die Wohngemeinschaft/: zařízení náhradní výchovy, s kapacitou devět dětí ve věku od 10 let (viz podkapitola 4.3)

místo nouzového přespání /die Notschlafstelle/: nízkoprahové zařízení pro mladistvé od 14 let a mladé dospělé do 21 let, kteří zde mohou využít nabídku stravy, hygieny a noclehu (viz podkapitola 4.6)

ochrana mládeže /der Jugendschutz/: právní úprava k ochraně dětí a mládeže před zdravotním, mravním a jiným ohrožením

podpora v sociální a školní oblasti /Sozial- und Lernbetreuung/: jedna z forem *podpory výchovy*, ambulantní služba, při které *asistent* pomáhá dítěti se školní přípravou a sociálním začleněním (viz podkapitola 3.2.3)

podpora výchovy /Unterstützung der Erziehung/: ambulantní, mobilní a částečně stacionární opatření *pomoci mládeži*, jejich smysl je mj. také v prevenci náhradní výchovy (viz kapitola 3)

pomoc mládeži /die Jugendwohlfahrt/: instituce, jejímž cílem je podporovat vývoj dětí a mladistvých, usilovat o výchovu k odpovědné a společenské osobnosti a zabezpečit jejich duševní a tělesné zdraví (www.noe.gv.at); doslovně by překlad mohl znít „cesta k blahu mládeže“, v německém prostředí se ve stejném významu používá pojem Jugendhilfe /pomoc mládeži/, který je modernější a pozvolna k němu přechází i rakouská sociální pedagogika

pomoci k výchově /Hilfen zur Erziehung/: opatření, která jsou určena ohroženým dětem a mladistvým; zahrnují ambulantní *podporu výchovy* a stacionární náhradní výchovu

práva a povinnosti k dítěti /die Obsorge/: soubor práv a povinností obsahuje péči, výchovu, správu majetku a právní zastoupení; v českém prostředí se používá pojem rodičovská zodpovědnost, avšak soubor těchto práv a povinností nemusí příslušet pouze rodičům (např. může být soudem svěřena pěstounům nebo veřejnému zástupci), proto bude užít uvedený pojem

provázení /die Betreuung/: poskytování podpory dítěti v různé intenzitě, v ambulantní i stacionární formě

případová konference /die Fallbesprechung/: společná porada v průběhu užívání *pomocí k výchově* nebo při jejich plánování; účastní se jí zpravidla rodiče dítěte, sociální pracovník dítěte, vychovatel či *asistent* a dle potřeby další odborníci nebo samo dítě

sociálně pedagogické provázení rodiny /Sozialpädagogische Familienbetreuung/: jedna z forem *podpory výchovy*, *asistent* pracuje s celou rodinou a podporuje její výchovné kompetence (viz podkapitola 3.2.1)

úřad pro mládež /Amt für Jugend und Familie, zkráceně Jugendamt/: úřad s okresní působností, do jehož kompetencí patří náhradní výchova i *podpora výchovy*; při úřadě jsou zaměstnáni sociální pracovníci, kteří řídí pomoc pro ohrožené děti

výchovná pomoc /die Erziehungshilfe/: jedna z forem *podpory výchovy*, *asistent* individuálně provází dítě s obtížemi v psychosociální nebo emoční oblasti (viz podkapitola 3.2.2)

Kapitola 2

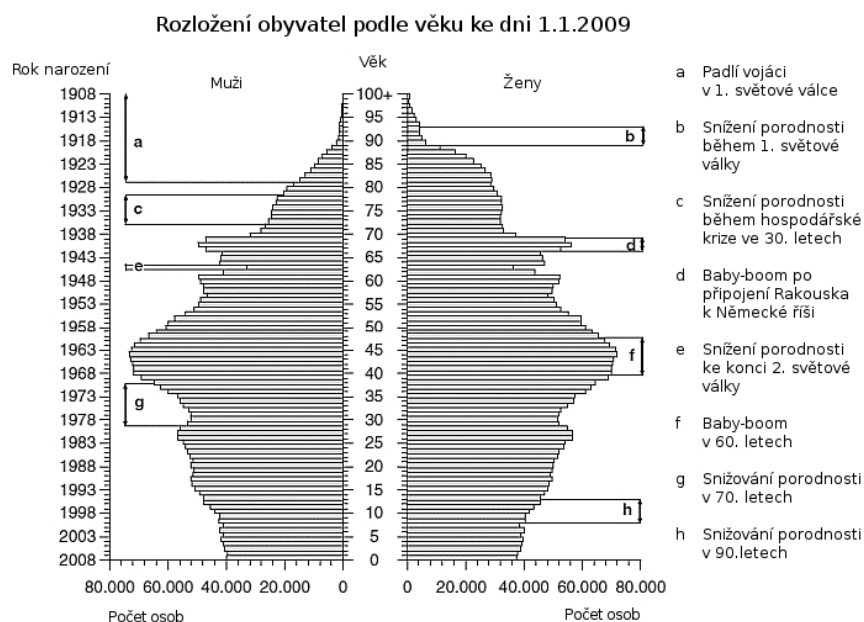
Východiska náhradní výchovy v Rakousku

2.1 Rakousko – stručné představení státu a společnosti

Rakousko je federální demokratická republika, skládající se z devíti spolkových zemí: Burgenlandsko, Dolní Rakousko, Horní Rakousko, Korutany, Solnohradsko, Štýrsko, Tyrolsko, Vorarlbersko a Vídeň. Vídeň je zároveň hlavním městem republiky. Stát zaujímá rozlohu 83 870 km² a má 8 355 260 obyvatel (stav k 1.1.2009). Rakouskou populaci můžeme, ve shodě s evropskou tendencí, označit za stárnoucí (viz obr. 2.1).

Pro úplnost uvádíme i počet obyvatel ve Štýrsku (1 207 479 obyvatel), které je po Vídni (1 687 271 obyvatel) a Dolním Rakousku třetí největší spolkovou zemí, v jeho hlavním městě Štýrském Hradci (253 994 obyvatel) a v okrese Štýrský Hradec a okolí (395 220 obyvatel), neboť převážně z reality těchto oblastí diplomová práce vychází (Bevölkerung am 1.1.2009 nach Politischen Bezirken, Alter und Geschlecht, Rakousko - informace o státě).

Od roku 1955 je Rakousko členem Organizace spojených národů a od roku 1995 je členem Evropské unie.

Obrázek 2.1: Rozložení obyvatel Rakouska podle věku (Bevölkerungspyramide am 1.1.2009 nach Staatsangehörigkeit Österreich).

Rakouský parlament se sestává ze dvou komor, národní rady a spolkové rady. Národní rada dominuje v rakouském zákonodárství a její členové (celkem 183) jsou každé čtyři roky voleni přímo. Spolkovou radu obsazují jednotlivé zemské sněmy (parlamenty spolkových zemí) a v zákonodárství má ve většině případů jen právo veta, které navíc může národní rada přehlasovat (Jugendpolitik in Österreich, 2007).

Na základě vývoje v posledních 15 letech může být podle Scheipla (nepublikovaný materiál, 2005) rakouská společnost označena jako přistěhovalecká. Podíl cizích státních příslušníků na počtu obyvatelstva stoupl z 5,1 % v roce 1989 na 8,6 % v roce 1993 a v roce 2005 se pohybuje okolo 9,1 %. V tom se Rakousko drží v popředí ve srovnání s jinými evropskými zeměmi. Podle nejnovějších údajů (ke dni 1.1.2009) je v zemi 870 704 cizích státních příslušníků, což dělá 10,4 %. V České republice, která má 10 467 542 obyvatel a z toho 441 705 obyvatel cizího státního občanství (stav v lednu 2009), tvoří podíl cizích státních příslušníků 4,2 % celkového počtu obyvatel ČR (Bevölkerung seit 2001 nach Staatsangehörigkeit und Geburtsland, Cizinci podle typu pobytu, pohlaví a státního občanství).

2.1.1 Věkové hranice práv a povinností mládeže

Na tomto místě uvedeme některé věkové hranice, která určují práva a povinnosti mládeže v Rakousku a do jisté míry tedy i určují postavení mládeže ve společnosti. Další věkové hranice práv a povinností upravuje Zákon o *ochraně mládeže* (viz podkapitola 2.3.2), který si však každá spolková země vytváří sama a věkové údaje se různí.

Věkové hranice, které jsou pro celé Rakousko jednotné (Jugendpolitik in Österreich, 2007):

- Povinná školní docházka trvá 9 let, začíná po dosažení 6. roku věku.
- Od 10 let musí být děti vyslechnuty u soudu, jedná-li se o přidělování *práv a povinností k dítěti* (v případě rozvodu rodičů).
- Od 14 let jsou mladiství částečně způsobilí k právním úkonům, mohou si svobodně zvolit náboženské vyznání, v otázkách vzdělání mají právo na spolurozhodování. Mladistvý podléhá trestně právní odpovědnosti a překračuje věkovou hranici pro legální sexuální styk.
- Od 15 let je povoleno zaměstnání na plný pracovní úvazek.
- v 16 letech má mladistvý aktivní volební právo.
- Pasivní volební právo, tedy právo být zvolen, mají občané, kteří dovršili 18. rok věku.
- Dověšením 18. roku věku se mladistvý stává plnoletým a získává plnou způsobilost k právním úkonům.

2.2 Politické uspořádání a správa *pomoci mládeži*

Z důvodu federální výstavby státu jsou v Rakousku kompetence rozděleny mezi spolek a spolkové země. Na celostátní úrovni je vytvářen Spolkový zákon o *pomoci mládeži*, který má

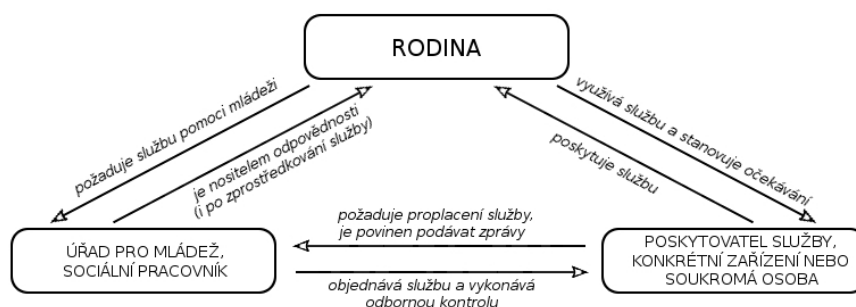
být základním rámcem pro zákony o *pomoci mládeži* jednotlivých spolkových zemí. Řízení *pomoci mládeži* a kontrola její kvality je plně v kompetenci spolkových zemí.

Na zemské úrovni je za záležitosti mládeže odpovědno příslušné ministerstvo. Ve Štýrsku je tímto ministerstvem Spolkové ministerstvo pro hospodářství, rodinu a mládež¹. Toto ministerstvo je členěno na sekce a ty dále na oddělení. Pod sekci Rodina a mládež spadá Oddělení *pomoci mládeži* a dětských práv, které „je odpovědno za *pomoc mládeži*, vzdělávání rodičů, *provázení* rodičů i dětí, mediaci, iniciativu proti psychickému, fyzickému a sexuálnímu násilí na dětech, *provázení* dětí, Úmluvu o právech dětí, *ochranu mládeže* a za právní záležitosti pěstounů a dětí“ (www.bmwfj.gv.at).

Každá spolková země je dále členěna na okresy, které s ní spolupracují při vytváření nabídek a při financování služeb (například ve Štýrsku hradí 60 % nákladů na *pomoc mládeži* spolková země a 40 % příslušný okres). V každém okrese je činný *úřad pro mládež*, při kterém jsou zaměstnání sociální pracovníci. *Úřad pro mládež* „pomáhá, informuje a radí ve všech záležitostech, které se dotýkají péče, výchovy a právních nároků dětí a mladistvých“, tedy podporuje rodiče v oblasti péče, výchovy, právního zastoupení a správy majetku jejich dětí, různými sociálními službami nabízí informace, poradenství a konkrétní pomoc pro rodiče i děti a podniká ochranná opatření při ohrožení dětí a mladistvých (www.kinderanwalt.at).

Okresní *úřad pro mládež* spolupracuje se soukromými zřizovateli služeb *pomoci mládeži* (objednává u nich konkrétní služby pro své klienty, platí za ně, každý půlrok dostává zprávy o vývoji svěřených dětí a prostřednictvím sociálních pracovníků umístěných dětí je s nimi v častém kontaktu) a některé služby také sám poskytuje. Například *Úřad pro mládež* Štýrský Hradec je dále členěn na osm referátů, z nichž mají přímou souvislost s náhradní výchovou Referát *pomoc mládeži* / právo (oblastmi jeho činnosti je adopce, pěstounská péče, právní zastoupení dětí i rodičů) a Referát sociální pedagogiky (jeho náplní je stacionární náhradní výchova a přísluší pod něj městské *domovy*). Částečně také Referát sociální práce (nabídka ambulantních a mobilních služeb) a Referát psychologických služeb a rodinného poradenství. Vzájemná spolupráce rodiny dítěte, *úřadu pro mládež* a poskytovatele *pomoci mládeži* je schematicky znázorněna na obr. 2.2.

¹Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend

Obrázek 2.2: Schéma vztahu mezi rodinou, úřadem a poskytovatelem *pomoci mládeži* (Scheipl et al., in Knapp, 2003).

Novým trendem je členění okresů do sociálních zón. Takové členění má vést ke větší flexibilitě nabízených služeb. V Rakousku probíhá tato přeměna zatím jen ve Štýrském Hradci. Okres přitom čerpá z německých a švýcarských zkušeností, kde tuto praxi provádí již delší dobu.

2.2.1 Soukromí zřizovatelé služeb *pomoci mládeži*

Soukromí zřizovatelé se značnou měrou podílejí na nabídce služeb *pomoci mládeži*. Flexibilně reagují na poptávku a nabízí pestrou paletu služeb.

Před tím, než může soukromé zařízení začít pracovat s mládeží, musí k tomu získat povolení od zemské vlády. Ta udává směrnice, na co vše musí zřizovatel dbát (např. velikost prostorů, velikost a skladba personálu, vzdělání pracovníků, plánování nákladů). Když dostane povolení, pošle okresnímu *úřadu pro mládež* informace o sobě a o nabízených službách, aby je sociální pracovníci úřadu mohli využívat pro své klienty.

Soukromými zřizovateli jsou obvykle spolky, které mají těsnou vazbu na církve nebo politické strany. Zatímco velké spolky jako Caritas nebo SOS dětské vesničky poskytují své služby celostátně, větší část soukromých zřizovatelů je v Rakousku zaměřena spíše regionálně (orientována na jednu spolkovou zemi) nebo dokonce činná pouze lokálně. Pro lepší koordinaci

jejich zájmů se soukromí zřizovatelé v jednotlivých spolkových zemích slučují v zastřešující spolky. Touto cestou dosáhnou také větší váhy oproti politice a úřadům (Scheipl, 1999).

Pro ilustraci zastoupení veřejných a soukromých zřizovatelů uvedeme výsledky šetření mezi stacionárními sociálně pedagogickými zařízeními v Rakousku, které v roce 1996 provedl Scheipl. Za stacionární zařízení považoval pro toto šetření dětské domovy, psychiatrické domovy², dětské vesničky, *domovy*, krizová centra a podporované bydlení, nezahrnoval mezi ně pěstounské rodiny a *místa nouzového přespání*.

V Rakousku převažují v oblasti stacionárních zařízení soukromí zřizovatelé (73 %) nad veřejnými (27 %). Konkrétní stav v jednotlivých spolkových zemích předkládá tabulka v příloze č. 1 (Scheipl, 2001).

Pomoc mládeži mohou poskytovat i soukromé osoby. Také ony musí po splnění požadavků získat povolení od zemské vlády.

2.2.2 Orientace na sociální zóny

V první fázi projektu Orientace na sociální zóny, v letech 1997 - 2001, probíhaly ve Štýrském Hradci především obsáhlé práce na přípravě Katalogu kvality *pomoci mládeži*³. Katalog byl vydán v roce 2000, a během následujícího roku se různě zaměřené pracovní skupiny zabývaly jeho zavedením do běžné praxe. Druhá fáze (2002 - 2004) byla zaměřena na přípravu regionalizace a ve třetí fázi (2004 - 2005) se projekt Orientace na sociální zóny plně rozběhl. V okrese Štýrský Hradec a okolí byly vytvořeny čtyři sociální zóny a k nim byli přiděleni pracovníci. Čtvrtá fáze probíhala v roce 2006, pracovalo se na přípravě organizace sociálních zón, bylo vytvořeno organizační schéma a vedoucí sociálních zón přebrali řídicí funkci v oblasti odborné, organizační a administrativní. Ve fázi upevnění (2007) byla zřízena centra sociálních zón, kam se postupně přesouvají jejich pracovníci. Také probíhá další vzdělávání pracovníků. Náplní zatím poslední fáze, která probíhá od roku 2008, jsou dialogy mezi vedením úřadů, pracovníky, politickými zástupci a soukromými zřizovateli. Dále

²Heilpädagogische Stationen

³Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt

pokračuje další vzdělávání odborníků a pracovníků v oblasti *pomoci mládeži* (Was bisher geschah, 2007).

„Koncepty sociálních zón, které byly vypracovány v oblasti práce s dětmi a mládeží, bazírují na vědeckých tradicích (např. sociálně ekologické přístupy), které vidí děti, mladistvé a dospělé jako jednající subjekty v jejich životním prostředí. Subjektivní životní prostředí mohou být utvářena značně individuálně, na základě strukturálních faktorů (např. dosah jednání, vzdálenosti) a osobních faktorů (např. etnikum, pohlaví).“

(Deinet, 2003, s. 108)

Hinte (nepublikovaný materiál, 2004) vysvětluje sociální zónu jako „obytný prostor, územní celek, o kterém lidi říkají: tady žijeme, tady se vyznáme, cítíme se dobře, žije tu pár lidí, které nemůžeme vystát, a pár jiných, se kterými si dobře rozumíme. Tady bydlíme, tady se hádáme, známe své sousedy, chodíme nakupovat.“ A dále upřesňuje, že definice obyvatel jedné sociální zóny je velmi rozdílná a musí se pozorně zjišťovat, co lidi určují jako svoji sociální zónu. Zóny pak mají třeba 4 000, někdy ale i jen pár set a jindy až 20 000 obyvatel. Ideou projektu Orientace na sociální zóny je, aby lidé žijící v těchto zónách zde přijímali i poskytovali potřebné služby. V tom můžeme rozpoznat návrat k „sousedské výpomoci“, která fungovala v minulosti v tradiční společnosti. Jeden z vedoucích projektu, Peter Engel, vysvětluje, že díky prostorové blízkosti a provázanosti systému budou pracovníci působit nespécificky – budou odborníci v zásadě na všechny druhy sociální pomoci a ve spolupráci s konkrétní rodinou pak společně vyberou nejvhodnější pomoc nebo pomoci. S rodinou bude pracovat jeden odborník, který rodinu dobře pozná a její problém bude řešit komplexně. Ne tedy jako doposud, kdy například jedné rodině poskytuje osoba A rodinné poradenství, osoba B realizuje ranou péči o nejmladší dítě, osoba C poskytuje *výchovnou pomoc* staršímu dítěti, zároveň je rodina klientem sociálního úřadu a zde s ní osoba D vyřizuje přiznání příspěvku na bydlení, osoba E hledá zajištění výpomoci při péči o starou babičku atp.

„Orientace na sociální zóny je pokus:

- více nasměrovat poskytování státní pomoci na vůli dotyčných lidí, na jejich zdroje a zdroje jejich životního prostředí;

- poskytovat *pomoci k výchově* na odborně vysoké úrovni a zároveň s nasazením optimálních prostředků (odborně nejlepší *pomoc mládeži* je také finančně nejvýhodnější);
- směřovat pomoc důsledně na poptávku potřebných lidí a ne na existující formy pomoci;
- překračovat jednotlivé odbornosti a institucionální specializace, a to nejen v rámci *úřadu pro mládež*, ale i v okolních systémech.“

(Hinte, 2008, s. 11)

Projekt Orientace na sociální zóny ve Štýrském Hradci je společným projektem Úřadu pro mládež a rodinu a Sociálního úřadu. Při jeho přípravě využívají zkušenosti z modelů sociálních zón ve městech Stuttgart, Curych, Oberhausen a Berlín a odborné sociologické poznatky od prof. Hinteho z Univerzity Essen v Německu, který má se zavedením orientace na sociální zóny bohaté zkušenosti a k přípravě projektu přispěl několika přednáškami ve Štýrském Hradci.

Cíle projektu (jak jsou uvedeny v Empfehlungen zur SRO, 2004) jsou:

- regionalizace (služby obou úřadů budou nabízeny decentralizovaně);
- zajištění kvality (služby obou úřadů budou pro celý okres Graz a okolí nabízeny v jednotné a standardizované kvalitě podle vyvinutého katalogu kvality);
- propojený a spolupracující systém (dosud existující nabídky v regionech /např. školy, sportovní kluby, nabídka *provázení* pro děti, sociální práce, nabídka pro seniory/ spolu budou propojeny, aby v jednotlivém případě mohla být rychle nalezena a nasazena ta nejvhodnější pomoc);
- flexibilizace (díky vylepšenému obsahovému, organizačnímu, strukturálnímu a právnímu přístupu bude umožněno rychlé nasazení „pomoci šité na míru“ a reagování na změněné podmínky);
- prevence (propojenost systému podporuje preventivní práci a nabízí podporu k svépomoci).

2.3 Relevantní zákony

2.3.1 Zákon o *pomoci mládeži*⁴

V roce 1954 byl v Rakousku poprvé prosazen zákon o *pomoci mládeži*. Druhý a aktuálně platný Spolkový zákon o *pomoci mládeži* pochází z roku 1989. V současné době se intenzivně pracuje na přípravě Spolkového zákona o pomoci dětem a mládeži⁵, který má stávající zákon nahradit.

Spolková vláda má v Rakousku v oblasti *pomoci mládeži* kompetenci základního zákonodárství. Jednotlivým zemím pak přísluší kompetence zákonodárství prováděcího. Spolkové země si měly po vydání Spolkového zákona o *pomoci mládeži* v roce 1989 vytvořit během let 1990 - 1993 své vlastní zemské prováděcí zákony. Ty musí dodržet základní rámec daný spolkovým zákonem, ale zároveň jsou konkrétnější a upravují problematiku do detailů.

První hlava Spolkového zákona o *pomoci mládeži* obsahuje obecná ustanovení, definuje obecné úlohy veřejné *pomoci mládeži*:

- „1) starat se o *provázení* matek, nastávajících matek a jejich nenarozeného dítěte, kojenců a jejich rodičů;
- 2) podporovat vývoj nezletilých nabídkou pomoci v oblasti péče a výchovy a jistit jej poskytováním výchovných opatření.“

(Jugendwohlfahrtsgesetz, § 1 odst. 1)

Zde uváděnou druhou úlohu *pomoci mládeži* interpretuje Scheipl (nepublikovaný materiál, 2005) jako zřetelnou snahu o opatrné vyvážení mezi posílením subjektivních práv, kde role státu ustoupí do pozadí, a klasickým přístupem orientovaným na intervenci. Úloha *pomoci mládeži* leží v zásadě v preventivní oblasti, ale dojde-li k ohrožení blaha dítěte, počítá také s možností zásahu státu do rodičovských práv na výchovu dítěte.

⁴Jugendwohlfahrtsgesetz

⁵Bundes – Kinder- und Jugendhilfegesetz (B-KJHG)

Jako primární úlohu *pomoci mládeži* stanovuje zákon (§ 2, odst. 1) posílení výchovných kompetencí rodiny: „Veřejné *pomoci mládeži* připadá obecná úloha poskytovat rodině rady a podporovat ji v plnění jejích úloh péče a výchovy nezletilých.“ Tato úloha ústí v zásadu nejmenšího možného zásahu do rodiny: „Veřejná *pomoc mládeži* smí zasahovat do rodinné oblasti a vztahů jen do té míry, do které je to nutné pro blaho nezletilého. To je obzvlášť tehdy, když bývá k prosazení výchovných cílů použito násilí nebo je (dítěti) působeno tělesné nebo duševní utrpení“ (§ 2, odst. 3). v první řadě jde o nabídku podpůrných opatření, o co nejjemnější prostředky vzhledem k míře a intenzitě intervence, kterým se dává přednost před náhradní výchovou (Scheipl, nepublikovaný materiál, 2005).

V obecných ustanoveních zákona je dále definována místní příslušnost k poskytovateli *pomoci mládeži* podle místa trvalého pobytu (nebo podle momentálního místa pobytu, nemá-li trvalé nebo hrozí-li nebezpečí z prodlení). Zákon nově zavádí povinné plánování *pomoci mládeži* pro spolkové země (viz podkapitola 2.4) a zdůrazňuje subsidiaritu, čímž podporuje zapojení soukromých zřizovatelů do práce v oblasti *pomoci mládeži* (např. založením soukromého *domova*).

Zákon specifikuje podobu sociálních služeb a *pomoci k výchově*. Sociální služby mají sloužit k pokrytí potřeb nezletilých a jejich rodičů, k podpoře rodiny a vývoje nezletilého. Jejich využití je vždy dobrovolné. Mezi sociální služby patří poradenství, služby *provázení* (např. raná péče) a terapeutická pomoc, možnosti ubytování mladistvých a ozdravné pobyty. Naproti tomu *pomoci k výchově* se uskutečňují vždy skrze *úřad pro mládež* jako dobrovolné opatření nebo i proti vůli rodičů. *Pomoci k výchově* mohou být ambulantní (*podpora výchovy*) nebo stacionární (náhradní výchova).

V následných paragrafech druhé hlavy zákona vymezuje zákon pěstounskou péči a adopci. Jejich konkretizace a přesnější ustanovení však přísluší každé spolkové republice zvlášť a jsou obsažena v jejich zemských zákonech o *pomoci mládeži*.

Druhá část zákona obsahuje bezprostřední spolkové právo, které je platné pro všechny spolkové země stejně. v bezprostředním spolkovém právu je zakotvena oznamovací povinnost, ustanovení o nákladech za náhradní výchovu a právo zemské vlády na prokázání a potvrzení otcovství a souhlasu nezletilého s adopcí.

2.3.1.1 Návrh nového Spolkového zákona o *pomoci* dětem a *mládeži*⁶

Spolkový zákon o zásadách sociální práce s rodinami a výchovných pomoci pro děti a mládež⁷, jinak zvaný také Spolkový zákon o *pomoci* dětem a *mládeži*, měl vstoupit v platnost 1.7.2009. Přes důkladný přípravný proces se ve fázi připomínek vyskytly mnohé i značně kritické poznámky, takže zákon dosud nebyl přijat. Odborníci jsou k rychlosti jeho schválení skeptičtí, ale dá se očekávat, že bude přijat v příštím roce.

Změny, které přináší návrh zákona, shrnuje Schuhmeyerová (nepublikovaný materiál, 2009) takto:

- pevnější zakotvení dětských práv do zákona (Úmluva o právech dítěte OSN) a práva nezletilých na podporu jejich vývoje a na výchovu k osobnosti, která bude schopná života ve společnosti a zodpovědná sama za sebe;
- přesnější definování úloh a standardů v jednotlivých oblastech služeb;
- zavedení určení konkrétního ohrožení a plánování pomoci u každého případu *pomoci mládeži* (v souvislosti s tím jsou stanoveny i postupy jako např. provádění domovních návštěv, *případových konferencí*, principu čtyř očí, pediatrické prohlídky u malých dětí);
- detailnější úprava mlčenlivosti, dokumentace, ochrany dat a práv na informace;
- zjednodušení správy v oblasti pěstounské péče;
- vypuštění úpravy denních nabídek *provázení* dětí.

„Souhrnem můžeme říci, že s vypracováním návrhu nového zákona byl učiněn krok směrem k podpoře zájmu uživatelů služeb, ke stanovení jasnějších cílů a úloh a k vývoji profesionálních standardů.“

(Schuhmeyer, 2009, s. 8)

⁶Bundes-Kinder- und Jugendhilfegesetz (B-KJHG)

⁷Bundesgesetz über die Grundsätze für soziale Arbeit mit Familien und Erziehungshilfen für Kinder und Jugendliche

2.3.2 Zákon o ochraně mládeže⁸

Dle slov Kdolské (Jugendschutz in Österreich, 2007) je cílem zákona o *ochraně mládeže* na jedné straně chránit mládež před ohrožením jejího fyzického, duševního a mravního vývoje a na straně druhé ji podporovat k připravenosti a schopnosti k převzetí odpovědnosti za sebe sama. Dosáhne-li mladistvý osmnáctého roku života, tedy plnoletosti, zákon pro něj již neplatí.

Zákon upravuje přiměřeně věku nezletilých jejich pobyt na určitých místech, účast na určitých akcích, časové ohraničení večerních vycházek, stopování, hru na výherních automatech a konzumaci alkoholických nápojů, tabáku a jiných návykových látek.

„Za porušení zákona hrozí dospělým peněžní trest nebo trest odnětí svobody a mladistvým povinné poradenské rozhovory nebo také peněžní trest.“

(Jugendschutz in Österreich, 2007, s. 1)

V Rakousku spadá *ochrana mládeže* do kompetence spolkových zemí. Na základě toho existuje devět zákonů o *ochraně mládeže* (každá spolková země má svůj vlastní). Platí vždy zákon té země, na jehož území se nezletilý právě nachází.

Dle ustanovení tohoto zákona se samozřejmě řídí i pravidla zařízení pro náhradní výchovu.

2.3.3 Všeobecný občanský zákoník⁹

Z pohledu náhradní výchovy je významná 3. hlava 1. dílu (o lidských právech), ve které jsou upraveny práva a povinnosti mezi rodiči a dětmi. K odejmutí či omezení rodičovských práv se vyjadřuje takto:

„Ohrožují-li rodiče svým chováním blaho nezletilého dítěte, tak má soud, ať už ho iniciuje kdokoli, učinit opatření nutná k zajištění blaha dítěte. Soud smí odejmout *práva a povinnosti*

⁸Jugendschutzgesetz

⁹Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch (ABGB)

k dítěti, zcela či částečně, a také zákonem dané právo na rozhodování a souhlas. V ojedinělých případech může také soud zákonem požadované rozhodování nebo souhlas nahradit, pokud neexistují žádné oprávněné důvody k odmítnutí.“

(Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, § 176)

2.3.4 Zákon o soudnictví mládeže¹⁰

Ve smyslu tohoto zákona jsou ti, kdo ještě nedosáhli čtrnáctého roku věku, nezletilí a nenesou žádnou odpovědnost za porušení zákona a za škody, které způsobili. Rodiče, resp. ti, jimž je dítě svěřeno, jsou povinni nahradit škodu v případě, že zanedbali povinnost dozoru nad dítětem.

Jako mladiství jsou v zákoně určeni ti, kteří dosáhli čtrnácti let, ale ještě ne osmnáctého roku věku. Mladiství se za své zločiny a provinění musí odpovídat trestnímu soudu pro mladistvé¹¹(Jugendschutz in Österreich, 2007).

Dle § 5 může být mladistvému uložen trest odnětí svobody do výše až 10 let, resp. 15 let, pokud spáchal trestný čin mladistvého¹² v době po dovršení šestnáctého roku věku.

2.4 Plánování *pomoci mládeži*

Spolkový zákon o *pomoci mládeži* z roku 1989 zavazuje v § 7 jednotlivé spolkové země k plánování a výzkumu: Spolkové země „mají při plánování zohledňovat společenský vývoj a výsledky výzkumů v příslušných oblastech. Je-li to potřeba, mají usilovat o zahájení odpovídajících výzkumů.“

I přes tento zákonný požadavek se plánování *pomoci mládeži* věnují prozatím jen dvě spolkové země, a sice Štýrsko a Solnohradsko. Obě tyto země ve svých zemských zákonech

¹⁰Jugendgerichtsgesetz (JGG)

¹¹das Jugendstrafgericht

¹²die Jugendstraftat

konkretizovaly stanovování plánů *pomoci mládeži* ve formě zpráv, resp. plánů. Zákony ostatních sedmi zemí se vyjadřují neurčitě o „plánování“, „plánování všeobecných opatření“, „plánování služeb *pomoci mládeži*“ apod. (Scheipl, 2001).

2.4.1 Plánování *pomoci mládeži* ve Štýrsku

První štýrský plán *pomoci mládeži*, který vyšel v roce 1992, vypracovali odborníci ze státních úřadů s pomocí ankety mezi sociálními pracovníky. Zhotovením dalšího plánu, z roku 1999, byla pověřena specializovaná firma. Skupina externích odborníků provedla analýzu stávající situace a v další detailní studii (pomocí mezinárodního srovnání, analýzy dat, rozhovorů s odborníky, sociálními pracovníky a zaměstnanci zařízení) vypracovala koncept plánovaných změn. Orientoval se na statistické hodnoty, aby bylo snadné přezkoušet výsledky, ale obsahoval i nekvantifikovatelné problémy, tendence a plány ve formě navrhovaných projektů (např. spolupráce služeb *pomoci mládeži* s psychiatrií, rozvoj sociální práce ve školách).

Plánování podnítilo vznik Katalogu služeb¹³. Ten detailně popisuje jednotlivé služby, které v rámci *pomoci mládeži* fungují. Poskytované služby ve Štýrsku jsou tímto standardizované, přesně vymezené a mají stanoveny finanční náklady, což je pro poskytovatele těchto služeb transparentní. Nevýhodou je určitá ztráta flexibility, jednotlivé služby jsou totiž vymezeny příliš úzce (Scheipl, 2001).

Třetí a momentálně platný plán pochází z roku 2005 a jeho primárním záměrem bylo zhodnocení plánu předchozího. Jako zásadu plánování formuluje posílení prevence a podpůrných opatření (mobilních a ambulantních služeb), které má mít za následek snížení počtu poskytovaných stacionárních a částečně stacionárních služeb.

Stávající plán *pomoci mládeži* obsahuje analýzu současných demografických podmínek, které mají vliv na poptávku po službách *pomoci mládeži* a jejich vývoj v posledních letech (např. podíl mládeže ve společnosti, počet nekompletních rodin, nezaměstnanost mládeže nebo počet případů porušení zákona o *ochraně mládeže*). Dále uvádí statistiky *pomoci mládeži*,

¹³LEVO-JWG : Leistungsverordnung – Jugendwohlfahrt

kteří mapují náklady, využití a klientelu poskytovaných služeb. K popisu existující nabídky jsou ocitovány důležité části štyrského Katalogu služeb. Všechny okresní úřady *pomoci mládeži* byly obeslány formulářem, aby vyjádřily svou potřebu nebo případné nedostatečné pokrytí některých služeb. Výsledky jsou v plánu vyhodnoceny tak, že u všech druhů služeb je uvedeno jejich zastoupení v jednotlivých okresech a určena priorita rozvoje. Mezi služby s nejvyšší prioritou patří například podporované bydlení pro mládež v krizi, psychologické služby, poradenství pro mládež i pro rodiče, *podpora v sociální a školní oblasti* nebo nízkoprahová centra pro mládež. Jako nově plánované služby byly vymezeny: intenzivní sociálně pedagogické *provázení* (zaměřené na děti s masivními poruchami chování, které jsou v dosud stávajících zařízeních obtížně začlenitelné a zároveň nejsou opodstatněné důvody pro jejich dlouhodobé umístění na psychiatrii), zážitková pedagogika (ve formě nabídky některých pobytových zařízení) a speciálně pedagogičtí pěstouni (kteří by přijímali zvláště problémové děti). Návrhovaným tématem pro další plánování je větší spolupráce s veřejností a dotazování i mezi klienty služeb *pomoci mládeži* (Steierischer Jugendwohlfahrtsplan 2005).

2.4.2 Plánování *pomoci mládeži* ve Solnohradsku

Scheipl (2001) shrnuje formu plánování *pomoci mládeži*, která od roku 1992 funguje v Solnohradsku. Dle jeho zjištění jsou základními elementy při plánování popis stávajících služeb, popis nově zamýšlených produktů, vypracování konkrétních opatření k jejich dosažení a schvalovací proces. Plánování je shrnuto ve zprávě o *pomoci mládeži*, která vychází každých pět let. U již existujících služeb jsou zde popsány jejich cíle, zásady, cílová skupina, kritéria a zajištění kvality, odborný personál, obsah služby, náklady a další. Popisy nově zamýšlených produktů jsou výsledkem vydařeného participativního a transparentního procesu rozhodování, na kterém se podílí odborníci z veřejné správy a zástupci soukromých zřizovatelů. Katalog opatření obsahuje detailní popisy (zodpovědnost, časový rámeček, náklady) konkrétních kroků, které mají vést k zavedení plánovaných služeb. Opatření jsou rozdělena podle priority a podle časového horizontu na krátkodobá a střednědobá.

Podle názorů zúčastněných má výsledek plánování sloužit jako průběžná zpráva v kontinuálním procesu a tedy jako podklad pro další koncepční, odborné a politické diskuze a následná rozhodnutí.

2.5 Historie institucionální náhradní výchovy

„Abychom mohli dobře pochopit současnou institucionální výchovu, je potřeba znát její historické kořeny a cesty, po kterých se ubírala. Prameny, které se utvořily v minulosti, nyní vyvěrají na povrch a mají své účinky v současnosti. Ohlédnutí za vývojem institucionální výchovy v Rakousku tedy může pomoci lépe pochopit aktuální směřování sociálně pedagogických úvah a jednání v rakouské zemi a také zřetelněji rozpoznat současné trendy a tendence, výzvy, možnosti a zdroje.“

(Lauermann, 2001, s. 120)

Všechny důležité okamžiky ve vývoji institucionální výchovy a sociální pedagogiky v Rakousku se odehrávaly zpravidla v jeho hlavním městě, Vídni. Odtud se pak reformní myšlenky a změny rozšiřovaly do zbytku země. Častou inspirací pro Rakousko byl vývoj náhradní výchovy a sociální pedagogiky ve Spolkové republice Německo, nejvýrazněji se projevila v 70. letech.

2.5.1 Od kořenů institucionální výchovy

Ve středověku příslušelo k veřejné péči o chudé i opatrování a výchova sirotků. Bohatí občané byli zavázáni náboženstvím, aby almužnou pomáhali žebrákům a chudým. Z toho se v průběhu staletí vyvinul v Rakousku, stejně jako v mnoha jiných zemích, systém sirotčinců¹⁴ (pro nezaopatřené děti) a nápravných ústavů¹⁵ (pro mladistvé, kteří se dopustili trestuhodného činu) (Lauermann, 2001).

¹⁴das Waisenhaus

¹⁵die Besserungsanstalt

Právní základ pro nápravné ústavy, uvádí Scheipl (1999), tvořil Zákon o tulácích¹⁶ z roku 1873, který stanovil oddělené zacházení s mladistvými a dospělými zločinci. V nápravných ústavech bylo s mladistvými zacházeno značně brutálně jako s trestanci, což zapříčinilo špatnou pověst těchto zařízení. Proto byly na začátku 20. let přejmenovány na výchovné ústavy¹⁷. Nové pojmenování však nevedlo k žádným změnám a vnitřní organizace zařízení zůstala stejná (Lauermann, 2001).

Podobně jako v nápravných ústavech se výchova v sirotčincích orientovala na dril, práci a poslušnost. Prakticky nebyly mezi oběma typy zařízení žádné zřetelné rozdíly ani ve formě pedagogických opatření, ani v klientele (Scheipl, 1999).

Dle Lauermannové (2001, s. 122) „tyto uzavřené systémy se všemi znaky totální instituce dosáhly svého největšího „rozkvětu“ v době rakousko-uherské monarchie“.

2.5.2 Období první rakouské republiky

Po konci 1. světové války, pádu rakousko-uherské monarchie, vzniku první rakouské republiky, v této přelomové době, se nabízela možnost rozsáhlé reformy společnosti.

Reformní pedagogické myšlenky pramenily z idejí psychoanalýzy a individuální psychologie. Na základě myšlenek Anny Freudové a Augusta Aichhorna pozměnil vídeňský městský radní Julius Tandler institucionální výchovu. Ve vídeňských výchovných ústavech a sirotčincích nahradil uniformované dozorce kvalifikovaným personálem, který vykonával individuálně psychologicky a psychoanalyticky orientovanou pedagogickou práci. Na místo vojenského pořádku, který byl až do té doby běžný, zde byly stále silněji prosazovány pedagogické principy (Lauermann, 2001).

Jako politický protagonista podporoval Tandler snahy o vytvoření hustého systému pomoci, který by preventivně působil poradenstvím a psychoterapeutickou nabídkou, uvádí Glauninger-Hollerová (2006). Základ dle ní spočíval ve stacionární péči o mládež, na kterou

¹⁶das Landstreichergesetz

¹⁷die Erziehungsanstalt

byla napojena síť běžně dostupných „normálních“ sociálně pedagogických služeb a nabídek pomoci v zátěžových situacích.

Péči o mládež přidelil Tandler významné postavení, neboť: „Čím více pečujeme o mládež, tím méně to budeme muset dělat později, tím zdravější, tím životaschopnější, tím odolnější v boji o bytí tato mládež bude“ (Tandler, in: Scheipl, 1999, s. 73).

Scheipl (1999) upřesňuje, že zatímco realizace reformního směru ve Vídni zcela nezankla ani v éře státního útlumu (1934 - 1938), ve zbývajících spolkových zemích se v této době přejímání reformních myšlenek a konceptů z Vídně uskutečňovalo jen nedostatečně.

2.5.3 Období 2. světové války a dvě následující desetiletí

S připojením k Německé říši v roce 1938 byly zakázány myšlenky Freuda, Adlera, Tandlera a Aichhorna a institucionální výchova se vrátila k anonymní masové péči a disciplíně ve velkých skupinách. Biologické a sociálně darwinistické teorie a přístupy genetické předurčenosti byly použity jako odůvodnění nutnosti „očistění“ společnosti od „sociálních“ elementů (Scheipl, 1999, Glauning-Holler, 2006).

„V roce 1940 byl v areálu Steinhof zřízen Vídeňský městský ústav péče o mládež¹⁸ (=oddělení smrti). Tento ústav byl od roku 1942 veden jako Vídeňský městský výchovný domov¹⁹ „Am Spiegelgrund“. Na dětském oddělení bylo do konce války usmrceno cca 700 dětí. „Obzvláště obtížné výchovné případy“, které „ještě nebyly beznadějně“, byly v „domově“ vychovávány barbarskými způsoby. (...) Nejprísnějším trestem otevřeně používaným za neposlušnost byla eutanazie.“

(Scheipl, 2007, s. 148)

První dvě desetiletí po 2. světové válce popisuje Lauermannová (2001) jako omezení reformních myšlenek jen na tradiční pojetí institucionální výchovy, které vedly k výstavbě velkých nediferencovaných dětských domovů (až pro 800 dětí). Jediné rozdělení bylo na „domovy pro hodné“ (internáty) a „domovy pro zlobivé“ (výchovné domovy). Institucionální

¹⁸die Wiener Städtische Jugendfürsorgeanstalt

¹⁹das Wiener Städtische Erziehungsheim

výchova se orientovala na autoritativní struktury, ošetřovatelské formy péče a disciplínu, nenavázala na odkaz reformních snah meziválečného období. Tato tendence byla způsobena skutečností, vysvětluje dále Lauermannová, že většina vychovatelů byla v dětských domovech zaměstnána ještě ve válečném období a tedy měla zažitý výchovný přístup té doby. Neexistovalo žádné vzdělávání vychovatelů a přijímací pohovory o kvalifikaci byly vedeny na nízké úrovni. Jeden tehdy přijatý pracovník to prý okomentoval slovy: „Když nechlastáte, tak jste na povolání vychovatele vhodní.“

Avšak v 60. letech byl, zmiňuje Scheipl (1999), zřízen čtyřletý vzdělávací ústav pro vychovatele (bez maturity) a zvýšena úroveň vzdělání sociálních pracovníků. Tím byly vytvořeny vhodné předpoklady pro nové směřování institucionální výchovy, které můžeme pozorovat od začátku 70. let.

2.5.4 Vídeňská cesta institucionální výchovy

Moderní industriální společnost s sebou přinesla mnohé změny. Rodina se změnila ze široké na úzkou, zvýšila se anonymita ve společnosti a tím zesláblo sociální zázemí jedinců. Tradiční rozdělení mužských a ženských rolí ztratilo svou platnou závaznost. V rodině tedy snadněji než dříve dochází k vzájemnému střetávání rozdílných potřeb a zájmů a z toho pramenícím konfliktům a napětí. Děti a mládež z takových rodinných poměrů (často rozvedených) se snadno dostávají do „životních krizí“, bývají psychicky zvlášť nestabilní a vykazují nápadné vzorce chování. Jsou tedy potenciální klientelou *pomoci mládeži*, resp. institucionální výchovy. Došlo také k proměně hodnot, a tak zodpovědnost, píle, poslušnost apod. ustoupily před samostatností, kreativitou a schopností prosadit se. Avšak tato změna způsobuje u rodičů i sociálních pedagogů výchovnou nejistotu. V důsledku toho vyrůstají děti a mladiství v situaci, která už je jen málo spojena se stabilními morálními zásadami, zodpovědností, s životními vzory a smysluplnými rituály a symboly. Tato ztráta stabilizačních systémů ztěžuje mnohým dětem a mladistvým výstavbu jejich osobní a sociální identity (Knapp, 2001).

Takzvané „Spartakovo hnutí“²⁰, vídeňská kampaň vedená v roce 1968 za zlepšení situace

²⁰die Spartakusbewegung

v dětských domovech, je důležitým milníkem dějin institucionální výchovy v Rakousku. S heslem „Otevřete domovy!“ a striktními požadavky na demokracii a rovné šance přineslo hnutí studující a pracující mládeže pohyb na scénu (vídeňské) institucionální výchovy. Pod názvem „vídeňská cesta institucionální výchovy“ proběhla tato reforma ve třech velkých fázích, od totální instituce zavřených ústavů k otevřeným zařízením a sociální pedagogice orientované na běžný život a přirozené prostředí dětí (Lauer mann, 2001).

V následujících kapitolách tyto fáze blíže představíme, a přestože se tato konkrétní reforma odehrála pouze ve Vídni, značně vypovídá o směru sociální pedagogiky v celém Rakousku, neboť jednotlivé spolkové republiky se vydaly po vzoru Vídně stejným směrem.

2.5.4.1 Vnější reforma dětských domovů

„V reformních snahách 70. let stojí ve středu všeho úsilí strukturální a organizační změny, jako například rozpuštění uzavřených dětských domovů, snížení velikosti skupin v dětských domovech, výhodnější poměr počtu vychovatelů k počtu dětí, založení *domovů*, vytvoření ambulantních poradenských pracovišť, snížení počtu dětí umístěných do dětských domovů zavedením nových ambulantních opatření, jako předřazené možnosti před institucionální výchovou.“

(Lauer mann, 2001, s. 125)

V roce 1974 byl ještě otevřen poslední velký dětský domov na okraji Vídně, avšak již dva roky předtím byly zřízeny první terapeuticky orientované *domovy* ve Vídni (Scheipl, 2007).

Tým odborníků, který v 70. letech do hloubky zjišťoval stav institucionální výchovy, přináší následující návrhy strukturálních změn:

- Dětské domovy mají být vedeny koedukovaně.
- Velikost skupiny se má řídit rodinným systémem a vytvářet podobně intimní situaci.
- Všechny děti a mladiství mají mít širokou nabídku vzdělání a vyučení.
- Tým odborníků má tvořit individuální plány dětí, s využitím informací z psychologické diagnózy.

- Krátkodobé pobyty mimo vlastní rodinu by se měly odehrávat ve speciálních zařízeních, ne v běžných dětských domovech pro dlouhodobý pobyt.
- Jako nová forma mají být zavedeny terapeutické dětské domovy, aby mohla být poskytována individuální podpora dětem s fyzickým, psychickým nebo sociálním znevýhodněním.
- Spolupráce s ambulantními zařízeními by měla být samozřejmá, zvláště ve vztahu k prevenci a následné péči (Lauermann, 2001).

Fleischmann (2001) uvádí, že kromě nové organizace dětských domovů byla postupně zřizována zařízení v ambulantní oblasti, zvyšována úroveň profesionálního vzdělávání vychovatelů a požadována nabídka supervizí a dalšího vzdělávání. Také vznikla linka důvěry, advokacie dětí a mladistvých a jiné sociálně pedagogické projekty. Hlavním cílem bylo snížit počet dětí v dětských domovech a pomoci rodině, aby dokázala samostatně řídit svůj život. Počet dětí umístěných v institucionální výchově klesl ve Vídni z asi 1 800 dětí v roce 1971 na něco málo přes 1 000 dětí (v roce 1981), až na 622 dětí (1991).

2.5.4.2 Vnitřní reforma dětských domovů

Toto reformní úsilí se odehrávalo nejvíce během 80. let. Šlo o pedagogické převraty jako například zlepšená diagnostika, zavedení průběžných *případových konferencí*, intenzivnější vtažení rodičů do výchovného procesu, vytváření takové atmosféry ve skupinách v dětských domovech, které by připomínalo rodinné prostředí, individualizace a další (Lauermann, 2001).

Stejně jako u vnější reformy, i u té vnitřní definovala vídeňská komise následující podněty k novému pedagogickému uspořádání, jak uvádí Lauermannová (2001):

- Rodiče mají být vtaženi do výchovné práce, zvláště díky individuálním pravidlům návštěv a vycházek.

- Demokratickým stylem vedení a práce ve skupinách by se měla podporovat samostatnost a odpovědnost dětí a mladistvých.
- Dětský domov by se měl integrovat do sociálního okolí, například docházkou dětí do externích škol.
- Trénink praktického života by měl děti připravit na budoucí život a jeho nároky.
- Zavedením multiprofesního týmu nebo zřízením terapeutických dětských domovů se má stát samozřejmostí možnost psychoterapie a psychoterapeutických opatření.
- Převažující autoritativní systém odměn a trestů by měl být nahrazen zapojením moderních poznatků psychologie učení.
- Má být kladen zřetel na volnočasovou nabídku pro děti a mladistvé.
- Zásahy do intimní sféry by měly být opodstatněné jenom tehdy, je-li to nepostradatelné k zajištění pedagogických cílů.

V tomto období došlo i k prohloubení vzdělávání vychovatelů. První vzdělávání vychovatelů, založené před 20 lety, bylo rozvinuto v pětileté vyšší školy s maturitou. Ve stejnou dobu bylo také otevřeno čtyřsemestrální vzdělávání na postsekundární úrovni, které poskytovalo rovnocenné vychovatelské vzdělání. Vzdělání kvalifikovaných sociálně pedagogických pracovníků vytvořilo dobré podmínky pro prosazení a další pokračování reformní práce v oblasti diferencující se nabídky stacionárních, ambulantních a mobilních zařízení pro děti a mladistvé (Lauermann, 2001).

2.5.4.3 Dětský domov 2000

Reformní snaha pod názvem Dětský domov 2000 započala v roce 1995 a byla dokončena o devět let později (Scheipl, 2007). Tento koncept vedl k orientaci na běžný život a přirozené prostředí dětí a dle Lauermannové (2001) má pomoci rozpoznat dříve problémy dětí a mladistvých, kratší dobu je provázet a diferencovaněji jim pomáhat (tyto tři body se také staly mottem reformy).

Hlavní zásady reformy Dětský domov 2000 shrnuje Fleischmann (2001):

1. Orientace na městské části.

Dosud centrálně organizované kompetence budou rozděleny a celková odpovědnost za klienty bude organizována regionálně. Sociální problémy se budou řešit tam, kde vznikly, a jejich zpracování bude vztahované k prostředí, efektivní, rychlé a nebyrokratické.

2. Časová orientace.

Odpovědnost za děti a mladistvé zůstává zásadně u rodičů (až na řídké výjimky soudního odebrání rodičovských práv). Z tohoto důvodu všechna opatření, i náhradní výchova, musí být definována jako časově ohraničený proces. Aby byly šance na úspěch daného opatření co nejvyšší, je nezbytné jasně definovat problém, rozvinout průhledné strategie řešení a přizvat k odpovědnosti všechny, jichž se problém týká.

3. Vytvoření regionální sítě.

Všechny systémy sociální pomoci, jak ambulantní tak i stacionární zařízení, které v regionu existují, koordinovaně spolupracují na adekvátním řešení problémů. Tak může být nabídka pomoci organizována efektivně. v rámci propojení nesou všechna zařízení společně odpovědnost za realizaci pomoci, která ve většině případů zahrnuje více různých nabídek.

4. Integrace skupin na okraji společnosti.

V sídlištních lokalitách, které nově vznikají či se v rámci vývoje města rozšiřují, je třeba myslet na naplánování sociálních služeb ambulantního i stacionárního druhu. Vzhledem k sociálně slabým skupinám a ke snahám o integraci cizinců se ukázalo, že stávající zařízení *pomoci mládeži* již nemohou zcela pokrýt nové požadavky a musí být rozvíjena nová nabídka.

Aby mohly být tyto zásady prosazeny, byla Vídeň rozdělena do šesti sociálně pedagogických regionů. Každý region obsahuje vždy jednu regionální základnu (sídlo vedoucího regionu, správy a pedagogických vedoucích), sociálně pedagogická poradenská pracoviště, jedno nebo více center krizové intervence, několik *domovů* a eventuálně také (malé) dětské domovy.

Tato organizační infrastruktura úzce spolupracuje s úřadem pro mládež a rodinu a s regionálními institucemi (školy, družiny, spolky atd.), společně řeší nastalé sociální problémy (Fleischmann, 2001, Knapp, 2001).

Společně se vznikem sociálně pedagogických regionů, uvádí Fleischmann (2001), bylo rozhodnuto o rozpuštění tradičních dětských domovů a z jejich skupin se vytvořily *domovy* rozmístěné po celé Vídni. Zatímco dříve se dětské domovy stavěly spíše v luxusních čtvrtích, nové *domovy* byly zřízeny v těch oblastech, ve kterých jsou klienti doma.

2.5.4.4 Výhody reformy

Ke zřetelným výhodám, plynoucím z vídeňské reformy institucionální výchovy, patří jednoznačné rozdělení příslušnosti. Přenos odpovědnosti na regionální úroveň vedl k vysoké identifikaci vedoucích i řadových pracovníků s jejich pracovní úlohou a k postoji: „Jsme odpovědní za děti a mladistvé v našem regionu.“ Částečně se tím vyřešil problém s neustálým překládáním dětí se závažnými poruchami chování ze zařízení do zařízení. Nyní je zřejmé, že se zařízení postarají o děti jejich regionu. Problematika jednotlivých dětí a mladistvých je tedy rovnoměrně rozdělena mezi všechna zařízení a výskyt delikventních jednání se rychle zmenšuje.

Byla zřízena krizová centra, která slouží k vyjasnění problému a rozpracování možných řešení. V případě nutnosti náhradní výchovy proběhne společný rozhovor rodičů dítěte, sociálního pracovníka dané rodiny, zástupce krizového centra a zástupce stacionárního zařízení, při kterém je jasně definována sociálně pedagogická zakázka (cíl a délka umístění). V průběhu umístění dítěte se pravidelně konají *případové konference*, na kterých může být zakázka vhodně poupravována. Tato opatření vedou k tomu, že sociálně pedagogická práce je pravidelně přezkoumávána, zda dosahuje viditelných úspěchů a vyhýbá se nezdarům.

Díky stále silnějšímu provázání sociálních služeb a jiných relevantních institucí v regionu jsou existující zdroje snadněji přístupné. Šance na úspěch sociální práce stoupají a tím se také zvyšuje spokojenost zúčastněných.

Reforma struktury zajistila klientům prostorovou blízkost. Místo velkých dětských domů a centralizovaných institucí vzniklo více menších odborně kompetentních organizačních jednotek, které jsou rozmístěny po celém regionu. Klientům se výrazně zkrátila délka cesty a vhodnou pomoc mají na dosah. Strukturální reforma přinesla také osobní blízkost, snižuje se anonymita klientů i pracovníků. Menší organizační jednotky mohou nabídnout flexibilnější, rychlejší a efektivnější pomoc (Fleischmann, 2001).

2.5.4.5 Dosud nevyřešené problémy

Jako stále nevyřešený, formuluje Fleischmann (2001) mnohostranný problém institucionální výchovy dětí a mladistvých se zvláště těžkými poruchami chování. Sice existuje nabídka psychiatrických zařízení pro diagnózu a krizovou intervenci, ale vhodná zařízení pro středně až dlouhodobé umístění stále chybějí. Nabídka soukromých zřizovatelů je v době nezbytných úsporných opatření jen stěží financovatelná. Stoupá proto tlak na vytvoření státního zařízení orientovaného na tuto klientelu.

Uspokojivé řešení zatím také nebylo nalezeno pro zacházení s dětmi cizinců a mladistvými bez doprovodu. Zde stojí v rozporu dva zákony a problém může být vyřešen jen jejich sjednocením na úrovni mezi spolkem a jednotlivými spolkovými zeměmi.

Kapitola 3

Podpora výchovy

(ambulantní formy *pomoci mládeži*)

Zásadou *pomoci mládeži* je volba vždy takové formy pomoci, která je ještě účinná a zároveň představuje nejmenší možný zásah do rodiny. To předurčuje široké využití ambulantních forem *pomoci k výchově*, neboli *podporu výchovy*, jejichž cílem je posílení rodinného prostředí nebo podpora vývoje nezletilého tak, aby dítě mohlo zůstat ve své rodině a nemuselo být umístěno do náhradní výchovy.

Například ve Štýrsku jsou nabízeny tyto ambulantní služby:

- poradenství a další preventivní pomoci;
- podpora výchovné síly rodiny (vzdělávání rodičů);
- interdisciplinární raná péče a *provázení* rodiny;
- *výchovná pomoc* (individuální *provázení*);
- *sociálně pedagogické provázení rodiny*;
- pomoc rodinám (podpora při zvládnání domácnosti);
- psychoterapie, psychologická péče;

- *denní matky* v rámci *pomoci mládeži*;
- *sociální provázení* (služba laiků);
- *podpora v sociální a školní oblasti* (LEVO-JWG, 2005, Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, 2000).

Sociálně pedagogické provázení rodiny, výchovná pomoc a podpora v sociální a školní oblasti patří mezi nejčastěji užívané, které zároveň často úzce souvisí s náhradní výchovou. Proto budou představeny v následujících podkapitolách.

Ke dni 31.12.2008 byla *podpora výchovy* v Rakousku poskytována 25 969 dětem, což představuje 1,65 % všech dětí ve věku 0 – 18 let. 412 případů *podpory výchovy* se odehrávalo na základě soudního rozhodnutí, zbylých 98,41 % případů byla dobrovolná opatření (Jugendwohlfahrtsbericht 2008).

Ambulantní *pomoci k výchově* mohou občané dobrovolně využívat ve formě sociálních služeb, které jsou zákonem (StJWG, § 16) definovány jako „pomoci k pokrytí potřeb (nastávajících) rodičů, dětí a osob, jimž je svěřena jejich výchova. Mají sloužit k podpoře rodiny a vývoje nezletilého.“ Za poskytování sociálních služeb může být požadována úhrada nákladů, avšak u některých služeb nebo s ohledem na individuální případ se na úhradě podílí *úřad pro mládež*. Poradenské služby, které nabízí spolková země nebo okres (tedy veřejní poskytovatelé *pomoci mládeži*), jsou bezplatné (Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, 2000).

Ve většině případů však bývají ambulantní *pomoci k výchově* poskytovány *úřadem pro mládež* ve formě opatření k podpoře výchovy se souhlasem a nebo také proti vůli osoby, které je výchova dítěte svěřena. Jejich cílem je „v jednotlivých případech podporovat co možná nejlepší a zodpovědnou výchovu nezletilých v jejich rodině“ (StJWG, § 36). Náklady na ambulantní pomoci, které byly nasazeny jako opatření k podpoře výchovy, jsou nejprve hrazeny z prostředků *pomoci mládeži*. Avšak nezletilí a osoby, které k nim mají vyživovací povinnost, jsou povinni zpětně tyto náklady uhradit ve výši, do které jim to dovoluje jejich finanční situace (Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, 2000).

Ambulantní pomoci mohou nabízet poskytovatelé veřejné *pomoci mládeži*, soukromí zřizovatelé *pomoci mládeži* i soukromé osoby (terapeuti, osoby poskytující *výchovnou pomoc* či

ranou péči), záleží ale na druhu služby. Soukromé osoby, jak dále uvádí Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, musí k poskytování *pomoci k výchově* získat, stejně jako soukromí zřizovatelé, povolení od zemské vlády. Ta ho udělí, pokud žadatel doloží potřebné dokumenty a je uznán za vhodnou osobu pro poskytování příslušné ambulantní pomoci. V zákoně není zakotven odborný dohled nad soukromými osobami, jako je tomu v případě soukromých zřizovatelů, ale dohled probíhá nepřímo tím, že je působení soukromých osob řízeno odborníky na rodinnou sociální práci (především sociálními pracovníky z úřadu).

Podpora výchovy je koncipována s cílem pomoci nezletilým, aby mohli zůstat v jejich stávajícím sociálním prostředí a vztazích, resp. doprovázet mladistvé při výstavbě jejich nového, samostatného života a sociálních vztahů mimo rodinu. Má také předcházet vyostření rodinných konfliktů a zásahu do rodinného soužití. Pokud již k umístění dítěte mimo rodinu dojde, mohou ambulantní *pomoci k výchově* usilovat o zlepšení podmínek v původní rodině do té míry, aby se dítě mohlo do rodiny znovu začlenit (Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, 2000).

Podle potřebné podpory je ambulantní *pomoc k výchově* směřována na jednotlivce nebo na celý rodinný systém:

- Pomoc orientovaná na rodinu se zaměřuje na celou rodinu a přímo plní její zadání. V první řadě se jedná o nové vytvoření vztahů v rodině a nových komunikačních forem, které dosud negativně ovlivňovaly vývoj dítěte. Typickou formou pomoci pro tento pracovní přístup je *sociálně pedagogické provázení rodiny*.
- Pomoc orientovaná na dítě se obrací přímo na děti a mladistvé, aby je podporovala při zvládání vývojových krizí, resp. podporovala v jejich osamostatňování. Typická forma pomoci pro tento pracovní přístup je *výchovná pomoc* (Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, 2000).

3.1 Obecný proces průběhu *podpory výchovy*

Přestože hlavním principem je zohlednění jedinečnosti každého případu, na které navazují rozdílné způsoby zacházení, v zásadě platí pro formu procesu *podpory výchovy* následující rámeček:

1. Vyjasnění problému.

Pracuje se s rozdílnými pohledy všech členů rodiny na současné problémy. Pozornost se věnuje i těm potřebám rodiny, které se nevztahují přímo jen k dětem.

2. Stanovení potřeby.

Odborníci (sociální pracovník a psycholog) se rodiny dotazují, jakou pomoc potřebuje. Probíhá vyjasnění, do jaké míry jsou členové rodiny schopni se na pomoci podílet.

3. Motivace, zprostředkování a naplánování pomoci.

Odborníci vyberou osobu, která bude pomoc provádět, společně i s rodinou se setkají, navrhnou jim konkrétní formu pomoci a rodina se rozhodne o jejím (ne)přijetí. Pokud pomoc přijme, uskuteční se setkání týmu *pomoci mládeži* (dva sociální pracovníci, psycholog, zástupce *úřadu pro mládež* a případně další odborníci), který rozhodne o způsobu, délce a hodinovém rozsahu ambulantní pomoci. Na tomto základě rozpracují odborníci z úřadu (sociální pracovník a psycholog) a osoba, která bude pomoc provádět, plán pomoci (cíle a jednotlivé kroky k němu).

4. Provádění ambulantní pomoci.

Během průběhu *podpory výchovy* se rodina, odborníci z úřadu a osoba provádějící pomoc scházejí v předem domluvených časových intervalech k bilančnímu rozhovoru. Hodnotí se pokroky, případně se upravuje zadání služby.

5. Ukončení, následné provázení a vyhodnocení.

Ukončení ambulantní pomoci je zřetelně označeno (např. společná večeře, výlet). Je otevřena a případně domluvena možnost následného provázení. Všichni zúčastnění (odborníci i rodina) se podílí na písemném zhodnocení (Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, 2000).

3.2 Konkrétní příklady *podpory výchovy*

3.2.1 *Sociálně pedagogické provázení rodiny*

U této formy *pomoci k výchově* se jedná o dlouhodobé *provázení* rodin, které má řešit výchovné, psychické, materiální a sociální problémy. Cílovou skupinou je celá rodina. Poradenství a *provázení* je prováděno v prostředí dotyčné rodiny.

Cílem je podpora vlastní odpovědnosti, zdrojů rodiny, kompetencí k řešení problémů a posílení výchovných kompetencí rodičů, aby byly děti podporovány a vychovávány k jejich blahu. *Asistent* se také snaží o rozvoj komunikace a vztahů mezi členy rodiny a rodinu podporuje při samostatné organizaci domácnosti (LEVO-JWG, 2005).

Tato forma ambulantní pomoci se snaží navázat na životní zkušenosti a potenciál ke svépomoci jednotlivých členů rodiny. Důležité je propojení a spolupráce s jinými zařízeními a institucemi, do nichž jsou členové provázené rodiny zapojeni, protože to napomáhá k dosažení pozitivních změn a k jejich dlouhodobému udržení (Knapp, 2003).

„*Sociálně pedagogické provázení rodiny* představuje celistvou formu sociální práce, která se zabývá specifickými rodinnými problémy, přičemž zohledňuje také sociální okolí rodiny (sousedé, školu atd.). Zdroje rodiny a její sociální okolí má být zachováno, aktivováno a dále rozvíjeno, aby bylo dosaženo adekvátního a samostatného regulování konfliktů v rodině.“

(Weberová, 2001, s. 322-323)

Jako nejčastější důvody pro vyhledání této formy pomoci jsou udávány obtížné vztahové situace, přetížení rodičů výchovou dětí, závažné poruchy chování a školní problémy dětí, zadlužení. Dalšími kritérii pro přidělení pomoci mohou být akutní krize v rodině (úmrtí, rozvod, výkon trestu odnětí svobody), omezené organizační schopnosti rodičů (ke zvládnání všedního života) nebo ohrožení blaha dítěte (riskantní životní podmínky, které ohrožují vývoj dítěte) (Knapp, 2003, LEVO-JWG, 2005).

Důvody, které vylučují poskytování této pomoci, jsou nesouhlas rodiny, závažné sociální poruchy, při kterých je nutné umístění dítěte do náhradní výchovy, nebo násilí proti *asistentovi* (LEVO-JWG, 2005).

Nezbytnými podmínkami pro úspěch *sociálně pedagogického provázení rodiny* jsou dle Weberové (2001) rovnocenný vztah mezi odborníky a rodinou (bez nadřazenosti úřední strany), princip dobrovolnosti a možnosti volby a důsledná snaha odborníků o vyjádření pochopení a partnerství rodině.

Sociální pracovník z *úřadu pro mládež* předá konkrétní případ *asistentovi*, ten dále rodinu provází, každý měsíc zapisuje protokol *provázení* a jednou za půl roku vyhotovuje vývojovou zprávu, kterou zasílá příslušnému sociálnímu pracovníkovi na *úřad pro mládež*.

Asistent zaměstnaný na plný úvazek má 25 hodin týdně věnovat přímé práci s rodinami (zahrnuje i čas dojíždění ke klientovi) a 15 hodin zbývá na ostatní činnosti (příprava, reflexe, účast na poradách a supervizích). Počet nasazeného odborného personálu se řídí počtem doprovázených rodin a počtem dětí v nich (LEVO-JWG, 2005).

3.2.2 *Výchovná pomoc*

Výchovná pomoc představuje intenzivní *provázení* dětí a mladistvých v různých problémových situacích nebo po ukončení institucionální výchovy, pro stabilizaci dosažených úspěchů. Probíhá zásadně formou individuálního *provázení*.

LEVO-JWG (2005) uvádí cíle této pomoci: „zlepšení stavu psychických a sociálních vývojových poruch (skrze individuální a intenzivní *provázení* v různých problémových situacích), dosažení vývojové etapy a stupně socializace, které odpovídají věku dítěte, stabilizaci výchovných úspěchů po skončení institucionální výchovy nebo projektu zážitkové pedagogiky, rozšíření sociálních schopností, samostatnosti, schopnosti smysluplně organizovat svůj volný čas a rozšíření kompetencí k zvládnání nároků každodenního života.“

Pomoc je určena dětem a mladistvým od desátého roku (v odůvodněných případech od osmi let) až po dosažení plnoletosti. Prodloužení *výchovné pomoci* dále přes osmnáctý rok je

možné jen výjimečně, je-li k tomu zvláštní důvod a pokud byla započata již před dosažením plnoletosti (LEVO-JWG, 2005).

Výchovná pomoc má být, dle LEVO-JWG (2005), poskytnuta dětem, které jsou ohroženy ve vývoji, mají lehké až středně závažné poruchy psychosociálního vývoje, socializační problémy, akutní emocionální zatížení nebo dětem, které potřebují následné provázení po ukončení institucionální výchovy.

S *výchovnou pomocí* se neslučuje nesouhlas klienta s pomocí, závažné poruchy psychosociálního vývoje, projevy násilí, které ohrožují *asistenta* nebo delikvence v závažném rozsahu.

Pokud sociální pracovník z opatření k podpoře výchovy zvolí *výchovnou pomoc*, vybere konkrétního *asistenta*, kterému případ předá. Při předání *asistent* se sociálním pracovníkem sepišou smlouvu o *provázení*, ve které jsou stanoveny cíle a časový rozsah pomoci. *Asistent* pak vykonává *výchovnou pomoc* v předem stanoveném hodinovém rozsahu, kdy jsou jednotlivé termíny rozloženy do různých dnů týdne a různých denních dob. Každý týden má proběhnout minimálně jedno setkání. Místo *provázení* je v zásadě sociální okolí dítěte a dále se řídí domluveným cílem služby. *Asistent* si vede dokumentaci svého pracovního času (proplacen je čas strávený s klientem, cesty ke klientovi a zpět a čas na přípravu). Tři čtvrtiny času jsou určeny na přímou práci s klientem (včetně doby dojíždění), čtvrtina pak na ostatní činnosti (psaní zpráv, příprava, dokumentace, účtování, účast na poradách a supervizích). Každý měsíc sepišuje *asistent* protokol *provázení* a jednou za půl roku probíhá rozhovor *asistenta* s klientem a jeho rodinou (je-li to možné a potřebné), při kterém zhodnotí průběh a výsledky služby (LEVO-JWG, 2005).

Asistenti mohou být buď zaměstnanci nějakého soukromého zařízení poskytujícího služby *pomoci mládeži*, které jim zajišťuje odbornou podporu na poradách a supervize, nebo mohou toto povolání vykonávat jako soukromé osoby, pokud obdrželi uznání od zemské vlády. V takovém případě jsou pak v kontaktu pouze s příslušnými sociálními pracovníky.

3.2.3 Podpora v sociální a školní oblasti

Děti a mladistvé, u kterých se projevují sociální, rodinné a kulturní deficity a zátěžové faktory, podporuje tato služba v socializaci vztažené na školní prostředí. Je určena dětem a mladistvým ve školním věku, kteří mají obecné deficity a nedostatečnou sebedůvěru ve školní oblasti, vývojové opoždění, problémy s motivací a koncentrací pozornosti nebo pro ně učení představuje psychickou zátěž. Potřebná je také pro děti a mladistvé, kteří do školy nedocházejí pravidelně, odmítají vyučování, hrozí jim vyloučení a také pro ty, kteří potřebují kulturní a jazykovou podporu jako pomoc k integraci. Zvláštní klientelou této služby jsou rodiče dětí školou povinných, pro které není němčina mateřským jazykem a potřebují tedy poradenství nebo podporu ve styku s rakouským školním systémem.

Cílem je zmírnit problémy s učením a školním výkonem a tím zajistit rozvinutí osobnosti v oblasti školy a vzdělávání.

Pomoc není poskytována při tělesném, mentálním nebo kombinovaném postižení, pokud je hlavní potřebou péče a ošetření.

Asistent provází dítě při učení v jeho domácím prostředí, snaží se o vytvoření vhodných podmínek k učení (stálé místo a čas školní přípravy, pracovní návyky), vede dítě k co největší samostatnosti a zařazuje aktivity a hry, které podporují komunikační schopnosti, motivaci k učení a soustředěnost. S eventuální pomocí odborníků diagnostikuje současný stav, definuje hlavní body podpory a vytváří pracovní plán. Při speciálních problémech, které plynou z opožděného vývoje a deficitů podpory, poskytuje *asistent* cílenou podporu, aby se dítě mohlo úspěšně účastnit vyučování. Dalším rozměrem *podpory v sociální a školní oblasti* je odlehčení vztahu mezi dítětem a rodičem (odpadají konflikty kolem školní přípravy) a podpora svépomoci rodiny, tedy trénování co možná nejlepší interakce mezi rodiči a dětmi při společném učení.

Podpora v sociální a školní oblasti probíhá v hodinovém rozsahu, jak ji stanoví koordinátor společně s rodiči a *úřadem pro mládež* (LEVO-JWG, 2005).

Kapitola 4

Náhradní výchova

(stacionární formy *pomoci mládeži*)

Náhradní výchova představuje stacionární formy *pomoci k výchově*. Jsou jimi pěstounská péče, institucionální výchova, výchova příbuznými (do třetího stupně) a poručníky (StJWG, § 37). Náhradní výchova může být vykonávána jako dobrovolné opatření i jako opatření proti vůli rodičů (příp. jiné osoby, které je dítě svěřeno).

Ke dni 31.12. 2008 bylo v Rakousku umístěno v náhradní výchově celkem 10 490 dětí, tedy 0,66 % všech v Rakousku žijících dětí ve věku 0-18 let. Z toho 3 888 případů náhradní výchovy (37 %) bylo na základě soudního rozhodnutí.

Zastoupení institucionální výchovy lehce převažuje nad pěstounskou péčí. V různých formách institucionální výchovy bylo k uvedenému dni umístěno 6 076 dětí (z toho 26 % na základě soudního rozhodnutí), v pěstounské péči žilo 4 414 dětí (z toho 52 % z rozhodnutí soudu). Soudní rozhodnutí jsou častěji zastoupena u forem pěstounské péče než institucionální výchovy, tedy spíše u mladších dětí, kterým je pěstounská péče častěji indikována (Jugendwohlfahrtsbericht 2008).

Tato kapitola se nejprve bude věnovat obecným údajům a principům náhradní výchovy v Rakousku. Poté představí tři základní formy institucionální výchovy, pěstounskou péči a její varianty a na závěr zařízení, které nabízí možnost přespání mladým lidem. Toto zařízení,

místo nouzového přesání, sice nepatří do systému rakouské náhradní výchovy, avšak sehrává v něm důležitou roli.

4.1 Společné znaky různých forem náhradní výchovy

Až na výjimky, ve kterých je pro dítě nejlepší definitivní odloučení od rodiny, je při realizaci náhradní výchovy kladen velký důraz na spolupráci s rodinou dítěte a je-li to možné, tak i na návrat dítěte do jeho původní rodiny.

Díky dobře fungujícímu systému *pomoci mládeži* a příkladné práci sociálních pracovníků výrazně převažuje počet případů náhradní výchovy s dobrovolným souhlasem rodičů dítěte nad případy soudních rozhodnutí o náhradní výchově nezletilého.

Služby náhradní výchovy jsou financovány podle platného sazebníku (Leistungsentgelte, 2009), který vždy určuje denní sazbu na dítě pro konkrétní typ náhradní výchovy.

4.1.1 Důvody pro umístění dítěte do náhradní výchovy

Náhradní výchova znamená velký zásah do života dítěte i jeho rodiny. Proto by měla být volena pouze v případě, pokud vzhledem k rodinné situaci a k možnostem a hranicím ambulantních forem pomoci představuje nejméně škodlivou variantu pro zajištění blaha dítěte.

To nastává především v případě:

- pokud rodiče zmizeli nebo jsou mrtví a není žádná osoba, která by roli rodiče nahradila nebo není možná ambulantní forma pomoci;
- když se rodiče natrvalo vzdají svých rodičovských práv a chtějí dítě odevzdat;
- pokud je dítě těžce (tzn. závažně a trvale) týráno, zanedbáváno nebo sexuálně zneužíváno, především pokud se jedná o kojence a děti do 6 let a ambulantní pomoci rodina nepřijímá nebo nezabírají;

- když rodič silně a chronicky odmítá dítě nebo má obtíže s výchovou, které způsobují závažné omezení vývoje dítěte a které nemohou být řešeny ambulantní formou;
- pokud jsou v rodině narušené vztahy a z důvodu puberty nebo osamostatňování dítěte dochází k závažným a neřešitelným konfliktům (zvláště při neúspěšně vytvořeném novém pěstounském vztahu nebo při krachu adoptivní a pěstounské péče);
- pokud z důvodu závažného psychického onemocnění anebo chronické závislosti nevykonávají rodiče *práva a povinnosti k dítěti* spolehlivě a ambulantní pomoci nejsou vhodné nebo úspěšné;
- když rodiče odmítají nutnou lékařskou péči o dítě (Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, 2000).

4.1.2 Cíle náhradní výchovy

Obecným cílem náhradní výchovy je poskytnout dítěti bezpečí, podporovat jeho vývoj, naplňovat základní fyzické i psychické potřeby dítěte, zajistit zdroje pro vyrovnání sociálních a emocionálních deficitů, podporovat věku přiměřenou samostatnost a sociální reintegraci dítěte. Pro plnění cíle sociální integrace by zařízení náhradní výchovy mělo mít takovou polohu, aby dítěti umožňovalo účast na společenském a kulturním životě, dostupnost potřebné infrastruktury (obchody, lékaři, školy, jiné instituce) a napojení na veřejnou dopravu (LEVO-JWG, 2005).

Další cíle se liší podle potřeb konkrétního dítěte a jeho situace. K dispozici stojí široká nabídka různých forem náhradní výchovy, které se zaměřují na různé cílové skupiny dětí a sledují své specifické cíle.

4.1.3 Průběh procesu umístění dítěte do náhradní výchovy

Umístění dítěte do náhradní výchovy není žádné jednorázové opatření, ale proces, na kterém se společně podílí odborníci více profesí, rodiče dítěte i dítě samo (pokud je přiměřeného věku).

Obecný průběh obvyklého procesu představuje Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, 2000):

1. Vyjasnění problému

Před každým umístěním do náhradní výchovy proběhne důkladné vyjasnění problému. Jsou podchyceny a zohledněny názory a úhly pohledu všech zúčastněných osob. Společně zpracovaná anamnéza osvětluje pozadí problému, aktuální krizi, současnou rodinnou situaci a příp. dosavadní proces pomoci. Je prozkoumán obsah, dynamika a příčiny aktuálních konfliktů, rodinná struktura, sociokulturní prostředí rodiny, dynamika vztahů v rodině (mezi rodiči, mezi dítětem a rodičem, mezi sourozenci) a používané výchovné styly.

2. Stanovení indikace

Volba náhradní výchovy je vždy relativní, záleží na kontextu a zájmu zúčastněných. Vliv na rozhodnutí má i dostupnost ambulantní pomoci a prostředky a možnosti, které jsou v dané situaci k dispozici. K rozhodnutí o náhradní výchově je třeba zvážit následující otázky:

- Jak velké je riziko ohrožení blaha dítěte, pokud by dítě zůstalo ve své rodině?
- Které konkrétní důvody určují náhradní výchovu jako nejméně škodlivou alternativu?
- Která forma náhradní výchovy je žádoucí vzhledem k vývojovým potřebám dítěte?

3. Výběr formy náhradní výchovy

Pěstounská péče je indikována zpravidla u:

- dětí do šesti let;
- dětí (až do desátého roku věku) s perspektivou dlouhodobého umístění v náhradní výchově;
- dětí, které potřebují intenzivní a kontinuální individuální podporu a péči.

Institucionální výchova je upřednostňována u:

- skupin sourozenců, pokud se pro ně nenajde vhodné místo v pěstounské rodině;
- starších dětí (starší školní věk, mladiství, v případě prodloužení i mladí dospělí);
- děti, jejichž problémy mohou být zvládnuty jen v kontextu společnosti nebo se zvláštní odbornou pomocí.

4. Odhad rizika

K odhadnutí eventuálních rizik v rodině se používá pětibodová škála (ano – spíše ano – částečně – spíše ne - vůbec), na kterou se zanáší odpovědi na následující otázky:

- Zajišťují rodiče blaho dítěte?
- Vidí sami rodiče a děti existující problém?
- Souhlasí rodiče a děti s odborníky ve formulaci a konstrukci problému?
- Jsou rodiče a děti připraveni přijmout nabízenou pomoc a využívat ji?

5. Případová konference

Účastní se jí všichni, kterých se náhradní výchova týká, tedy členové rodiny, dva sociální pracovníci, psycholog, vedoucí úřadu pro mládež (nebo jeho zástupce). Pokud je dítě již umístěno, tak i zástupce onoho zařízení.

6. Hledání a výběr indikované stacionární pomoci k výchově

Na rozhodnutí o místě a délce umístění se podílí všichni zúčastnění. Pokud však rodiče nesouhlasí a je rozhodnuto o pomoci proti jejich vůli, rozhodne předběžně tým odborníků (na setkání týmu samozřejmě pozve i rodinu). Během následujících osmi dnů musí proběhnout soud a vydat rozhodnutí. Hledání konkrétního místa v zařízení nebo pěstounské rodině je produktivní jen ve spolupráci s rodinou. Společným hledáním a otevřením možností (alespoň dvě možnosti volby) je zajištěna kvalita procesu a předchází se riskantním krachům náhradní výchovy.

7. Plán pomoci

Na základě podkladů sociálního pracovníka je na *případové konferenci* zpracován a písemně formulován plán pomoci. Později jsou do něj vtažena i jednotlivá zařízení či pěst-

tounské rodiny. Přispívají k vyjasnění problému a jednotlivých úkolů a rolí v procesu náhradní výchovy. Plán obsahuje formulaci problému, cíl a délku náhradní výchovy, úkoly zúčastněných, upravení jejich dalšího kontaktu a výměny informací, právní možnosti a také pravidla pro krizové situace nebo pro změnu plánu.

8. Rozloučení dítěte s rodinou a přijetí do náhradní výchovy

Přechod z rodiny do nového místa je zřetelně označen. Pro tento účel je ustanoveno zvláštní setkání s rodinou, na kterém všichni mohou vyjádřit své pocity v této fázi rozdělení (obavy nebo naděje, starosti nebo přání). Odborníci mají úlohu stát po boku zůstávající rodiny, udržovat s ní kontakt a poradenstvím jí pomáhat, aby toto nevyhnutelné trauma z oddělení bylo co možná nejmenší.

9. Pobyť dítěte v náhradní výchově

Během pobytu se pracuje na dosažení v plánu vytyčených cílů, spolupracuje se s rodinou dítěte a každý půl rok napíše vychovatel/pěstoun zprávu o vývoji dítěte příslušnému sociálnímu pracovníkovi na *úřad pro mládež*. Tento sociální pracovník případ stále vede a je se zařízením či pěstounskou rodinou v kontaktu.

10. Následné provázení, poradenství a podpora rodiny

Sociální služba není ukončena s umístěním dítěte do náhradní výchovy. Po dobu minimálně jednoho roku je dokonce další poradenství a *provázení* původní rodiny stejně tak důležité, jako úloha stacionární *pomoci k výchově*. Jistí náhradní výchovu, předchází náhlé sabotáži proti provádění kvalitní náhradní výchovy a přispívá tak k jejímu úspěchu. Pokračující poradenství je nezbytné především proto, aby podporovalo produktivní změny v rodině a tím umožňovalo návrat dítěte zpět do rodiny. Pokud to není možné, tak alespoň podporuje prospěšný kontakt rodiny s dítětem nebo definitivní odloučení rodiny od dítěte, je-li to potřeba (Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt, 2000).

4.1.4 Problematika profesionální výchovy

4.1.4.1 Funkce pevného vztahu k dítěti v rodičovské a v profesionální výchově

Mezi dítětem a jeho rodiči přirozeně existuje úzký vztah. Tento vztah je nezbytný prostředek pro výchovu a zároveň je výchova výsledkem takového vztahu. Výhodou úzkého vztahu je vysoká loajalita dítěte k jeho rodičům a na straně rodičů ochota věnovat výchově hodně času a energie. Jeho nevýhodou může být zklamání při nevydařeném procesu odloučení dítěte od rodičů. V některých případech může sice existovat pevný vztah mezi dítětem a rodiči, ale pokud se rodiče musí zabývat existenciálními otázkami (např. fyzická nebo psychická nemoc, nezaměstnanost, alkoholismus), nezbývá jim prostor na dostatečnou výchovu dítěte. V rodině může nastat i situace, že se vztah mezi dítětem a rodiči nevytvoří vůbec, rodiče dítě z různých důvodů odmítají.

Pokud se nepodaří pomocí různých podpůrných opatření výchovné schopnosti rodičů zlepšit na dostačující úroveň, musí být tyto schopnosti alespoň částečně nahrazeny. To je úloha profesionální výchovy.

V 70. letech byl prosazován model výchovy, ve kterém měl hrát klíčovou roli pevný a láskyplný vztah vychovatele k dítěti, což není případ moderní sociální pedagogiky. Samozřejmě, že profesionální výchova musí zahrnovat respekt a angažovanost pro dítě, ale činnost vychovatele se musí odvíjet od stanoveného plánu výchovy, od pravidel a důsledků daného systému (např. skupiny) a od výchovných cílů, které byly společně s rodiči pro dítě stanoveny. Vychovatelé nemohou jednat na základě lásky a náklonnosti k jednomu konkrétnímu dítěti, nemohou dítě vychovávat podle svých vlastních plánů a nápadů. Dítě by mělo být schopno dobře fungovat nezávisle na konkrétní osobě vychovatele.

Moderní sociální pedagogika je totiž ve stálé změně – vychovatelé se střídají ve službách a často mění zaměstnání. Proto by bylo nerealistické a neodpovědné vázat jistotu a spolehlivost výchovného působení na konkrétního vychovatele. Kontinuitu a spolehlivost výchovy v sociálně pedagogickém zařízení zajistí naopak předvídatelný režim dne, jasná pravidla a domluvené následky za jejich porušení. „Dítě v zařízení se nemůže spolehnout na „Františka“, ale na předvídatelnost a spolehlivost organizační formy ano“ (Muhr, de Waal, 2003, s. 408).

V souvislosti s tím je třeba dbát na udržování kontaktu a respekt ke vztahu mezi dítětem a jeho rodiči, neboť i když tento vztah není dostačující pro výchovu dítěte, je pro něj existenciálně důležitý (Muhr, de Waal, 2003).

4.1.4.2 Výhody a nevýhody profesionální, resp. institucionální výchovy

Muhrová a de Waal (2003) spatřují hlavní výhody profesionální výchovy v jasné nabídce, v její dobré struktuře a spolehlivých výsledcích. Profesionální výchova je opakovatelná, tedy vychovatel ji může poskytovat více dětem najednou a stále znovu a je subjektivně relativně nezávislá, což přináší snížené riziko osobního zklamání.

Nevýhodou institucionální výchovy je, že se dítě v kolektivu dětí v zařízení stává „normálním jevem“, zažívá málo pocitů subjektivního významu a nezaměnitelnosti. Proto je pro každé dítě důležitý vztah, jakékoli kvality, k původní rodině: „I když mě moji rodiče nevychovávali, stejně jsem pro ně jedinečný a nezaměnitelný“ (Muhr, de Waal, 2003, s. 409).

Náhradní výchova, obzvláště ta institucionální, je velmi nákladná. Umístění dítěte do zařízení náhradní výchovy stojí nesrovnatelně více než rozpočet čtyřčlenné rodiny, uvádí Muhrová a de Waal (2003). Při umístění do klasických zařízení institucionální výchovy, jako je dětský domov nebo *domov*, totiž připadají v průměru čtyři děti na pět dospělých, kteří jsou do procesu zapojeni.

4.1.5 Spolupráce s rodinou dítěte

Rodiče dítěte jsou v celém procesu náhradní výchovy odborníkům rovnocenným partnerem. Rodina dítěte je plně respektována, podporována a zapojena do rozhodování.

Pro zdar náhradní výchovy, případně pro zlepšení podmínek a návrat dítěte domů je kvalitní spolupráce s rodinou dítěte důležitá. Je nutné, aby rodiče s náhradní výchovou souhlasili a svým chováním ji nemařili. Tato spolupráce je důležitá také pro spokojenost samotného dítěte.

Hansen (1999) na základě více výzkumů uvádí, že děti v náhradní výchově, které udržují častý kontakt se svými rodiči, jsou schopny větší sebekontroly a neprožívají tolik pocitů existenciálního strachu a méněcennosti jako děti, které jsou s rodiči v řídkém kontaktu nebo dokonce žádném.

„Dítě je rádo, když si jeho současní vychovatelé rozumí s jeho vlastními rodiči, když spolu mluví a stýkají se s respektem. Nejde jen o to, že je dítě ušetřeno vnitřního konfliktu přiklonit se na jednu či druhou stranu, ale dítě musí zažít, že jeho rodiče, z kterých koneckonců pochází, jsou také dobří lidé.“

(Hirschfeld, 1996, s. 13)

Dle Hirschfelda (1996) je práce s rodiči dítěte důležitá, aby:

- vychovatelé poznali kořeny dítěte v jeho dřívějších vztazích a rodinných rolích, mohli mu tak lépe porozumět a aby tyto kořeny neničili, ale navazovali na ně;
- vychovatelé mohli lépe porozumět motivům jednání a základním postojům rodičů a tuto znalost v případě konfliktu pozitivně využili;
- se dítě mohlo vypořádat se svými rodiči a sourozenci, nebo se od nich mohlo oddělit a stát se samostatným a nezávislým;
- se psychický nátlak vycházející od rodičů mohl převést na dospělé a nezatěžoval dítě;
- dítěti pomohla zpracovat odloučení;
- naplnila potřebu dětí a jejich rodičů po vzájemném kontaktu;
- umožnila eventuální začlenění dítěte zpět do rodiny.

Sociální pedagog se ale v žádném případě nesmí stát vychovatelem rodičů jemu svěřeného dítěte. Výchova dle zákona končí v 18 letech a takové chování by bylo zcela neprofesionální. Žádoucí však je, aby si vychovatelé a rodiče vzájemně vyměňovali své zkušenosti. Vychovatelé mají oproti rodičům výhodu profesionality, znají mnoho dětí ve stále se opakujících

vývojových fázích, na druhé straně jen rodiče znají jedinečným způsobem své dítě a v této oblasti jsou odborníky. Rodiče a vychovatelé spolu mohou úspěšně spolupracovat, pokud se každý omezí na svou oblast a oblast toho druhého bude respektovat (Muhr, de Waal, 2003).

Zde uvedené zásady a přínosy spolupráce s rodinou dítěte platí i v případě umístění dítěte do pěstounské péče. Pěstounská péče přináší pro práci s původní rodinou dítěte ještě další specifika, která jsou uvedena v podkapitole 4.5.3.

4.1.6 Vzdělání pedagogických pracovníků v institucionální výchově

Kvalifikace pracovníků v zařízeních institucionální výchovy musí odpovídat požadavkům formulované pracovní náplně a cílům zařízení. Pracovníci musejí mít dokončené vzdělání v psychosociální oblasti: sociální práce, předškolní, sociální, rodinná nebo speciální pedagogika, pedagogická akademie, psychologie, vychovatelství. Podle požadavků na konkrétní pracovní místo mohou být vyžadovány dodatečné kvalifikace (LEVO-JWG, 2005).

V oblasti *pomoci mládeži* naleznou největší uplatnění sociální pracovníci a sociální pedagogové. Scheipl upozorňuje, že mezi délkou a tedy i objemem jejich vzdělání je výrazný rozdíl, místo aby se jejich povolání sblížovala. Proto je třeba v následujících letech usilovat o výrazné zlepšení úrovně vzdělávání v sociálně pedagogické oblasti (nepublikovaný materiál, 2005).

Vzdělání pro sociální práci zajišťuje v rakouském školství bakalářský program (6 nebo 7 semestrů). Na něj je možno navázat magisterským studiem (3 nebo 4 semestry), které ve většině případů nabízí možnost specializace (např. sociální management, práce se seniory). Typickým uplatněním diplomovaných sociálních pracovníků v oblasti náhradní výchovy je pracovní místo sociálního pracovníka na *úřadě pro mládež*. Náplní jeho práce je vést případy dětí, které vyžadují nějakou z forem *pomocí k výchově* a zajišťovat vhodné postupy a řešení (Scheipl, nepublikovaný materiál, 2005).

Vzdělávání pro sociální pedagogy se odehrává na vyšší sekundární úrovni. Zakončeno je po pěti letech maturitní zkouškou, která opravňuje ke vstupu na vysokou školu a zároveň

poskytuje odbornou kvalifikaci. V oblasti náhradní výchovy pracuje sociální pedagog nejčastěji jako vychovatel v zařízení náhradní výchovy. Podle studie, kterou provedli Scheipl, Lauermannová a Heimgartner v roce 2004, představují *domovy* zařízení, ve kterých pracuje nejvíce absolventů vzdělávacích ústavů pro sociální pedagogiku¹ (Heimgartner, 2006).

4.2 Krizová centra

LEVO-JWG (2005) charakterizuje krizová centra jako místa, kde mohou mladiství hledat útočiště a radu a která disponují i možnostmi pobytu pro mladistvé v krizové situaci. Mladistvým je zde poskytnuta opora a má být zamezeno dalšímu zhoršení situace. Základem je vyjasnění situace, při kterém jsou společně s mladistvým (jeho rodiči / rodinou) rozvinuty perspektivy budoucího *provázení* nebo zaopatření. Pokud mladistvý v krizovém centru zůstává stacionárně, má se další plánování odehrávat ve spolupráci s příslušným sociálním pracovníkem *úřadu pro mládež* a případně i s pracovníkem již využívané služby. Zařízení poskytuje telefonické poradenství („první pomoc“ v krizi), prostor pro ambulantní poradenství a pobytí a stacionární oddělení s možnostmi následného ambulantního *provázení*. Nabídka pobytového oddělení se zaměřuje na mladistvé ve věku 13 – 18 let, v oblasti poradenství pak i na děti mladší nebo na starší dospívající.

Cílem je nabídnout mladistvým možnost útočiště 24 hodin denně a 365 dní v roce, okamžitou pomoc, nebyrokratický příjem, bezpečné prostředí a ochranu, poskytnout jim naplnění základních potřeb (jídlo, spánek, hygiena) a pomoc při plánování dalších kroků.

Kapacita pobytového oddělení krizového centra je osm mladistvých, z toho jsou dvě místa vyhrazena pro nouzový příjem (avšak mohou vznikat i krizová centra s menší kapacitou). V zařízení jsou jednolůžkové pokoje, kuchyně, jídelna, obývací pokoj, dvě toalety a koupelny (pro dívky a chlapce zvlášť), kancelář, jedna místnost pro rozhovory, jedna pro poradenství a jedna pro pracovníky. Počet odborného personálu by se měl řídit počtem dětí v zařízení, ideálně 80 - 100 % úvazku odborného pracovníka (včetně ředitele zařízení) na jednoho mladistvého (LEVO-JWG, 2005).

¹Die Bildunganstalt für Sozialpädagogik

4.2.1 Proces pobytu v krizovém centru

Mladiství jsou do krizového centra přijati na základě jejich dobrovolného rozhodnutí a pokud sami chtějí spolupracovat. Po příjmu mladistvého o tom informuje pracovník krizového centra rodiče dítěte a *úřad pro mládež*. Pokud rodiče s pobytem dítěte v zařízení nesouhlasí (to se ale stává jen zřídka), vydá *úřad pro mládež* předběžné opatření o umístění dítěte do náhradní výchovy (do osmi dnů po jeho vydání musí proběhnout soud).

Po převzetí *práv a povinností k dítěti* zkontaktuje pracovník zařízení školu, lékaře a případně další instituce dítěte, aby byli seznámeni se současnou situací a v záležitostech dítěte komunikovali výhradně s krizovým centrem.

Po přijetí je pro každého přijatého mladistvého určen klíčový pedagogický pracovník, který mu pomáhá v rozvinutí konstruktivních strategií pro zvládání krize, otevření nových perspektiv, zapojení zdrojů mladistvého k aktivizaci svépomocného potenciálu, nabízí mu pomoc při hledání práce, soudním řízení nebo při doprovodu na úřady.

Během pobytu v krizovém centru mladistvý dále navštěvuje svou běžnou školu, chodí do zaměstnání nebo si ho hledá, je v kontaktu se svým běžným prostředím. Zařízení by mělo být situováno tak, aby bylo napojeno na infrastrukturu města a mladistvý se mohl účastnit kulturního a společenského života.

Pobyt má trvat maximálně osm týdnů, ale v odůvodněných a naléhavých případech jde zpravidla ještě prodloužit. Po ukončení pobytu je krizové centrum mladistvému dále k dispozici s nabídkou následného ambulantního *provázení*.

4.2.2 Specifika klientely krizového centra

Pomoc je určena dětem a mladistvým v akutní problémové situaci, kterou již svými běžnými prostředky a strategiemi nemohou zvládnout. Tuto formu neprodlené pomoci vyhledávají obzvlášť ti děti a mladiství, kteří utekli z domova nebo kteří již z důvodu sexuálního zneužívání, fyzického či psychického týrání nechtějí zůstat déle ve svém prostředí. Dále jsou do krizového centra umísťováni děti a mladiství, pro které bylo zvoleno řešení náhradní

výchovy, nemohou se vrátit ke svým rodičům, ale zatím pro ně nebylo nalezeno žádné vhodné stacionární umístění.

Hlavním cílem krizového centra je poskytnutí ochrany a bezpečí. Proto sem nejsou přijímáni, nebo mohou být vyloučeni děti a mladiství, kteří vykazují závažné násilnické chování k sobě nebo k ostatním, jsou závislí na návykových látkách, mají psychiatrické onemocnění nebo vykazují závažné delikventní a společnost ohrožující chování (LEVO-JWG, 2005).

4.2.3 Krizové centrum Tartaruga²

Krizové centrum Tartaruga ve Štýrském Hradci je soukromým zařízením spolku Jugend am Werk. Funguje již 15 let a mladistvým v krizi nabízí poradenství, šest pobytových míst (pro délku pobytu max. osm týdnů) a dvě nouzová místa (max. pět dní).

Tým odborných pracovníků je tvořen ředitelkou a šesti vychovateli (čtyři ženy a dva muži). Jejich vzdělání je různorodé: učitel, sociální pracovník, sociální pedagog, speciální pedagog i pedagog volného času. Tým podporuje šest externích spolupracovníků, kteří slouží noční a víkendové služby. Během služeb externích spolupracovníků má vždy jeden ze stálých vychovatelů pohotovost a v případě příjmu nového dítěte nebo nenadálého problému do zařízení přijede.

V roce 2008 využilo nabídky ambulantního poradenství 252 osob (15 % mladistvých a 85 % dospělých), nabídky telefonického poradenství 167 osob (59 % mladistvých a 41 % dospělých). K pobytu bylo za celý rok přijato 69 mladistvých (61 % dívek a 39 % chlapců). 28 % z nich strávilo v zařízení méně než pět dnů, 37 % šest dní až čtyři týdny a 19 % pět až osm týdnů. U 16 % mladistvých musel být pobyt prodloužen na více než osm týdnů.

Příjem mladistvých do krizového centra zprostředkoval ve většině případů (62 %) *úřad pro mládež*, 25 % mladistvých přišlo z vlastního rozhodnutí a zbylých 13 % prostřednictvím policie, nemocnice, *domova* atd. Téměř dvě třetiny mladistvých (61 %) přijatých v roce 2008 přišly do Tartarugy přímo z jejich rodinného prostředí. 29 % jich přišlo z nějaké formy

²Tartaruga /želva/, porugalsky

náhradní výchovy a 10 % přímo z ulice, od kamaráda nebo z *místa nouzového přespání*. Nejčastějšími důvody pro přijetí do krizového centra byly v roce 2008 konflikty v rodině (udává 67 % mladistvých) a tělesné násilí v rodině (33 %). Mezi další výrazněji zastoupené důvody patří: útěk či vyhození z domova, bytová tíseň, přísnost rodičů, psychické problémy, potíže ve škole či v zaměstnání a problémové chování v *domově*.

Více než polovina mladistvých (54 %) byla po ukončení pobytu v krizovém centru umístěna do zařízení náhradní výchovy. 36 % se vrátilo do svých původních rodin a zbývající mladiství využili nabídku *místa nouzového přespání* nebo ubytování u kamarádů (Jahresbericht 2008 Tartaruga).

Dopoledne tráví mladiství ve škole nebo v zaměstnání, odpoledne pak svými běžnými aktivitami. Pokud nikam nedochází, zůstávají do 13 hodin v zařízení, vstávají dle režimu a plní své povinnosti. V půl šesté se všichni scházejí ke společné večeři, po které ještě mohou jít ven a mít svůj program. Ve všední dny je pro všechny mladistvé večerka v 22 hodin. Mladiství se podílí na chodu domácnosti, formou rozdělených úkolů se zapojují do úklidu a vaření. Dům je otevřený návštěvám kamarádů i rodičů dětí, mohou se však zdržovat jen ve společných prostorech, aby ubytovací část zařízení zůstala pro mladistvé bezpečným a klidným prostorem.

Krizové centrum je financováno podle katalogu sazeb, přílohy štyrského zákona o *pomoci mládeži* (Leistungsentgelte, 2009). Sazba činí 190 eur na jeden den a na jednoho ubytovaného mladistvého. Pokud nastane období nízkého vytížení zařízení, doplácí zemská vláda finance chybějící pro chod zařízení.

Centrum Tartaruga se snaží o osvětu a práci s veřejností, aby mladiství o jejich nabídce věděli a mohli ji využívat. Jeho pracovníci pořádají debaty ve školách a prezentační akce, na strategicky vhodná a mládeži snadno přístupná místa umisťují plakáty a letáky s informacemi o krizovém centru a možnostech kontaktu. Mladiství se také často o zařízení dozvědí od svých kamarádů.

Ve spolkové republice Štýrsko existují ještě další dvě krizová centra. Přesto však počet nabízených míst nepokrývá poptávku štyrských mladistvých v krizové situaci.

4.3 *Domov*

Sociálně pedagogický *domov* je hojně zastoupenou formou institucionální výchovy, která nahradila dříve rozšířené dětské domovy. Cílovou skupinou *domovů* jsou děti a mladiství od 10 do 18 let, pro které byla zvolena stacionární forma *pomoci k výchově*. Jeden *domov* má kapacitu devět dětí, což umožňuje prožívání běžných vztahů a života podobného rodinné formě.

Hlavním cílem náhradní výchovy v *domově* je emancipace dítěte, podpora jeho samostatnosti, zodpovědnosti, sebehodnocení, schopnosti rozhodování a jednání a redukování znevýhodnění. Pobyt v *domově* také dítěti umožňuje, naučit se schopnostem vycházet se skupinou, spolupráci a nenásilným strategiím komunikace (LEVO-JWG, 2005).

Více informací o této formě náhradní výchovy přináší praktická část diplomové práce, která představuje pedagogickou práci v sociálně pedagogickém *domově* KIWOKI ve Štýrském Hradci.

4.4 Podporované bydlení

Podporované bydlení je určeno mladistvým ve věku 16 – 18 let (v odůvodněných případech může být *úřadem pro mládež* prodlouženo do 21. roku věku). Poskytovatel služby vlastní nebo si pronajímá byty. V těchto bytech mladiství žijí a *asistenti* je v domluvených termínech navštěvují. Požadavek na službu přijde vždy skrze *úřad pro mládež*.

Nabídky využívají mladiství, kteří se nacházejí v obtížné rodinné situaci, kteří žijí „na ulici“ nebo přechodně u přátel, nebo mladiství z jiných zařízení náhradní výchovy, aby se intenzivněji připravili na osamostatnění a zodpovědné zvládnání života.

S přijetím do podporovaného bydlení se neslučují akutní závislosti na návykových látkách, závažná psychická onemocnění nebo vysoká míra agresivity mladistvého (LEVO-JWG, 2005).

Podporované bydlení bylo jako nabídka vytvořeno pro cílovou skupinu starších mladistvých, pro které již nejsou vhodné jiné formy náhradní výchovy (pěstounská péče, dětské domovy,

domovy atd.). Jedná se mladistvé, kteří již disponují určitou mírou samostatnosti, tedy umístění v instituci s vysokou intenzitou *provázení* by dále nepodporovalo jejich rozvoj, ale kteří zároveň potřebují pravidelnou pedagogickou podporu a určitý dohled. Jelikož kontrola cizí osobou není nepřetržitá, zažívá mladistvý nutnost sebekontroly v reálných situacích (nepublikovaný materiál, 2003).

Služba je zprostředkována vždy na základě žádosti *úřadu pro mládež*, jehož sociální pracovník případ dále vede a konzultuje s *asistentem* podporovaného bydlení. Spolupráce s rodiči zde není tolik důležitá jako u jiných forem náhradní výchovy, protože jde především o osamostatnění klienta a jeho nezávislost na rodině. Přesto však toto téma nezůstává opomíjeno, neboť i pro mladého dospělého je funkční vztah s rodinou žádoucí oporou. Rozhovory s rodiči mladistvého se konají při přijetí mladistvého, při ukončení služby a dále v případě potřeby (LEVO-JWG, 2005).

Zatímco ambulantní formy *pomoci mládeži* již předpokládají vysokou míru samostatnosti klienta, podporované bydlení ji nepředpokládá, ale mladistvého k ní vede, což se projevuje v délce, pravidelnosti a intenzitě kontaktů (Jahresbericht 2008 Caritas/Schlupfhaus).

Výchovné cíle podporovaného bydlení jsou:

- vytvoření uspokojivé bytové situace (vymalování a zařízení bytu, identifikace mladistvého se svými čtyřmi stěnami);
- integrace do okolí bydliště (navázání přátelských vztahů, kontaktu se sousedy, prodávčem apod.);
- dovednost postarat se sám o sebe, zajistit se (nákup, vaření, plánování);
- umět prakticky strukturovat všední den (práce / volný čas) a vyvíjet dlouhodobější perspektivy;
- naučit se aktivně využívat volný čas (koníčky, kultura, sport, dovolená);
- samostatné zvládnutí studia nebo schopnost orientace na trhu práce (realistický odhad situace a možností, rozvoj pracovních návyků);

- dosažení schopnosti sám se uživit (finanční realismus, plánování financí, spoření);
- poznání sebe sama (poznání svých možností a hranic, pozitivní sebehodnocení);
- odpoutání od *asistentů* a vedení samostatného života (nepublikovaný materiál, 2003).

4.4.1 Podporované bydlení „Zentrum R6“³ ve Štýrském Hradci

Zentrum R6 (zřizováno organizací Jugend am Werk) poskytuje širokou nabídku služeb pro rodinu, mládež a děti v obtížných životních situacích. Jednou z jeho nabídek je i podporované bydlení.

Velikost ani kapacita této nabídky není pevně dána – ředitel vytváří nová místa flexibilně podle momentální poptávky. Pokud dostane skrze *úřad pro mládež* požadavek na umístění mladistvého a nemá právě volné místo, pak do měsíce pronajme nový byt, případně přijme nového *asistenta*.

Pro každého mladistvého je určen jeden *asistent* jako klíčový, se kterým pak individuálně pracuje na svých záležitostech. Díky kontaktům s jednou konkrétní osobou může být *provázení* mladistvého spolehlivé, přehledné a kontinuální. Potřeba kontaktu je zcela individuální a řídí se potřebami klientů – někteří jsou se svým *asistentem* v každodenním kontaktu (např. v období hledání zaměstnání), naopak zaměstnaným mladistvým, kteří už jsou v závěrečné fázi osamostatňování, postačuje kontakt třeba jen jedenkrát za dva týdny.

Mladiství musí v podporovaném bydlení dodržovat určitá základní pravidla (např. zákaz domácích zvířat, ptát se na povolení k přespání mimo byt, dodržování pořádku a nočního klidu v domě). Nejdůležitější pravidla jsou shrnuta ve smlouvě o *provázení*, která se s mladistvými uzavírá:

- pravidelný kontakt se svým *asistentem*;
- dosažitelnost (být na telefonu);

³Das Zentrum /centrum/, R6 pochází z adresy centra (Radetzkystraße 6)

- opatrné zacházení s bytem a zařízením (platí i pro návštěvy);
- řádné studium nebo zaměstnání (nebo v případě nezaměstnanosti hledání práce společně s *asistentem*) (nepublikovaný materiál, 2007).

Ředitel uvádí, že zhruba deset procent mladistvých je ze služby vyloučeno, protože soustavně porušují pravidla (v domě dělají nepořádek, nepříjemný hluk, neudržují kontakt s *asistentem*). Existuje systém udělování varování, každý mladistvý má jednu možnost, přestěhovat se do jiného bytu, pokud ale i nadále pravidla porušuje, je to důvod k ukončení služby.

Přibližně polovina klientů podporovaného bydlení Zentrums R6 je starší 18 let a zhruba polovina je nezaměstnaná a hledá si práci.

Zentrum R6 poskytuje mladistvým byt zdarma a pokud chodí do školy nebo jejich výdělek nedostačuje na pokrytí základních potřeb, dostávají příspěvek na obživu. Pokud klienti již chodí do zaměstnání a jejich výdělek je dostatečný, tak si náklady na svou obživu a režijní poplatky bytu hradí sami, nebo se na jejich úhradě alespoň částečně podílí (nepublikovaný materiál, 2003).

Zentrum R6 nabízí dvě formy podporovaného bydlení: pro skupiny a pro jednotlivce.

4.4.1.1 Podporované bydlení pro skupiny

Skupinu tvoří dva až čtyři mladiství, každý obývá svůj vlastní pokoj, společně užívají kuchyni a společné prostory. Řídí se pravidly, které jsou částečně dané *asistenty* a částečně dotvořeny samotnými mladistvými. Všechny potřebné domácí práce zastávají mladiství sami.

Toto soužití s vrstevníky nabízí vedle podpory *asistentem* ještě i jistotu a bezpečí prostřednictvím skupiny. Ve skupině se mladistvý učí respektovat ostatní a utvářet kompromisy, soužití podporuje stálý proces sociálního učení.

Provázení v bytě provádějí střídavě klíčoví *asistenti* mladistvých (nepublikovaný materiál, 2003).

4.4.1.2 Podporované bydlení pro jednotlivce

Jedná se o *provázení* mladistvých, kteří žijí sami, nebo eventuálně již s přítelem / přítelkyní. Očekává se, že tito mladiství jsou již schopni samostatně zvládat školu nebo zaměstnání. V některých případech si mladistvý pronajímá již svůj vlastní byt a využívá jen služby *asistenta*.

Tato forma podporovaného bydlení je vhodná pro klienty, kteří se nacházejí již ve fázi odpoutávání a osamostatňování, na přechodu do dospělého života. Dále je vhodná pro mladistvé, kteří si na základě předchozích špatných zkušeností vytvořili odpor k formám společného soužití více lidí a života ve skupině nejsou (prozatím) schopni (nepublikovaný materiál, 2003).

4.5 Pěstounská péče

Pěstounská péče je forma náhradní výchovy, při které dítě může realizovat své potřeby v prostředí osobních vztahů a v soukromém rámci rodiny (Lercher et al., 2006). Tato forma je určena především pro děti ve věku do 10 let.

Pěstoun může vykonávat péči o dítě jen na základě absolvování povinného kurzu (délka se mezi spolkovými zeměmi různí) a povolení od okresního *úřad pro mládež*. Přijetím dítěte do pěstounské péče pěstoun přebírá odpovědnost za péči o něj (tělesná, zdravotnická oblast) a za jeho výchovu (rozvoj tělesných, duševních, duchovních a mravních sil; podpora prostředků, schopností, sklonů a vývojových možností dítěte i jeho vzdělání). Pěstoun dostává měsíčně pěstounský příspěvek, který se skládá z výživného pro dítěte a odměny za prováděnou péči. Výše příspěvku je v každé spolkové zemi jiná, pohybuje se v rozmezí 347 – 639 eur (Scheipl, 2009).

Pěstounská péče, stejně jako jiné formy náhradní výchovy, spadá v Rakousku do kompetencí jednotlivých spolkových zemí. Zákon o *pomoci mládeži* z roku 1989 stanovuje, že vydávání povolení, zprostředkovávání a dohled nad péčí jsou vyhrazeny veřejnému poskytovateli *pomoci mládeži*, tedy okresnímu *úřadu pro mládež*. V oblasti zprostředkování mohou

spolkové země zapojit soukromé poskytovatele *pomoci mládeži*, aby tuto úlohu zajišťovali a také nabízeli vzdělávání pěstounů a poradenství (Scheipl, 2009).

Scheipl (2009) uvádí, že ve všech spolkových zemích (kromě Solnohradska) byly založeny soukromoprávní spolky, které koordinují pěstounskou péči, ve spolupráci se státními úřady ji obsahově dále vyvíjejí a případně sami poskytují. Spolupráce a rozdělení rolí mezi úřadem zemské vlády a soukromým poskytovatelem (tzn. spolkem) je různé. Například ve Vídni se o veškerou obsahovou stránku stará úřad, spolek zařizuje ustanovení pěstounských rodičů a administrativu s tím spojenou. Ve Štýrsku a Vorarlbersku spadá obsahová a koncepční práce jednoznačně do činnosti spolku.

Z důvodu velkých rozdílů mezi spolkovými zeměmi ve formách a řízení pěstounské péče, neexistují v této oblasti v Rakousku žádná věrohodná data a srovnání na celostátní úrovni. Zřejmé však je, že v rámci náhradní výchovy klesá podíl dětí v pěstounské péči. V roce 1997 činil 64,38 % a v roce 2007 byl již jen 43,04 %. To může významně souviset s tím, že byla rozšířena nabídka různých forem institucionální výchovy. Poměr dívek a chlapců umístěných v pěstounské péči je vyrovnaný (Scheipl, 2009).

„Při výběru pěstounů má úřad nebo soud odhadnout, zda rodina, resp. osoba, nabízí dítěti spolehlivý základ pro vztah a umí se vypořádat s obtížnými výchovnými situacemi. Pěstouny se mohou stát manželské páry, společně žijící páry i jednotlivé osoby, s dětmi nebo bez nich. (...) Dbá na přirozený věkový rozdíl mezi pěstouny a dětmi, přičemž pěstounka by neměla být starší než 45 let. Více než dvě děti v jedné pěstounské rodině by měly být výjimkou. Důvody pro nepřijetí pěstounů jsou nakažlivé nebo chronické nemoci, zřejmé nedostatky ve výchově vlastních dětí nebo jiné důvody (např. předchozí tresty, probíhající rozvod). Zaměstnání v redukované míře (do 30 hodin týdně) není překážkou. Nezbytným předpokladem pro schválení pěstounů je absolvování kurzu.“

(Scheipl, 2009, s. 229 - 230)

4.5.1 Formy pěstounské péče

Na základě různorodých potřeb dětí a tedy i různých požadavků na nabídku náhradní výchovy byly vytvořeny různé formy pěstounské péče. Tyto formy můžeme rozdělit na rozdělit

na dlouhodobou, resp. trvalou péči a na péči časově omezenou (krizová nebo krátkodobá místa v pěstounských rodinách). V každé spolkové zemi se nabídka forem pěstounské péče může ještě dále lišit. V této práci budeme vycházet z nabídky ve spolkové zemi Štýrsko, kde pěstounskou péči realizuje Plegeelternverein Steiermark⁴.

4.5.1.1 Trvalá pěstounská péče

Tato forma pěstounské péče je nabízena v případě, kdy už žádná podpůrná opatření nestačí k tomu, aby bylo v dlouhodobějším horizontu zajištěno blaho dítěte v původní rodině. Rodiče dítěte souhlasí s trvalým nebo dlouhodobým umístěním dítěte do pěstounské rodiny, nebo se musí řídit soudním rozhodnutím. Návrat do původní rodiny je však stále možný a zůstává otevřeným tématem. I proto se stále dbá na kvalitní vztah mezi dítětem a jeho původní rodinou (Scheipl, 2009). Návštěvy probíhají zpravidla jednou měsíčně, ale pokud o ně rodina dítěte nemá zájem, tak třeba jen jednou za rok.

„Pěstouni si přejí, s vědomím dvojitého rodičovství, integrovat dítě do své rodiny natrvalo. V této formě pěstounské péče je tedy záměrem, že si dítě vytvoří silné pouto ke svým pěstounům, takzvaně se může stát členem této rodiny. Odůvodnit tento dalekosáhlý krok, faktické (náhradní) rodičovství, vyžaduje jasnost v otázce, jestli se biologičtí rodiče nemohou v dohledné době o dítě znovu adekvátně starat.“

(Lercher et al., 2006)

Na pěstouny mohou být kromě péče a výchovy přenesena i zbylá *práva a povinnosti k dítěti*, tedy správa majetku a právní zastoupení. Je-li dítě v pěstounské péči starší než 10 let, musí být ve věci přenosu *práv a povinností k dítěti* vyslechnut jeho názor. Pokud pěstouni mají všechna *práva a povinnosti k dítěti*, nedostávají již pěstounský příspěvek.

Pro získání dítěte do pěstounské péče musí pěstouni absolvovat kurz v rozsahu čtyř víkendů, který pořádá Spolek pěstounů, a zažádat *úřad pro mládež* o povolení k výkonu pěstounské péče. První rok po přijetí dítěte se pěstouni povinně účastní setkání pěstounských

⁴Spolek pěstounů Štýrsko, dále jen Spolek pěstounů

rodičů, později je jejich účast dobrovolná. Tato setkání probíhají jednou za měsíc, stále skupiny pěstounů (o velikosti 5 – 15 osob, utvořené podle prostorové blízkosti) se schází vždy s jedním stálým sociálním pracovníkem Spolku pěstounů a cílem je sdílení zkušeností pěstounů, možnost nechat si poradit s výchovným nebo jiným problémem dítěte. Častými tématy, která pěstouni na setkáních chtějí řešit, jsou návštěvy dítěte v původní rodině, poruchy chování a právní záležitosti.

Při této formě péče nezůstávají pěstouni v dalším kontaktu se Spolkem pěstounů, pokud dobrovolně nepokračují v setkávání pěstounů. Občasný kontakt s nimi udržuje jen příslušný sociální pracovník *úřadu pro mládež*.

Problematiku trvalé pěstounské péče vidí Scheipl (2009) v tom, že sociální pracovníci otálejí s definitivním přidělením dítěte pěstounům a i soudy se s přenesením všech *práv a povinností k dítěti* drží zpátky. Pro stabilitu pěstounského vztahu a jistotu dítěte jsou v této oblasti potřebné jasnější postupy.

Ve výjimečných případech může trvalá pěstounská péče vzniknout prodloužením dříve započaté pěstounské péče na přechodnou dobu. Příkladem takového prodloužení je situace, kdy chlapci umístěnému v přechodné pěstounské péči zemřela matka a tím byl znemožněn původně plánovaný návrat zpět do vlastní rodiny. Aby dítě nebylo ještě více traumatizováno zvykáním si na novou rodinu, prodloužila se časově omezená pěstounská péče na trvalou.

Takovou variantu pak ve Spolku pěstounů nazývají **dlouhodobá péče**. Pěstoun zůstává dále zaměstnancem Spolku pěstounů (jako byl při vykonávání přechodné pěstounské péče), s výhodami vyššího finančního ohodnocení a odborné podpory i se závazky povinných porad a pravidelných setkání pěstounů.

Dlouhodobá péče je spíše výjimkou, protože je nežádoucí, aby pěstouni specializovaní na nabídku, která podporuje původní rodinu, přecházeli na trvalou pěstounskou péči. Spolek pěstounů tím ztrácí jedno místo pro přechodné umístění dítěte a pěstouni zůstávají ohodnoceni (s profesionalitou rodinného pedagoga) lépe než „trvalí“ pěstouni za stejnou formu práce.

Pokud je předvídatelné, že se rodiče budou moci o dítě opět starat, není trvalá pěstounská péče vhodná. V těchto případech poskytují pěstounskou péči rodinní pedagogové, kteří jsou speciálně připraveni a podporováni, aby tomuto náročnému úkolu dostáli. Existuje několik forem pěstounské péče rodinných pedagogů, budou představeny v následujících kapitolách.

4.5.1.2 Krizová péče

Cílem této formy pěstounské péče je na jedné straně uklidnění a stabilizace dítěte po prožití krizové situace a na straně druhé vytvoření prostoru pro plánování budoucích perspektiv (návrat do rodiny či nějaká z forem náhradní výchovy). Doba péče je omezena na osm týdnů (ve výjimečných případech může být prodloužena na 12 týdnů). Nabídka je určena pro nezletilé (0-18 let) a příjem je možný 24 hodin denně po všechny dny v roce.

Probíhá zde velmi intenzivní spolupráce se sociálním pracovníkem *úřadu pro mládež* a rodinou dítěte, vytváří se plány *provázení*. rozvíjí se možné perspektivy a pracuje se na přípravě dalšího umístění nebo úpravě rodinného prostředí.

V roce 2007 byla průměrná délka krizové péče o děti z okresu Štýrský Hradec a okolí 1,7 měsíce (Scheipl, 2009).

Varianta krizové péče je tzv. **pasážerská péče**. Její obsah a cíle jsou shodné, liší se jen formálně.

Pěstouni nejsou vzdělanými rodinnými pedagogy, odborně vedenými Spolkem pěstounů. Jsou to bývalí trvalí pěstouni, kteří absolvovali standardní základní kurz, ale mají bohaté zkušenosti a dostatečné schopnosti pro poskytování krátkodobé pěstounské péče.

Realizace pasážerské péče probíhá na základě domluvy mezi pěstouny a okresním *úřadem pro mládež*. Aby úřad dorovnal finanční ohodnocení, které je u časově omezených forem péče vyšší, vyplácí pěstounům dvojnásobný pěstounský příspěvek.

Tato forma péče pomalu zaniká. Ti, kteří v současnosti chtějí poskytovat časově omezenou pěstounskou péči, se zapojí do Spolku pěstounů. Když však tato forma péče nově vznikla,

rozhodli se pro ni i ti, kteří už byli zkušení v trvalé pěstounské péči a zároveň nechtěli absolvovat speciální vzdělání k tomu určené (z důvodu staršího věku).

4.5.1.3 FPU⁵

Střednědobé umístění je určeno pro děti do 14 let (v odůvodněných případech do 16 let), které momentálně nemohou zůstat ve svých vlastních rodinách z důvodu ohrožení jejich vývoje. Kritériem pro příjem je možnost návratu dítěte do původní rodiny, rodiče tedy musí být připraveni ke spolupráci s *úřadem pro mládež* a s pěstouny a musí mít vůli a schopnosti k upravení rodinných podmínek pro dítě. Přijetí či nepřijetí dítěte s postižením do této formy péče je řešeno individuálně podle závažnosti postižení a možností pěstounské rodiny (LEVO-JWG, 2005).

Péče je omezena na dva roky a jejím cílem je stabilizace a uklidnění dítěte a podpora všech předpokladů pro návrat dítěte do původní rodiny, především posílení výchovných kompetencí rodičů dítěte a podpora osobních zdrojů původní rodiny (LEVO-JWG, 2005).

Práce s původní rodinou je ústředním tématem fPU. Při přijetí dítěte vypracují společně rodiče, pěstouni, sociální pracovník z *úřadu pro mládež* a sociální pracovník ze Spolku pěstounů písemný koncept umístění dítěte s danými cíli a jednotlivými pracovními kroky. Každý měsíc se s rodiči dítěte koná rozhovor o průběhu a pokrocích. Aby se předešlo oslabení vztahu mezi dítětem a jeho rodiči, dbá se na intenzivní návštěvy v původní rodině (často i s možností přespaní o víkendech). Návštěvy probíhají v původní rodině dítěte, ale pokud je kontakt s rodinou problematický a návštěvy vedou ke konfliktům, odehrávají se v prostorách Spolku pěstounů (Lercher, 2006, Scheipl, 2009).

Průměrná délka pobytu dětí, které byly v roce 2007 ve Štýrsku umístěny v fPU, byla 15,7 měsíců, udává Scheipl (2009).

⁵Familienbegleitende Pflegeplatzunterbringung (umístění dítěte do pěstounské péče a současné *provázení* jeho původní rodiny)

4.5.1.4 Umístění matky a dítěte

Zvláštní nabídku péče, která podporuje rodinu, představuje společné umístění mladé matky a jejího dítěte do pěstounské rodiny. Takto vzniklá třígenerační rodina poskytuje podporu, která je jinak běžně zajištěna funkční rodinnou a sociální sítí. Mladé matky jsou vedeny zkušenými rodiči a podporovány v mateřské roli. Mohou se ji naučit od pěstounky a upevňovat se v ní. Zároveň pěstouni zajišťují péči o malé dítě.

Časový rozsah této formy pěstounské péče je omezen na dva roky (v odůvodněných případech je možné prodloužení o další rok).

Důvody pro umístění jsou zpravidla problematická rodinná situace, nedostatečná sociální síť, finanční těžkosti a nemožnost adekvátní péče o dítě bez podpory. Mladé matky přichází často z krajně problémových situací, jsou zadlužené a na pomoc je nejvyšší čas (Eigner, 2007).

Při přijetí matky s dítětem do pěstounské péče je ve Spolku pěstounů společně sepsána smlouva, která obsahuje cíle, dílčí kroky a také důvody, které by vedly k ukončení pěstounské péče (nedodržování dohod, termínů a dlouhodobé neplnění dílčích kroků k dosažení cíle). Mladé matky mají zpravidla velmi málo zkušeností s vedením domácnosti, neumí vařit a obtíže jim činí i to, jak vyjít s penězi. Pod vedením pěstounů se v těchto dovednostech zlepšují, učí se pečovat o dítě, umět adekvátně reagovat na jeho potřeby a být celkově spolehlivější (Eigner, 2007).

4.5.2 Rodinná pedagogika

Formy pěstounské péče na přechodnou dobu vyžadují intenzivní kontakt s rodinou dítěte a předurčují jiný charakter vztahu mezi dítětem a pěstounem. Jsou potřeba pěstouni, kteří budou úzce spolupracovat s původní rodinou dítěte a budou umět dítě povzbudit, aby svou rodinu nevyměnilo za pěstounskou. Profesionální zájem zde musí převažovat nad osobní motivací. Pěstounská rodina by se v takovém případě měla stát asistenční rodinou pro dítě a jeho rodinu.

Je nutné, aby pěstounská rodina nabízela jen to, co také může poskytnout. Chtějí pěstouni vykonávat funkci asistenční rodiny nebo náhradní rodiny? Chtějí přijmout dítě natrvalo nebo jen na určitý čas? Každý pěstoun může mít různá očekávání a různé motivace, podle kterých si musí zvolit formu, která mu bude vyhovovat a kterou bude moci kvalitně poskytovat.

Za tímto účelem jsou pěstouni, kteří tento druh péče chtějí poskytovat, speciálně vyškoleni na rodinné pedagogy. Rodinná pedagogika v tomto smyslu znamená spolupráci rodičů, veřejné a soukromé *pomoci mládeži* (tzn. úřady a spolky) a pěstounů, aby mohly být vytvořeny vhodné podmínky pro vývoj dítěte (Lercher, 2006).

4.5.2.1 Vzdělání a odborná podpora rodinných pedagogů

Rakouští pěstouni na přechodnou dobu absolvují nejprve standardní kurz pro pěstouny (v rozsahu čtyř víkendů) a navazují dvouletým vzděláváním pro rodinné pedagogy (probíhá v intenzitě jeden den měsíčně). Toto vzdělání připravuje pěstouny na kvalitní spolupráci s rodiči dítěte a na specifika pěstounské péče na přechodnou dobu.

Rodinní pedagogové mají uzavřenou volnou pracovní smlouvu se Spolkem pěstounů. Spolek jim poskytuje komplexní odbornou podporu: úzký kontakt se sociálním pracovníkem a psychologem spolku, další vzdělávání, poradenství, pomoc v obtížích. Jednou za měsíc se konají setkání pěstounů a pro rodinné pedagogy je účast povinná. Rodinní pedagogové jsou také povinni psát každý měsíc zprávu o průběhu pěstounské péče a vývoji dítěte.

4.5.2.2 Finanční ohodnocení rodinných pedagogů

Jelikož pěstounská péče na přechodnou dobu klade větší požadavky na profesní přípravu, větší časové nároky a rozpětí činnosti, dostávají rodinní pedagogové kromě měsíčního pěstounského příspěvku (380 eur) ještě denní sazbu, která na jedno dítě činí 25 – 38 eur, podle konkrétní formy pěstounské péče.

Díky zaměstnaneckému vztahu ke Spolku pěstounů získávají pěstouni sociální pojištění.

4.5.2.3 Proces umístění dítěte do pěstounské péče na omezenou dobu, na příkladě fPU

Rozhodnutí o formě náhradní výchovy náleží v Rakousku *úřadu pro mládež*. Rozhodne-li se pro některou z forem pěstounské péče, obrátí se se svým požadavkem na Spolek pěstounů. Spolek pěstounů přezkouší, zda požadavek odpovídá kritériím nabídky. Pokud ano, hledá se mezi pěstouny konkrétní rodina, která by byla v daném případě vhodná. Dalším krokem je první setkání původní a pěstounské rodiny, organizované Spolkem pěstounů (za účasti sociálního pracovníka spolku) a s přizváním sociálního pracovníka z *úřadu pro mládež*, který vede případ toho konkrétního dítěte. Při dalším společném setkání ve stejném složení je sestaven koncept umístění a podepsán všemi zúčastněnými.

Koncept umístění písemně a závazně stanovuje rozdělení úloh a musí obsahovat:

- objasnění cílů a odhad délky umístění;
- dílčí kroky a úlohy, se kterými se má začít;
- podmínky, které musí rodiče splnit pro návrat dítěte domů;
- uspořádání kontaktu mezi dítětem, pěstounskou a původní rodinou.

Tento participační pracovní styl bere rodiče dítěte v jejich roli dospělého vážně a má jim umožnit, aby jednali z vlastní odpovědnosti. Jasně rozdělení rolí a kompetencí zajišťuje co největší možnou transparentnost pro všechny zúčastněné.

Každý měsíc se konají rozhovory o průběhu umístění, o úspěších a problémech. Je možné přizpůsobit cíle pozměněné situaci. Vymáhání domluvených pravidel, zásad a kroků přísluší sociálnímu pracovníkovi úřadu nebo spolku, není tím zatěžován vztah mezi pěstouny a rodiči dítěte.

Pravidelné kontakty s původní rodinou jsou předpokladem k tomu, aby se do ní dítě mohlo bezpečně vrátit. Úpravu návštěv a eventuální poradenské rozhovory podporují pracovníci Spolku pěstounů.

K podpoře cílené práce a pro odlehčení pěstounům nabízí Spolek pěstounů pro původní rodiny službu rodinného *provázení*. Je to forma následného provázení, jehož cílem je podpora v první fázi, když se rodiče znovu začnou s plnou odpovědností starat o jejich dítě. Má zajistit, aby dovednosti a úspěchy, kterých bylo docíleno během fPU, byly přeneseny a upevněny v každodenním životě rodiny (Lercher, 2006).

4.5.3 Specifika práce s vlastní rodinou dítěte

Původní rodina je v problematice náhradní výchovy tématem již roky. Značně se změnil přístup k jejímu vnímání, od přesvědčení, že čím méně kontaktu má dítě se svou původní rodinou, tím je to pro něj lepší, přes prosazování jakéhokoli kontaktu za všech okolností. Dnes je přístup takový, že rodiče a dítě mají právo na kontakt a je snaha ho udržovat, ovšem také ne za každou cenu (Eigner, 2009).

Dle Hirschfelda (1996) je důležité pečovat o dobrý vztah dětí a jejich rodičů. Pěstouni nemají původní rodiče v očích jejich dětí hodnotit a odsuzovat, nemají je odtahovat od jejich rodiny. Nebezpečí takového jednání je v tom, že pokud by byla později eventuálně pěstounská péče z jakéhokoli důvodu zrušena, ocitnou se děti v prázdnotě, protože nebudou mít ani pěstouny, ani biologické rodiče, od kterých je pěstouni odcizili.

„Pokud se pěstouni snaží zprostředkovat dětem tradiční a idealizovaný obraz rodinného života, hrozí nebezpečí, že připoutají děti k sobě jako k rodičům a ke své rodině. Udělají je na sobě závislými a tím nutně vstoupí do konkurence s původní rodinou dítěte. To zvyšuje riziko, že spolu „oboje rodiče“ budou soupeřit a dítě zůstane stát mezi tím.“

(Hirschfeld, 1996, s. 12)

Zvlášť v oblasti pěstounské péče na přechodnou dobu, ve formě fPU obzvlášť, je spolupráce s rodinou dítěte stěžejní prvek. Jen tak může proběhnout návrat dítěte zpět do rodiny bez velké emocionální zátěže pro dítě. Dle slov sociální pracovnice Spolku pěstounů je odchod dětí z krizové péče nebo fPU zpět do rodiny samozřejmě náročnou změnou, ale díky speciální přípravě rodinných pedagogů, intenzivnímu a nepřerušnému kontaktu s rodinou

dítěte během umístění a také díky přípravám a postupnému zvykání a prodlužování návštěv v původní rodině, zvládají děti tuto situaci dobře.

4.5.4 Historie pěstounské péče

Poprvé začaly být děti ve významnějších počtech umisťovány do pěstounské péče ve městech i na venkově v 18. století. Tento pozitivní impuls však z důvodu nedůslednosti rychle odezněl. Na konci 19. století se opět více prosazovaly pěstounské rodiny, převážně z finančních důvodů pěstounů. I přes pokusy pěstounskou péči lépe kontrolovat, zůstávalo toto opatření často neúčinné. Trendem totiž bylo posílat děti na venkov, aby byl kompenzován rozšířený odliv obyvatelstva do měst. V důsledku velké vzdálenosti od státní a sociální kontroly však na mnoha místech panovaly katastrofální poměry (Glauninger-Holler, 2006).

Před koncem 20. století se ve Vídni začaly odehrávat významné změny, které se rychle rozšířily po celém Rakousku a daly podobu dnešní pestré nabídce pěstounské péče.

V roce 1980 vznikl z občanské iniciativy obecně prospěšný spolek, ve kterém se sdružili profesionálové (výzkumní pracovníci, sociální pracovníci s pěstounskými rodinami), aby na základě svých zkušeností s nedostatky v organizaci pěstounské péče vytvořili inovativní návrhy a nabídli spolupráci *úřadu pro mládež*. Po příkladu vídeňské iniciativy a díky intenzivní práci s veřejností vznikly brzy téměř ve všech rakouských spolkových zemích soukromé spolky pěstounských rodičů.

Hlavním principem tzv. „Vídeňského modelu“ bylo dosáhnout blaha dítěte skrze spokojenost jeho rodičů a spokojenost rodičů mělo zajistit partnerství všech osob, které jsou pro dítě relevantní. Pěstounská péče by v tomto smyslu neměla dítěti odebírat žádné jeho blízké osoby (rodiče), ale jen mu přidat další (pěstouny).

„Vídeňský model“ si kladl za cíl:

- seriózní práci s veřejností (pro rozšíření povědomí společnosti a nábor nových pěstounů);

- zlepšení právního a sociálního postavení pěstounů;
- posílení pedagogických kompetencí a kapacity pěstounů skrze vzdělávání (jako prevence rozpadu pěstounské péče);
- vytvoření profesionalizovaných pěstounských rodin pro děti se speciálními potřebami.

Ve Vídni započaté reformní snahy přinesly zavedení vzdělávání pro pěstouny (ve Vídni je to dvousemestrální kurz) a odborné podpory pěstounům ve formě poradenství, supervize, dalšího vzdělávání a pravidelné setkávání pěstounů ve skupinách. Výsledkem byl také vznik nových forem pěstounské péče, spolupracující přístup úřadů a možnost pracovního poměru pro pěstouny (Lutter, 1999).

4.6 *Místo nouzového přespání*

Tato služba nepatří dle zákona mezi ambulantní ani stacionární *pomoci mládeži*, její cílovou skupinou jsou totiž i mladí dospělí. Je to však specifická forma sociálně pedagogického *provázení* mladistvých a mladých dospělých, která hraje důležitou roli a je cennou součástí pomoci ohrožené mládeži. Proto by na tomto místě měla být také zmíněna.

Výsledkem dobré spolupráce *míst nouzového přespání* se zařízeními *pomoci mládeži* a návaznosti služeb streetworku, poradenství pro mládež, krizového poradenství, krizových center a podporovaného bydlení je zachycení mladistvých, kteří prožívající krizové a život ohrožující situace, a jejich možné napojení na systém další pomoci.

Dle údajů Bergerové et al. (2008) existuje v Rakousku osm *míst nouzového přespání*. Jsou umístěny v hlavních městech sedmi spolkových zemí (ve Vorarlbersku a Burgenlandsku není žádné) a osmé je v jednom z okresních měst spolkové země Štýrsko. Nabídka tedy nepokrývá dostatečně ani prostor ani potřebu.

4.6.1 Charakteristika nabídky

Hlavní úlohou *míst nouzového přespání* je poskytnout mladistvým ochranu v situaci existenciálního ohrožení a zprostředkovat jim přístup k další pomoci a podpoře. Prvořadá nabídka zařízení slouží k pokrytí základních potřeb, jako je spánek, jídlo, vyprání prádla, hygiena a první pomoc (Berger et al., 2008).

Délka ubytování v *místech nouzového přespání* je ve všech rakouských zařízeních omezená. V každém se omezení řídí jinými pravidly, vždy však poskytuje ve výjimečných případech možnost prodloužení. Omezená možnost ubytování má klienty motivovat, aby využili dlouhodobější a komplexnější nabídky *provázení* (Berger et al., 2008).

Pracovníci zařízení nepodnikají žádné kroky, o kterých by klient nevěděl (s výjimkou případů nebezpečí z prodlení), spolupráci staví na vzájemné důvěře. Zároveň je podporována vlastní iniciativa těchto mladých lidí, především ve vztahu k vyhledání poradenství a dalších nabídek podpory (Berger et al., 2008).

Klienti se musí při pobytu v zařízení držet daných pravidel, která zahrnují zákaz fyzického i slovního násilí, zákaz drog všeho druhu a připravenost ke spolupráci s *asistentem*. Porušení pravidel je důvodem k vyloučení. Své věci si mladiství mohou nechat uzamknout do skříňky ve vstupní hale a při odchodu jim budou zas vydány. Týká se to především předmětů, které v zařízení nejsou povoleny (léky, alkohol, předměty, které by mohly sloužit jako zbraně). Do skříňky však nemohou být zamykány předměty, jejich držení je trestné (drogy, neoprávněně držené zbraně).

4.6.2 Zásada nízkoprahovosti

Důležitou charakteristikou *míst nouzového přespání* je jejich nízkoprahovost. Mladiství a mladí dospělí mohou zařízení vyhledat bez zapojení *úřadu pro mládež*, mohou v něm, i bez souhlasu rodičů / osob nebo zařízení, jimž je svěřena výchova dítěte, přespát a využít jeho nabídku. Nízkoprahová sociální práce se vyznačuje blízkostí ke klientům a akceptováním

jejich sociálních vztahů. Má také zajistit přístup mladistvých a mladých dospělých k systému pomoci (Berger et al., 2008).

Znamením nízkoprahovosti je i zvláštní zacházení se závislostmi klientů. Ve všech *místech nouzového přespání* jsou závislosti akceptovány. Přijetí do zařízení není spojeno s tím, že klienti jsou střízliví / „čistí“ a ochotní abstinovat. Současně se ale samozřejmě zařízení snaží působit na to, aby uživatelé konzumovali alkohol a/nebo jiné látky kontrolovaně (Berger et al., 2008).

4.6.3 *Místo nouzového přespání Caritas-Schlupfhaus*⁶ ve Štýrském Hradci

Zařízení Schlupfhaus vzniklo v roce 1996 jako první *místo nouzového přespání* v Rakousku a podle jeho příkladu a vzoru pak vznikala další. Jeho zřizovatelem je spolek Caritas, jeden z největších soukromých poskytovatelů *pomoci mládeži* v Rakousku.

Caritas-Schlupfhaus se svou nabídkou obrací na mladistvé a mladé dospělé ve věku 14 – 21 let, zařízení je pro ně otevřeno každý den mezi 18. a 9. hodinou. Mladiství zde naleznou prostor, ve kterém si mohou odpočinout od jejich, většinou tíživého, každodenního života, mohou využít možnosti rozhovoru a poradenství a vyjasnit si tak vlastní situaci nebo jen prostě pokrýt své vlastní základní potřeby: najíst se, umýt, vyprat si prádlo (Stückler, 2006). v roce 2008 tuto nabídku využilo 277 mladistvých a mladých dospělých. Jako důvody pro vyhledání tohoto zařízení uvádí mladiství nejčastěji potřebu odpočínutí od současné životní situace, konflikty v rodině, bezdomovectví, problémy ve škole, v učení nebo v práci či potřebu oddechu od pobytu v zařízení *pomoci mládeži* (Jahresbericht 2008 Caritas/Schlupfhaus).

Zásadou tohoto zařízení je nízkoprahovost a možnost anonymity. Mladiství, kteří využívají ambulantní nabídku, se musí prokázat průkazem identity jen v případě, že vypadají mladší než 14 nebo starší než 21 let. Klienti, kteří využijí možnost přespání, vyplní do knihy své údaje, které však nemohou být zpřístupněny nikomu jinému než policii. Jakékoli jiné informace o mladistvých a obsahy rozhovorů zůstávají přísně důvěrné.

⁶Název zařízení; der Schlupf /úkryt, skryš, útulek/, das Haus /dům/.

Služba není financována způsobem, jako běžné *pomoci mládeži* (tedy určitou sazbou za klienta a den), ale paušální sazbou, na kterou nemá vliv vytíženost zařízení. Šedesát procent nákladů hradí okres, tedy Štýrský Hradec, a zbylých čtyřicet procent spolková země. Významným zdrojem financí jsou také sponzorské dary, které jsou využívány především na akce zážitkové pedagogiky.

Místo nouzového přespání intenzivně spolupracuje s jinými zařízeními a s úřady. Velmi intenzivní spolupráce probíhá s krizovým centrem Tartaruga. Dle aktuálních konkrétních potřeb přechází mladiství mezi zařízeními v obou směrech.

4.6.3.1 Nabídka

V současné době tvoří nabídku zařízení čtyři pilíře.

A. Nouzové přespání Zařízení dává k dispozici celkem 12 míst k nouzovému přespání (pět pro dívky a sedm pro chlapce). Pokoje jsou dvoulůžkové a prostě zařízené, vždy jeden pokoj v dámské i pánské sekci je jednolůžkový (fotografie 1 v příloze č. 7). Mladiství mohou v zařízení strávit celkem 10 nocí v měsíci, záleží jen na nich, které to budou. Jednou za rok si mohou na vlastní žádost pobyt prodloužit a strávit tak v zařízení celý měsíc.

Primárním cílem služby je poskytnout mladým lidem nebyrokratický přístup k přenocování. Pokud to situace vyžaduje, proběhne krizová intervence a plánování dalšího postupu, společně s mladistvým (Stückler, 2008).

Polovina klientů využije zařízení jen na jednu nebo dvě noci. Potřebují čas na vydechnutí, odpočínutí, pak se vrátí do svého původního prostředí. Druhá polovina uživatelů tuto možnost nemá. S nimi se pracuje na vývoji dalších perspektiv, mohou využít dalšího pilíře nabídky, individuální práce.

V roce 2008 využilo nabídky nouzového přespání 163 osob (z toho 39 % dívek), přičemž v průměru na jednu osobu připadá téměř 11 zde strávených nocí. Dle slov ředitele, přenocuje v zařízení průměrně 6 lidí za noc. Až na pár výjimek užívají zároveň i ambulantní nabídku zařízení (Jahresbericht 2008 Caritas/Schlupfhaus).

Schlupfhaus je otevřen každý den od 18. hodiny. Přítomní mladiství se zapojí do přípravy večere, mohou použít pračku, počítač, stolní hry, sledovat televizi. Ve 22 hodin je dům uzavřen a zůstávají v něm jen ti, kdo tu chtějí přespat. O půlnoci začíná noční klid. Během večera jsou ve službě vždy dva pracovníci, jeden z nich končí službu o půlnoci, druhý dopoledne následujícího dne.

Mladiství od 16 let mají ze zákona právo, sami si určit místo pobytu. Chtějí-li přenocovat ve Schlupfhausu, nemusí to hlásit ani rodičům ani úřadům. Při přespaní mladistvých ve věku 14 – 16 let řeší pracovníci situaci individuálně. Dle zákona by měli informovat rodiče i *úřad pro mládež*. Řídí se ale také konkrétními okolnostmi případu a svými zkušenostmi. Tedy nabízí mladistvému, aby rodičům zavolal, ale nenutí ho, pokud se na to necítí. Rodiče mohou také zavolat sami a informovat se, zda je jejich dítě přítomno. Pracovníci zařízení jsou otevřeni rozhovorům a ještě se nestalo, že by je někdo z rodičů žaloval. *Úřadu pro mládež* hlásí pracovníci přespaní mladistvého v případě, že je situace závažná, další život v rodině je pro mladistvého ohrožující a je tedy třeba hledat nějakou formu *pomoci k výchově*. Pokud do zařízení přijde přespat dítě mladší než 14 let, ojediněle ho přespat nechají, ale pak je směřováno na jiný typ zařízení (nejčastěji na krizové centrum) a vždy je informován *úřad pro mládež*.

B. Ambulantní nabídka V době od 18 do 22 hodin a ráno od 8 do 9 hodin, je možné využít zařízení ambulantně. Mladiství se zde mohou najíst, vyprat si prádlo, umýt se, také si popovídat s pracovníky nebo naopak vyhledat klidné místo a mít pro sebe klid (fotografie 2 v příloze č. 7).

Jedná se o preventivní práci s mladistvými v obtížné situaci – mohou zde získat radu a podporu dříve, než přijdou o přístřeší. Ambulantní nabídku využívají i mladí lidé, kteří už přístřeší nemají. Nabídku nouzového přespaní mohou totiž využít jen omezený počet nocí a zbylé dny sem mohou docházet ambulantně (najíst se a umýt) (Jahresbericht 2008 Caritas/Schlupfhaus).

V roce 2008 měl Schlupfhaus 114 klientů (z toho 42 % dívek), kteří využívali samotnou ambulantní nabídku (tzn. nikdy nepřespali). Na jednu osobu připadá v průměru 10 návštěv (Jahresbericht 2008). Každý den sem přichází využít ambulantní nabídku průměrně 7 lidí.

C. Individuální práce Individuální práce je záměrnou a intenzivní formou poradenství. Mohou ji využít ti, kdo jsou klienti nouzového přespávání. Nejdůležitějším principem této nabídky je dobrovolná spolupráce mladistvého. Vše se diskutuje a dělá společně s nimi, nic se nerozhoduje bez jejich zapojení. Obsahem individuálního *provázení* je snaha o vyjasnění osobní situace mladistvých, stanovení cíle a zpracování konkrétního plánu kroků k jeho dosažení. V popředí stojí aktivizace zdrojů mladistvého.

V zásadě se nechají rozlišit tři formy individuální práce: krátkodobá (např. jednorázový doprovod k lékaři, na úřad), střednědobá (strukturovaná do jednotlivých kroků, má vést k dosažení cíle během tří měsíců) a dlouhodobá (u mladistvých se stabilním zajištěním bytu, představuje formu nabídky s nejvyšším prahem, většinou není žádný časový limit a prostě se pracuje na zvládnutí problematiky).

Nabídka individuální práce není závislá na otevírací době zařízení, koná se v termínech dle domluvy s klientem.

Cílovou skupinou této nabídky jsou především mladiství nad 18 let, pro které již není přístupné poradenství *pomoci mládeži* ani jiné poradenství adekvátní k jejich mladému věku. u nezletilých je pro individuální práci vyžadován souhlas rodičů, s výjimkou krizových situací.

V roce 2008 probíhala individuální práce s 38 klienty (z toho 37 % dívek) (Jahresbericht 2008 Caritas/Schlupfhaus).

D. Podporované bydlení Podporované bydlení Caritas-Schlupfhaus usiluje o postupné osamostatnění a odpoutání klienta. Nabídka se orientuje na mladé dospělé bez přístřeší ve věku mezi 18 a 21 lety, kteří již nemohou užívat nabídky *pomoci mládeži* a zároveň nejsou „ani dost delikventní, ani dost závislí“, aby dosáhli na jiné formy podpory.

V bytě od bytového úřadu dostanou klienti možnost, s asistencí pracovníka z Schlupfhausu, se naučit žít samostatně. Kromě oblasti bydlení jsou podporováni i v hledání či zvládnání práce, školy nebo v potížích s dluhy. Sociální úřad umožňuje *provázení* klientů po dobu jednoho roku a případně prodloužení o další půlrok (Stückler, 2008).

V roce 2008 bylo ve čtyřech bytech provázeno 11 mladých dospělých (z toho pět dívek) a díky sponzorským darům proběhly dva projekty: lyžování a dovolená u moře. V tomto kontextu (poprvé u moře, poprvé na lyžích) si mohli mladí dospělí odpočinout od jinak problémového života, načerpat energii, získat nové zkušenosti a prožít osobní úspěch (Jahresbericht 2008 Caritas/Schlupfhaus).

4.6.3.2 Osvěta a práce s veřejností

Schlupfhaus je otevřen veřejnosti a snaží se, aby mládež o jeho nabídce věděla.

Pro školní třídy, skupiny příprav na biřmování nebo pro zaměstnance jiných zařízení z oblasti *pomoci mládeži* pořádají pracovníci prohlídky zařízení. V roce 2008 se uskutečnilo 25 prohlídek, při kterých byla možnost oslovit zhruba 300 především mladých lidí. Tento kontakt je velmi důležitý, neboť většina klientů zařízení se o něm dozví právě od svých vrstevníků, přátel a známých.

Pracovníci zařízení jsou také zváni na přednášky do škol, aby žákům poskytli informace o nabídce zařízení, pohled na svou každodenní práci a mluvili s nimi o *ochraně mládeže*.

Zařízení je otevřeno pro studenty sociálních oborů, kteří zde mohou vykonávat praxi (v roce 2008 jich bylo devět). Kromě toho spolupracuje zařízení se třemi vysokými a vyššími školami. Jsou otevřeni vědecké práci v jejich zařízení (Jahresbericht 2008 Caritas/Schlupfhaus).

Kapitola 5

Cíl šetření

Praktická část této diplomové práce si klade za cíl představit pedagogickou práci v jednom konkrétním zařízení náhradní výchovy v Rakousku a tím doplnit o ilustrativní příklad část teoretickou. Tímto zařízením je sociálně pedagogický *domov* KIWOKI¹ ve Štýrském Hradci.

¹KIWOKI, zkratka ze slov KInder /dětí/, WOhngemeinschaft /domov/, Michael-KIenreich-Straße /název ulice/

5.1 Dílčí úkoly

Při šetření byly stanoveny tyto dílčí úkoly, které se zaměřují na:

- pedagogické vedení dítěte;
- pravidla *domova* a hodnocení dětí;
- zapojení dětí do života *domova* a společné akce;
- spolupráce s rodinou dítěte;
- komunikace v týmu a informovanost vychovatelů;
- podpora vychovatelů a jejich spokojenost v zaměstnání;
- průběh všedního dne v KIWOKI;
- průběh umístění dětí v KIWOKI.

Kapitola 6

Metody šetření

6.1 Postup šetření

Během tříměsíční stáže na univerzitě ve Štýrském Hradci v Rakousku jsem absolvovala praxi v sociálně pedagogickém *domově* KIWOKI. Praxe probíhala na jaře roku 2009 a k tomuto období se vztahují všechny zde uváděné skutečnosti. Ty dále vycházejí i z návštěvy tří dalších *domovů*, které magistrát města Štýrský Hradec zřizuje, a z rozhovorů s vedoucími pracovníky *úřadu pro mládež*.

6.2 Použité metody

Cílem praktické části diplomové práce je kvalitativní přiblížení pedagogické reality v konkrétním zařízení náhradní výchovy. Pro sběr dat byla zvolena metoda pozorování, dotazníku, rozhovoru a analýzy pedagogických dokumentů.

6.2.1 Zúčastněné pozorování

Zúčastněné pozorování bylo nejčastěji používanou metodou šetření. Ta byla zaměřena na práci vychovatelů a každodenní život s dětmi. Jednalo se o pozorování při poradách vy-

chovatelů, setkáních pedagogů, rozhovorech s rodiči, *případové konferenci*, domácím sněmu, školní přípravě dětí, hrách s dětmi, společné přípravě jídla, stolování a jiných aktivitách.

„Při participačním pozorování se pozorovatel snaží získat rozsáhlou a hlubokou znalost zkoumané reality. Participační pozorování je dlouhodobé. Obvykle trvá týdny i měsíce. Tento časový rozsah je potřebný, aby pozorovatel hluboko pronikl do chování a myšlení pozorovaných osob a aby jim rozuměl.“

(Gavora 2000, s. 154)

6.2.2 Dotazníková metoda

Při šetření byl použit dotazník pro vychovatele (příloha č.2), který zjišťoval základní údaje o vychovatelích a o jejich pohledu na realizaci náhradní výchovy v KIWOKI i v rakouském prostředí obecně.

Chráska definuje dotazník jako „soustavu předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemně“ (Chráska 2007, s. 163).

Rozsah dotazníku byl 10 otázek. Otázky byly otevřené, aby dávaly respondentům dostatečný prostor k vyjádření. Zadání dotazníku proběhlo osobně a každý respondent jej pak vyplnil individuálně ve svém volném čase.

6.2.3 Rozhovor

Metoda rozhovoru byla použita pro zjišťování informací o provozu zařízení náhradní výchovy a činnostech, které jsou v nich realizovány, a pro poznávání osobních pohledů a názorů odborníků. Respondenty byli ředitelé sociálně pedagogických *domovů* města Štýrský Hradec a vedoucí pracovníci *úřadu pro mládež*, kteří řídí *pomoc mládeži*, nebo vedli transformaci dětských domovů ve Štýrském Hradci.

„Interview je metoda shromažďování dat o pedagogické realitě, která spočívá v bezprostřední verbální komunikaci výzkumného pracovníka a respondenta“ (Chráška 2007, s. 182). Výhodu rozhovoru oproti jiným metodám spatřuje Chráška v „navázání osobního kontaktu, který umožňuje hlubší proniknutí do motivů a postojů respondentů. U interview můžeme sledovat reakce respondenta na kladené otázky a podle nich usměrňovat jeho další průběh“ (Chráška 2007, s. 182).

Švaříček a Šedřová uvádějí metodu hloubkového rozhovoru, jehož prostřednictvím jsou zkoumáni „členové určitého prostředí, určité specifické sociální skupiny s cílem získat stejné pochopení jednání událostí, jakým disponují členové dané skupiny. Pomocí otevřených otázek může badatel porozumět pohledu jiných lidí, aniž by jejich pohled omezoval pomocí výběru položek v dotazníku“ (Švaříček, Šedřová 2007, s. 159-160). Tato varianta umožňuje tazateli plynule reagovat na odpovědi respondenta a případně navazovat dalšími doplňujícími otázkami.

Data získaná z rozhovorů přispěla především k upřesnění do té doby získaných informací ze studia odborné literatury a k hlubšímu pochopení reality rakouské náhradní výchovy.

6.2.4 Analýza pedagogických dokumentů

Jako pedagogický dokument chápeme materiály vztahující se k výchově a vzdělávání. Pro účely této práce jimi byly především vývojové zprávy dětí a závěry z jejich psychologických vyšetření, zápisy z pedagogických porad, sepsaná pravidla chování pro děti, legislativní dokumenty a díla dětí, která vznikla při řešení nějakého výchovného problému (například sloh „o tom, jak jsem byla za školou“).

6.3 Etické aspekty

Ředitel zařízení byl informován o cíli této diplomové práce a souhlasí se zveřejněním výsledků šetření v sociálně pedagogickém *domově* KIWOKI a zde pořízených fotografií.

Kapitola 7

Charakteristika souboru

Zvoleným souborem je zařízení náhradní výchovy, sociálně pedagogický *domov* KIWOKI. Toto zařízení je určeno dětem ve věku 10 – 18 let, které z důvodu ohrožení vývoje přechodně nemohou vyrůstat ve svých rodinách. KIWOKI se zaměřuje na intenzivní spolupráci s rodinami dětí a usiluje o jejich návrat do rodiny.

7.1 Pozice *domova* KIWOKI ve Štýrském Hradci

Sociálně pedagogický *domov* KIWOKI sídlí ve Štýrském Hradci, hlavním městě spolkové země Štýrsko. Štýrský Hradec je druhým největším městem Rakouska a žije v něm téměř 260 000 obyvatel (www.graz.at).

Zřizovatelem KIWOKI je magistrát města Štýrský Hradec. Městské *domovy* organizačně patří do magistrátního oboru Referát *pomoc mládeži*/právo, který spadá pod městský Úřad pro mládež a rodinu.

Pokud je na základě dohody s rodiči nebo rozhodnutí soudu zvolena jako nezbytné řešení nevyhovující situace dítěte náhradní výchova, *městský úřad pro mládež* převezme *práva a povinnosti k dítěti*. Magistrát města Štýrský Hradec pak zplnomocňuje konkrétní zařízení, tedy například KIWOKI, k výkonu *práv a povinností k tomuto dítěti* v oblasti péče a výchovy. Úřad nadále vede dohled nad péčí a výchovou.

7.1.1 Ostatní *domovy* zřizované magistrátem

Štýrský Hradec je zřizovatelem čtyř sociálně-pedagogických *domovů* pro děti a mladistvé. Tyto *domovy* jsou si velmi podobné ve své struktuře a organizaci, neboť tři nová zařízení vznikla podle již dobře fungující JWG1. Všechny *domovy* mají kapacitu devět dětí. Liší se od sebe specifickými zaměřeními, která jsou popsána v následující podkapitole. Drobné rozdíly mezi *domovy* najdeme i v režimu dne, volnočasových aktivitách nebo v pravidlech pro chování dětí, která vycházejí ze specifík jejich klientely.

Ředitelé jednotlivých *domovů* se každé dva týdny setkávají na poradě společně s vedoucí Referátu *pomoc mládeži/právo*, která zajišťuje formální a provozní záležitosti, a s odborníkem na obsahovou stránku náhradní výchovy.

Téměř každý měsíc se vychovatelé městských *domovů* scházejí na setkání sociálních pedagogů. Charakter setkání je více přátelský než oficiální. Po nezbytných organizačních záležitostech je prostor ke sdílení aktuálních témat jednotlivých *domovů*, výměnu nápadů, tipů na činnosti apod.

7.1.2 Specifika ostatních tří městských *domovů*

Jugendwohngemeinschaft 1¹ (JWG1) je prvním městským *domovem*, který vznikl na konci 80. let minulého století. Zaměřuje se na přípravu mladistvých na samostatný život. Proto jsou sem přijímány starší děti, většinou z nich již bylo 15 let a více. Pracovníci zařízení se snaží i o následné provázení mladistvých, kteří začali žít samostatně, nebo užívají službu podporovaného bydlení (viz podkapitola 4.4). Právě následné provázení mladistvých pokládá ředitelka zařízení za největší slabinu. Formálně už provázení nepatří do činnosti *domova*, a proto za něj vychovatelé nemohou být zaplaceni, ale zároveň je pro mladistvé velmi důležité pro udržení pozitivních změn, kterých se za dobu pobytu v zařízení podařilo dosáhnout.

¹Jugendwohngemeinschaft 1, lze přeložit jako „domov pro mládež 1“

*Domov WeGe LEBEN*² vznikl v roce 2005 a těžištěm jeho činnosti je zážitková pedagogika. Žijí zde děti ve věku od 10 do 18 let. Vzhledem k dlouhodobosti projektů a delšímu času potřebnému pro účinnost zážitkové pedagogiky jsou sem přijímány spíše ty děti, u kterých se předpokládá dlouhodobé umístění. Každý rok se v zařízení věnují jednomu tématu, které vrcholí na prázdninovém projektu. Příkladem takového uskutečněného projektu je putování po rumunských horách či kanoistická výprava ve Švédsku. Zážitková pedagogika neznámá jen dobrodružství, ale také výzvu a nároky. Prožití úspěchu, něco vydržet, zvládnout, obstát v nelehké situaci, posiluje sebevědomí dětí a připravuje je na zodpovědnou a samostatnou cestu životem.

Městský *domov ABS-Wohngemeinschaft*³ vznikl také v roce 2005 a specializuje se na sociálně-pedagogickou diagnostiku. Pomocí té vytváří vychovatelé s každým dítětem podporu „ušitou na míru“, která zahrnuje osobní témata a názory dítěte. Tato podpora má formu společného plánování, které vytváří a hodnotí klíčový vychovatel společně s dítětem. Děti zažívají pocit, že jsou brány vážně a jimi vytvořený plán je jim dobrou motivací. V zařízení žijí děti ve věku od 10 do 18 let a přijímány jsou spíše děti s perspektivou dlouhodobějšího pobytu, protože tak může práce se sociálně-pedagogickou diagnostikou dosáhnout lepších výsledků.

7.2 Historické pozadí vzniku

KIWOKI bylo otevřeno na jaře roku 2005. Předcházel tomu dlouhý proces, jehož cílem bylo nahradit dětské domovy malými, decentralizovaně vedenými *domovy*, které mohou lépe naplnit požadavky současné pedagogiky.

²WeGe LEBEN, WeGe od zkratky WG (Wohngemeinschaft /*domov*/), das Leben /život/, tedy „život v domově“

³ABS Wohngemeinschaft, a jako anteilten /doprovázet/, B jako begleiten /podporovat/, s jako schützen /chránit/

7.2.1 Proces reformace dětských domovů

V 70. letech bylo v městě Štýrský Hradec 5 dětských domovů (dva pro děti do 6 let, dva pro chlapce a jeden pro dívky od 6 let) a v nich celkem 400 dětí.

O změny se zasadil především sociální pracovník Peter Engel, který v roce 1986 převzal vedení dětského domova Pestalozziheim⁴ a přišel s ideou zřízení *domovů*. Následovala dlouhá diskuze, jejímiž hlavními tématy byla koedukovanost skupiny a finanční náročnost. Podařilo se prosadit navrhované změny, byl zrušen Pestalozziheim a vznikl první městský *domov* (JWG1). Ve Štýrsku v 80. letech probíhala široká diskuze o institucionální výchově. Jejím výsledkem bylo vytvoření malých výchovných skupin ve zbývajících dětských domovech.

V roce 1991 vstoupil v platnost Štýrský zákon o *pomoci mládeži*, který přinesl širokou nabídku ambulantních služeb a tím se snížil počet případů náhradní výchovy. Dětský domov pro děti do 6 let byl rozpuštěn a místo něj po domluvě se Spolkem pěstounských rodičů⁵ vznikla místa v pěstounských rodinách.

Roku 1995 byl zahájen projekt "Přestrukturování stacionárních zařízení náhradní výchovy", který měl vést k rozpuštění zbývajících dvou dětských domovů KiVi⁶ a Villa Hartenau a vytvoření pěti nových *domovů* po vzoru již stávajícího JWG1 (Engel, 2005).

7.2.2 Projekt „Přestrukturování stacionárních zařízení náhradní výchovy“

V projektové fázi probíhala intenzivní spolupráce s pracovníky stávajících zařízení – byli součástí přípravného týmu, zapojovali se svými názory a někteří i tvorbou návrhů konceptů nových zařízení. Je přirozené, že plánování tak rozsáhlé změny s sebou zákonitě přineslo i obavy pracovníků, ale ty pomáhala mírnit otevřenost diskuze, motivace ke spolupráci a průběžné zjišťování přístupu a názorů vychovatelů.

⁴Pestalozziheim /Dětský domov J. H. Pestalozziho/

⁵Pflegeelternverein

⁶KiVi, zkratka z Kindervilla /vila pro děti/

Hlavní změny, které projekt přinesl:

- dětské domovy KiVi a Villa Hartenau (fotografie 3 v příloze č. 7) byly rozpuštěny a namísto nich vznikly 3 *domovy*: KIWOKI, WeGe LEBEN a ABS-Wohngemeinschaft;
- byly vytvořeny nové pedagogické koncepty zařízení, jež byly lépe přizpůsobeny potřebám dětí, které tam žijí, a požadavkům aktuální pedagogiky v oblasti organizační a pedagogické;
- počet pedagogického personálu byl rozšířen a pomocný personál redukován;
- novým principem se stala decentralizace, jednotlivé *domovy* jsou umístěny na různých místech po celém městě a ve vlastních domech;
- nově vzniklé *domovy* byly pojaty jako vlastní podnik města Štýrský Hradec a nespádají tak již více pod štýrský úřad pro mládež a rodinu (nepublikovaný materiál).

7.3 Klientela

Sociálně pedagogický *domov* KIWOKI je určen pro 9 dětí obou pohlaví. Přijímány jsou děti ve věku 10 – 14 let. Hlavním cílem je zde reintegrace dětí do jejich původní rodiny, proto je podmínkou přijetí také připravenost rodičů či jiných blízkých osob k aktivní a pravidelné spolupráci se zařízením.

Dle konceptu zařízení je pobyt dítěte omezen na jeden rok a v případě potřeby může celý tým rozhodnout o prodloužení o další rok. V praxi to vypadá spíše tak, že pobyt je domluven na omezenou dobu, např. do konce školního roku. Během tohoto období se vytyčí cíle, půl roku či rok však zpravidla k jejich dosažení nestačí, a tak často dochází i k opakovanému prodloužení doby pobytu dítěte.

V době mé praxe zde bydlelo šest dívek a tři chlapci, ve věku 11-16 let. Jednotlivé děti a důvody pro jejich umístění do náhradní výchovy jsou blíže představeny v příloze č. 3.

7.3.1 Indikace

„Do *domova* jsou přijímány děti, které jsou z důvodu dlouhodobě zatěžující rodinné situace, fyzického nebo psychického týrání (např. přijetí po pobytu na dětské psychiatrické klinice, když návrat do rodiny není momentálně možný), sexuálního zneužívání, zanedbávání nebo výhledově přechodného výpadku pečující osoby (např. výkon trestu odnětí svobody) ohroženy ve vývoji, projevují se u nich emocionální a sociální deficity, školní a výchovné problémy a/nebo poruchy chování.“

(nepublikovaný materiál, 2005)

7.3.2 Kontraindikace

Do KIWOKI nejsou přijímány děti při krizových situacích, při kterých se předpokládá včasné vyřešení situace a délka pobytu by byla kratší než 6 měsíců. Také nejsou přijímány děti, u kterých je již v době příjmu zřejmé, že potřebují dlouhodobé umístění.

Kontraindikací přijetí je dále podstatné tělesné a/nebo mentální postižení, které vyžaduje intenzivní osobní asistenci nebo nedostatečná možnost integrace do skupiny (přílišný potenciál násilí – akutní ohrožení pro sebe či ostatní) (nepublikovaný materiál, 2005).

7.4 Tým pracovníků

Pedagogický tým KIWOKI je tvořen ředitelem a pěti vychovateli na plný úvazek (tři ženy a dva muži) (fotografie 4 v příloze č. 7). Dále v zařízení pracuje hospodyně a údržbář.

Každému dítěti jsou přiřazeni dva klíčoví vychovatelé, kteří dítě provází po celou dobu pobytu, starají se o jeho potřeby a rozvoj, školní i mimoškolní záležitosti, jsou v úzkém kontaktu s jeho rodinou a vedou dokumentaci dítěte.

Členové týmu mají mezi sebe rozděleny úlohy a oblasti, které zastávají pro zajištění dobrého chodu *domova* (např. nakupování, stolní hry, fotky, léky, mikrobus, inventář, rozpis služeb, přesčasy, protipožární ochrana, zahrada, nářadí, sportovní vybavení a další).

Pracovní pozice vychovatele je určena především sociálním pedagogům, ale zaměstnání na ní jsou i vystudovaní pedagogové mateřských škol a družin, což samotní pracovníci, dle jejich slov, vnímají jako obohacení týmu.

Sami vychovatelé vnímají uznání svého povolání ve společnosti různě. Shodují se však v tom, že o něm lidé často nic nevědí (myslí si, že si vychovatelé „jen hrají s dětmi“). Ti, kteří jsou více informováni, toto povolání oceňují. Většímu společenskému uznání a lepší reprezentaci povolání přispívá rostoucí kvalifikace vzdělání a uznání vychovatelství jako svébytného oboru.

Bližší představení pedagogických pracovníků, jejich činností a výsledků dotazníku je obsaženo v příloze č. 4.

7.4.1 Časová náročnost zaměstnání

Týdenní pracovní úvazek vychovatelů a ředitele je 40 hodin týdně. Do toho se ale nepočítávají noční služby a služby o nedělích a státních svátcích, které jsou ohodnoceny zvlášť ve formě příplatků. Na každého vychovatele vyjde přibližně jedna noční služba týdně a jedna víkendová služba měsíčně. Ředitel slouží jednu noční službu týdně a o víkendech a státních svátcích neslouží. Měsíční rozpis služeb se sestavuje podle předlohové tabulky (příloha č. 5).

Tento model, ve kterém vychovatel s plným pracovním úvazkem slouží ještě služby v noci, o nedělích a státních svátcích navíc, je specifický pro *domovy*, které zřizuje Štýrský Hradec. Město klade tradičně velký důraz na kvalitu stacionární náhradní výchovy, a proto vyhrazuje na zaplacení těchto mimořádných služeb zvláštní finanční prostředky. Časové nároky na zaměstnance jsou tedy sice vyšší, ale přesto tento model vnímají vychovatelé pozitivně, především z důvodu vyššího výdělku a časového komfortu pro práci – jsou v denním kontaktu s dětmi a všechny povinnosti stihnou pohodlně v pracovní době. Běžné finanční ohodnocení vychovatelů v Rakousku pokládají pedagogičtí pracovníci KIWOKI za nedostačující, avšak se svým platem jsou spokojeni, právě díky příslušnosti k městu a jeho specifickému finančnímu hodnocení.

Hospodyně je zaměstnána na poloviční úvazek a v domově pracuje každý všední den dopoledne. Její pracovní náplní je úklid domu a jednou týdně příprava oběda.

Hospodář pracuje v KIWOKI jeden den v týdnu, ostatní dny je v dalších třech domovech. Stará se o technický stav domu, opravy a mikrobús.

KIWOKI má uzavřenou smlouvu s několika externími spolupracovníky⁷, které v případě potřeby povolává do služby. Důvodem bývá onemocnění stálých vychovatelů nebo výjezdní porada pedagogického týmu.

Jelikož děti často tráví víkendy a prázdniny ve svých rodinách, dochází nezdědká k situaci, kdy o víkendu nezůstává v *domově* žádné z dětí, a tak může být uzavřen. Pak odpadají plánované služby a místo nich má jeden z vychovatelů pohotovost.

7.5 Prostory a materiální zázemí

Sociálně pedagogický *domov* KIWOKI sídlí v klidné čtvrti rodinných domů. Díky této poloze mohou děti zažívat běžné sousedské vztahy, chodit nakupovat do místního supermarketu a zároveň samostatně dojíždět do centra města do svých škol nebo se účastnit volnočasových aktivit.

Původní rodinný dům byl přestavěn, rozšířen a uzpůsoben potřebám fungování *domova*.

Pro devět dětí je zde k dispozici 5 jednolůžkových pokojů a 2 pokoje dvojlůžkové. Zařízeny jsou dřevěným nábytkem – postelí, skříní, stolem a židlí pro každé dítě (fotografie 5 a 6 v příloze č. 7). Jedna koupelna a toaleta jsou společné vždy pro tři děti. Nechybí ani pokoj pro vychovatele na noční službě.

⁷die Hilfskräfte /pomocné síly/; mají se zařízením sepsanou smlouvu a slouží jako zástup v případě potřeby

V přízemí se nachází obývací pokoj (fotografie 7 v příloze č. 7), prostorná kuchyně spojená s jídelnou (fotografie 8 v příloze č. 7) a vstupem na terasu a provozní místnosti: ředitelna, vychovatelna a místnost pro rozhovory⁸.

Ve sklepě je prádelna, dílna a sklad, který je dostatečně prostorný a tak při špatném počasí slouží i jako herna se stolním tenisem a stolním fotbalem.

Všechny místnosti jsou pestře a originálně vymalovány, dům působí přátelským dojmem.

Dům se přes den nezamyká a je tak volně přístupný dětem i návštěvám.

Na zahradě mají děti možnost volného pohybu, mohou hrát fotbal na travnaté ploše či pěstovat zeleninu a květiny na záhonu (fotografie 9 a 10 v příloze č. 7).

KIWOKI spolu s JWG1, jedním ze čtyř městských *domovů* ve Štýrském Hradci, vlastní jeden mikrobus, o který se střídají a využívají ho pro své akce. *Domov* disponuje cyklistickým a lyžařským sportovním vybavením, které děti využívají při společných volnočasových programech.

⁸das Besprechungszimmer; klidná a nerušená místnost, kde probíhají rozhovory s rodiči či odborníky, setkání případové konference nebo je využívána pro školní přípravu dětí.

Kapitola 8

Interpretace dílčích úkolů šetření

8.1 Pedagogické vedení dítěte

Každému dítěti jsou po přijetí do KIWOKI určeni dva klíčoví vychovatelé. Jejich výběr není náhodný. Dbá se na to, aby tito konkrétní dva vychovatelé mohli mít k dítěti bližší vztah. Výhodou jsou proto společné zájmy, vhodný věkový odstup a vzájemné sympatie.

Oba klíčoví vychovatelé jednoho dítěte spolu úzce spolupracují, vedou dokumentaci dítěte, sledují jeho vývoj a píší o něm zprávy, komunikují s rodinou a odborníky. Každý půl rok se koná *případová konference*, kde se plánuje další směřování a cíle umístění dítěte v KIWOKI.

8.1.1 Systém klíčových vychovatelů

Systém klíčových vychovatelů je základem pedagogického vedení dítěte. Zaručuje dítěti individuální přístup a lepší přehled o situaci a vztazích v zařízení. Vychovatelé přinášejí možnost intenzivní práce s menším počtem dětí a tím i lépe viditelné konkrétní výsledky.

Každému dítěti přísluší dva klíčoví vychovatelé a ještě jeden zástupce, který plní jejich funkci v případě, že ani jeden z klíčových vychovatelů právě není ve službě. To se stává jen zřídka, neboť pracovní úvazek vychovatelů je velký.

Když jsou nově přichozímu dítěti přidělováni klíčoví vychovatelé, vychází se na jedné straně ze současného stavu a možností vychovatelů, aby počet jejich klíčových dětí byl zhruba vyrovnaný, a na straně druhé hraje roli i to, jak si dítě s vychovatelem budou rozumět, zda mají společné zájmy, zda si budou vyhovovat. Na základě dostupných informací o dítěti, které má být přijato, se vytipují dva vychovatelé, kteří by mohli být vhodnými klíčovými vychovateli. Ti se pak účastní přijímání dítěte, oficiálně jsou dítěti představeni jako jeho klíčoví vychovatelé až po dvou týdnech. Je tu tedy prostor pro případné přehodnocení předběžného rozhodnutí.

Mezi dítětem a jeho klíčovými vychovateli přirozeně vzniká pevnější a důvěrnější vztah, tráví spolu více času, společně se věnují oblíbeným činnostem a více spolu hovoří.

8.1.2 Dokumentace

Dokumentace dětí má jednotnou formu, obsah složky je členěn do oblastí a je tak přehledný pro všechny. Složky jsou umístěny na vychovatelně, aby k nim všichni vychovatelé měli snadný přístup.

První stranu tvoří list se základními údaji, který obsahuje fotografii dítěte a údaje o něm (datum narození, bydliště, občanství, náboženské vyznání, sourozenci), o rodičích (datum narození, bydliště, povolání, kontakt), škole, sociálním pracovníkovi a případně psychologovi.

Ve složce jsou založeny všechny dokumenty dítěte, jako rodný list, potvrzení o křtu či průkazka k biřmování. Zdravotní oblast složky obsahuje kartu pojištěnce, očkovací průkaz, zprávy z lékařských a psychologických vyšetření. Školní oblast zahrnuje vysvědčení, různé zprávy ze školy a dopisy od učitelů, omluvenky, informace o plánovaných akcích a případně záznam komunikace se školou.

V dokumentaci dítěte jsou umístěny také zprávy sociálního pracovníka o šetření v rodině, zprávy o vývoji dítěte, zápisy z půlroční *případové konference* a případně i zápisy mimořádných situací (například při projevu sebepoškozování nebo při záškoláctví), záznamy důležitých telefonátů nebo vytištěná elektronická korespondence o záležitostech dítěte.

8.1.2.1 Dokumentace vztahující se k přijetí dítěte

Příjem nového dítěte vyžaduje určité úřední kroky a důkladné seznámení se s dítětem. i to je obsahem složky dokumentace.

Magistrát města Štýrský Hradec písemným vyjádřením zplnomocňuje sociálně pedagogický *domov* KIWOKI k výkonu *práv a povinností k dítěti* v oblasti péče a výchovy. KIWOKI se podpisem zavazuje, že o svěřené dítě bude pečovat odpovídajícím způsobem, láskyplně s ním zacházet a svědomitě ho vychovávat. Také se zavazuje, že bude otevřeně sdělovat všechny nastalé problémy týkající se nezletilého a bere na vědomí, že státní úřad je ze zákona povinen vést dohled nad péčí o svěřené dítě (nepublikovaný materiál).

Podstatnou součástí dokumentace jsou písemné souhlasy rodičů. Ti mají možnost svým podpisem povolit či zakázat zveřejňování fotografií dítěte na internetových stránkách KI-WOKI, jízdu v osobních automobilech vychovatelů a samostatnou jízdu dítěte na kole (bez dohledu vychovatele).

V prvních dnech po přijetí dítěte vyplňují klíčoví vychovatelé s rodiči dítěte poměrně rozsáhlý dotazník (12 stran), který obsahuje otázky na zdravotní stav dítěte, průběh těhotenství a vývoj dítěte, otázky na sociální vztahy a aktivity dítěte, na jeho vztahy se sourozenci a vrstevníky, na školní výkon a vztah k učení. Další z oblastí otázek se zaměřuje na analýzu chování a zjišťuje, jak se dítě chová v různých prostředích, jak vypadá jeho problémové chování a jaké změny nastaly v průběhu vývoje. Tématem k dotazování je také vztah dítěte a rodičů, jakým společným volnočasovým aktivitám se věnují, jaké dítě dostává odměny a tresty a jak na ně reaguje.

Když klíčoví vychovatelé dítě lépe poznají, většinou dva týdny po přijetí, vyplňují do předtištěného formuláře takzvaný přehled zdrojů dítěte. Zdroje dítěte jsou děleny na osobnostní (vlastnosti a schopnosti, ve kterých dítě vyniká), sociální (členové rodiny a kamarádi, ke kterým má dítě silný vztah), materiální (osobní majetek dítěte, například jízdní kolo či mp3 přehrávač) a institucionální (škola, zájmové kroužky). Smyslem je odhalit takové zdroje dítěte, na kterých je možno stavět, které se dají při práci s dítětem využívat, podporovat a rozvíjet.

8.1.2.2 Zpráva o vývoji dítěte

Povinností *domova* KIWOKI je jednou za půl roku informovat městský Úřad pro mládež a rodinu o vývoji jim svěřeného dítěte. Zprávu o vývoji dítěte píše jeho klíčový vychovatelé.

V úvodu uvádějí základní údaje o dítěti, odkaz na poslední zprávu, důvod umístění v náhradní výchově, datum příchodu dítěte, formulaci cílů umístění a předběžně domluvenou délku umístění.

Dále se zpráva věnuje vývoji sociálně pedagogické intervence v následujících oblastech:

- rodina a příbuzenstvo;
- sociální vývoj: přátelé, vrstevníci, život ve skupině (i v zařízení náhradní výchovy);
- vnímání tělesnosti a zájmy;
- škola, vzdělání, zájmy;
- využití služeb *pomoci mládeži* (například účast na terapiích);
- zvláštní události (pokud se během půl roku odehrálo něco mimořádného);
- normativní orientace (postoj k pravidlům);
- práce s rodiči, s rodinou (uskutečněné pohovory);
- obraz sebe sama (jak se dítě vnímá, do jaké role se staví).

V závěru zprávy je krátké shrnutí a vytyčení cílů na následující období.

8.1.3 Případová konference

Pravidelně jednou za půl roku probíhá *případová konference*, na níž se schází dva klíčoví vychovatelé dítěte, ředitel zařízení náhradní výchovy (není podmínkou, pokud je alespoň jeden z vychovatelů hodně zkušený), rodiče a případně další blízké osoby dítěte (například

teta, u které dítě často tráví víkendy) a příslušný sociální pracovník. Starší děti bývají zpravidla přítomny na části konference, pokud je žádoucí, aby se do ní zapojily a vyjádřily se k některému z probíraných témat. Cílem *případové konference* je shrnutí vývoje a změn za poslední půlrok a plánování možností do budoucna.

Příklad *případové konference*

Případové konference o Elisabeth se účastnili její dva klíčoví vychovatelé, matka a sociální pracovník. Vychovatelka informovala přítomné o uskutečněných i plánovaných akcích, o dosažených úspěších, o problémech, které se řešily. Tyto informace byly především pro sociálního pracovníka, neboť matka Elisabeth je díky pravidelné a dobře fungující komunikaci s vychovatelem znala. Sociální pracovník do průběhu v případě potřeby vstupoval s názory a připomínkami, spíše teoretického a odborného charakteru. V závěru celou situaci zhodnotil a pochválil matku za spolupráci. Matka se vyjadřovala k tomu, jak jí současný stav vyhovuje, co by ráda změnila, jaké možnosti vidí do budoucna. Ráda by urovnala svou bytovou situaci, aby byl možný Elisabethin návrat domů, a plánovala nástup na tříměsíční protialkoholní léčbu. Uvědomovala si, že Elisabeth její závislost a chování v opilosti nese těžce, a nechtěla, aby tím trpěla. Klíčoví vychovatelé doplňovali informace z pohledu dítěte. Při plánování budoucnosti všichni zúčastnění zvažovali, jaké možnosti jsou reálné a co by znamenaly pro Elisabeth a její rodinu a hledaly vhodnou formu podpory dítěte a zapojení rodiny.

8.1.4 Řešení obtíží dítěte

Vychovatelé kladou důraz na rozvoj samostatnosti a zodpovědnosti dítěte. Proto vzniklé problémy neřeší za něj nebo bez něj, ale vždy společně, dítě zaujímá aktivní roli. Pro vychovatele je důležitý osobní pohled dítěte a jeho priority, neboť nápady na řešení, které navrhuje vychovatel, mohou být dítěti cizí a nemotivují ho ke snaze tolik jako vlastní návrh. Postoje a názory dětí zjišťují vychovatelé různou formou. Třeba otevřeným rozhovorem na téma obtíží nebo často zadáním písemného úkolu, ve kterém má dítě například v bodech sepsat pozitiva a negativa důsledku nějakého řešení, nebo formou slohové práce převyprávět problé-

movou situaci a své chování v ní. Vhodnou formu vychovatel zvolí s přihlédnutím k vyspělosti a charakteru dítěte.

Příklad řešení obtíží 1:

Margot po delší dobu občas chodila za školu, vracela se ze školy nebo z vycházek později, než bylo domluveno, jednou dokonce přespala u cizí rodiny a tvrdila, že je v *domově* nespokojená a chce se vrátit k matce. Při řešení této situace měla Margot sepsat důvody, proč je v *domově* nespokojená (udala velký počet dětí a vychovatelů, málo koupelen, nechuf k pravidelné školní přípravě a málo vycházek – cítí se obklíčena a kontrolována), a také pozitiva, která by podle ní přinesla nastěhování zpět k matce. Tuto změnu chtěla, aby mohla bydlet v přírodě, starat se o psa, podnikat s matkou společné akce a učit se sní (obojí dosud odmítala). Při společném rozhovoru s rodiči bylo domluveno, že se Margot přestěhuje zpět k matce, i nadále bude každý druhý víkend trávit u otce a do *domova* bude docházet každý všední den odpoledne, aby se zde věnovala školní přípravě. Margot slíbila, že domluvená pravidla bude dodržovat. Tento systém však nefungoval, Margot docházela do *domova* jen nepravidelně. Její provázení bylo tedy zcela ukončeno a byla doporučena *výchovná pomoc* nebo *sociálně pedagogické provázení rodiny* (ambulantní forma *pomoci mládeži*) a také jí bylo přiděleno místo ve školní družině, kde bude dělat své úkoly. Případné další kroky a rozhodnutí budou následovat po psychologickém vyšetření, na které byla Margot doporučena.

Příklad řešení obtíží 2:

Judith se nevracela z vycházky, vychovatelka volala její matce, zda neví, kde je. Judith přišla s hodinovým zpožděním a matka, která mezitím do *domova* přijela, jí za trest, dle jejich domluvy, zabavila kontaktní čočky (Judith se stydí nosit brýle, odebrání kontaktních čoček je pro ni velkým trestem). Judith plakala ve svém pokoji. Večer přišlo za vychovatelkou jiné děvče z *domova* a ukázalo jí dopis, který dostalo od Judith: „Holky, pomozte mi, řežu se do břicha – třikrát a nepřestávám. Ach bože, já skončím na psychiatrii – to je skvělý. Teď se teda říznu znovu, jestli mi chcete pomoci, řekněte to Manuele (vychovatelka, pozn.), pak se dostanu na psychiatrii a tam mi pomůžou. Když ne, tak se říznu znovu.“ Vychovatelka šla za Judith a společně odstranily všechny špičaté předměty z pokoje. Vychovatelka informuje matku a volá rychlou

záchrannou službu. Judith spolupracuje, chce odjet, ale ne spolu s matkou. Matka je u předání dcery záchranné službě, souhlasí s převozem. Ještě ten večer přivezli Judith zpět, protože na psychiatrii neměli volnou kapacitu a ona nebyla „akutní případ“. Vychovatelka nechává Judith vyprávět o tom, proč se zraňuje a která přání by se musela splnit, aby se cítila zas dobře. Pak Judith vše sepisuje na papír (přísné chování matky, touha po změně školy, obtíž s brýlemi).

8.1.5 Komunikace s jinými institucemi a odborníky

Hlavními institucemi, které také dítě provázejí, jsou škola a Úřad pro mládež a rodinu, zastoupený osobou sociálního pracovníka.

Během pobytu v KIWOKI dochází dítě do své původní školy, není-li to z důvodu vzdálenosti nemožné. Tím má být zmenšena sociální izolace dítěte, kterou s sebou v určité míře samo umístění dítěte do zařízení náhradní výchovy přináší (nepublikovaný materiál, 2005).

Komunikace se školou je obtížnější z důvodu, že učitelé jsou ve své pracovní době časově neflexibilní a tím omezení v účasti na konzultacích a setkáních. Vychovatelé udržují tedy se školou a třídními učiteli dětí především telefonický kontakt. V případě výraznějších problémů dítěte žádají někteří učitelé vychovatele o konzultaci. Její uskutečnění záleží však z větší části na vychovatelích, kteří si udělají čas a navštíví školu v čase, kdy se to učitelé hodí. Samozřejmě záleží na osobnosti učitelů a jejich přístupu k práci. Vychovatelé *domova* KIWOKI zmiňují jako častý problém, že se učitelé nezřídkou vyvlékají ze zodpovědnosti pod záminkou, že jejich úkolem je jen vzdělávání a ne výchova.

Komunikace se sociálními pracovníky funguje dobře. Nejméně jednou za půl roku se klíčoví vychovatelé a sociální pracovník dítěte setkají osobně na *případové konferenci*. Nevyžaduje-li situace další osobní kontakty, komunikují spolu telefonicky nebo elektronickou poštou v otázkách praktických záležitostí, například žádosti o proplacení zvláštních výdajů. Bohužel sociální pracovníci, dle slov vychovatelů, v momentě umístění dítěte do náhradní výchovy často odsouvají jeho případ stranou a zajímají se o něj jen v povinných půlročních intervalech. Je to způsobeno tím, že jsou častou přetížení, a proto se prioritně věnují případům, které vyžadují akutní řešení.

8.2 Pravidla *domova* a hodnocení dětí

Každé společné soužití více osob vyžaduje dodržování určitých pravidel. O to více v zařízení pro děti, které mají výchovné problémy a potřebují jasné hranice. Pravidla v *domově* KIWOKI nejsou strnulá a děti i vychovatelé mají možnost navrhnout a projednávat jejich změnu na domácím sněmu. Pro lepší motivaci dětí k jejich povinnostem bylo zavedeno razítkové bodování, za které si děti průběžně mohou vybírat odměny.

8.2.1 Pravidla KIWOKI a povinnosti dětí

Dům má přes den odemčeny vstupní dveře, je volně přístupný dětem i návštěvám. Návštěvu si děti mohou pozvat po předchozí domluvě se svým klíčovým vychovatelem. Návštěvy rodičů jsou vítány vždy. Díky častému telefonickému kontaktu vychovatelů s rodiči bývají termíny jejich návštěv známy předem.

Vychovatelna a místnost pro rozhovory se nezamykají, avšak děti do nich nesmějí vstupovat bez svolení vychovatelů. Často však dochází k tomu, že v odemčené místnosti není nikdo z vychovatelů, a tak se děti mohou dostat k důležitým datům, materiálům a osobním věcem vychovatelů. Už byly zaznamenány i případy krádeží, ale k zavedení pravidla zamykání nedošlo. Je to zbytečné riziko, které sice zatím nemělo vážnější následky, ale mít je může. Ředitelna je v době nepřítomnosti ředitele uzamčena.

Děti si nesmí brát jídlo z lednice bez dovození, spíž je uzamčena. Ke konzumaci jídla je určena jídelna, na pokoje si děti jídlo ani pití nosit nemohou.

Pravidla pro chování dětí v KIWOKI určuje domovní řád, vyvěšený ve vstupní hale domu (příloha č. 6). Kromě ryze provozních pokynů jako přezouvání do domácí obuvi, úklid osobních věcí a pokoje, se domovní řád vyjadřuje i k pravidlům chování mezi dětmi. Před vstupem do cizího pokoje mají zaklepat a smí vejít jen se svolením. v domě platí zákaz krádeží, násilí, rvaček a sprostých slov. Právě zákaz sprostých slov je často porušován, a tak byly zavedeny pokuty za jejich používání. Za jedno sprosté slovo musí děti zaplatit poplatek jedno euro. Ve služební místnosti vychovatelů visí tabulka, do které jsou pokuty zaznamenávány. Celková

dlužná částka je pak stržena při výplatě kapesného. Dále pravidla připomínají zákaz kouření do 16ti let a používání otevřeného ohně. Zvláštním pravidlem je určeno dodržování večerní hygieny, protože většina dětí má problém ji vykonávat dobrovolně a v rozumném čase. Proto byly zavedeny koupací časy. Jednu koupelnu sdílejí tři děti a na dveřích visí rozpis koupacích časů, každý má k dispozici dvacet minut.

8.2.2 Pomoc v domácnosti

Děti jsou odpovědný za úklid svého pokoje a skříňky, kterou mají v přízemí na chodbě. Jejich povinností je, aby byly věci srovnané, neválely se po zemi a nebyly špinavé. Za úklid jsou hodnoceni razítkovým bodováním.

Děti se podílí na chodu domácnosti formou služeb. Prostírají k večeři, k snídani, vynášejí odpad a zametají kuchyni. Aktuální rozpis služeb je vždy vyvěšen v kuchyni. Každý má možnost si službu prohodit s někým jiným, pokud se to oběma hodí a oba s tím souhlasí. Prostření k večeři zahrnuje i následné poklizení stolu, kuchyně a zapnutí myčky. Tato služba je podle kvality ohodnocena až třemi razítky do razítkového bodování.

Dále se děti zapojují do vaření večeře a případného nákupu na ní. To se vždy odehrává po domluvě s vychovatelem, který má přípravu večeře na starosti. Pokud by nikdo z dětí neměl zájem, uvaří vychovatel sám, ale většinou to děti dělají rády. Za nákup či přípravu večeře získají totiž jedno euro nebo tři razítka do bodování, dle výběru.

8.2.3 Razítkové bodování

Děti jsou každý den hodnoceny razítky (=body) v sedmi dílčích oblastech. Body jsou zaznamenávány do tabulky, která visí na dveřích obývacího pokoje.

Hodnotí se školní známky, za které může vychovatel udělit až tři razítka. Za dobré chování mohou děti získat jedno razítko, za úklid pokoje až tři a stejně tak i za úklid skříňky na chodbě. Poslední hodnocenou oblastí je služba, která prostře stůl na večeři a uklidí po ní. Za

tu může vychovatel udělit až tři razítka. Po jednom razítku mohou děti získat za bezproblémovou večerní hygienu (dodržení předepsaného času) a dochvilnost.

Bodování provádí vychovatel, který má ten den noční službu – večer oboduje známky, chování, dochvilnost, hygienu a kuchyňskou službu, ráno po odchodu dětí pak úklid pokojů a skříněk. Tím je zajištěna určitá objektivita hodnocení a setření rozdílů mezi bodováním přísnějších a mírnějších vychovatelů.

Získaná razítka mohou děti průběžně směňovat za odměny. Za 25 získaných razítek si mohou vybrat jednu sladkost, za 100 razítek jít plavat, za 150 razítek jít do kina nebo divadla a za 180 razítek získají 10 eur na své nakupování.

8.2.4 Kapesné

Všechny děti, bez ohledu na věk či ekonomickou situaci jejich rodiny, dostávají stejné kapesné. Na týden činí 5 eur. Kapesné vyplácí dětem vždy jejich klíčový vychovatel a případně z něj rovnou strhne pokuty za sprostá slova.

8.3 Zapojení dětí do života *domova* a společné akce

Život ve skupině znamená pro děti vedle zřejmých nároků i příležitost zažít pocit zázemí, přijetí a naučit se toleranci, ohleduplnosti, vhodné komunikaci s dětmi i dospělými. Dítě se účastní společných aktivit a spolurozhoduje o některých záležitostech, které se týkají dění v zařízení (např. o úpravě pravidel).

8.3.1 Domácí sněm

Jednou měsíčně probíhá v KIWOKI domácí sněm. Termín se stanoví s dostatečným předstihem tak, aby se sněmu mohlo účastnit co nejvíce dětí i vychovatelů.

Domácí sněm vede ředitel zařízení a probíhá obdobně jako porada vychovatelů. Všichni se v určenou odpolední hodinu sejdou v obývacím pokoji, jedno z dětí má funkci zapisovatele a na velký papír sepíše nejdříve body sněmu, které navrhnou děti i vychovatelé. Body se vztahují zpravidla ke společně plánovaným akcím, k úpravě nevyhovujících pravidel, tvoření nových a připomínání zapomenutých. Hotový zápis sněmu pak visí na dobře viditelném místě v jídelně, aby byl všem stále na očích.

Děti jsou tímto způsobem zapojeny do rozhodování o záležitostech, které se jich bezprostředně týkají. Zažijí zde, že na jejich názoru záleží a je brán vážně. Učí se zásadám komunikace a respektování názoru ostatních dětí.

Na domácím sněmu se řeší pouze organizační záležitosti. Není zde žádný prostor pro společné sdílení a hodnocení osobních a vztahových záležitostí dětí. Takové oblasti řeší děti individuálně se svými klíčovými vychovateli a případně s dalšími, kterých se to týká.

8.3.2 Společné aktivity

Každé září se koná víkendový skupinový výjezd všech dětí a vychovatelů sociálně pedagogického *domova* KIWOKI. Během výjezdu začnou děti pracovat s ročním tématem, kterému se věnují celý školní rok. Příkladem takového ročního tématu je nenásilná komunikace nebo efektivní učení. Praktické začlenění tématu do průběhu roku se projeví vytvořením nového pravidla či rituálu, na které je pak kladen větší důraz. Například k tématu efektivního učení byla v *domově* zavedena jednotná organizace školní přípravy s přítomností vychovatelů a nácvikem efektivní školní práce.

Vychovatelé organizují i další společné akce pro děti, na kterých je účast dobrovolná. Akce jsou buď jednodenní (nejčastěji v sobotu) nebo vícedenní o prázdninách a jejich náplní bývá lyžování, turistika nebo cykloturistika.

Mezi společné akce v *domově* patří také oslavy Vánoc, narozenin a odchodů dětí ze zařízení. Na oslavy Vánoc a narozenin dětí jsou zváni také jejich rodiče.

8.4 Spolupráce s rodinou dítěte

Sociálně pedagogický *domov* KIWOKI je zaměřen na návrat dítěte do původní rodiny. To předpokládá a vyžaduje intenzivní spolupráci s rodiči. Ovšem ne takovou, aby se rodiče stali dalšími klienty zařízení, nýbrž takovou, že se rodiče stanou opravdovými partnery vychovatelů. V KIWOKI se to v mnohých případech opravdu daří a nezůstává u pouhého klišé.

8.4.1 Princip dobrovolnosti

Do *domova* KIWOKI mohou být děti umístěny buď z rozhodnutí soudu, nebo na základě dobrovolného souhlasu jejich rodičů. Momentálně není v KIWOKI žádné dítě na základě soudního rozhodnutí.

I ve třech zbývajících městských *domovech* je situace podobná, jen u jednoho ze všech dětí nařídil soud převzetí *práv a povinností k dítěti* úřadem pro mládež a rodinu. To ukazuje na velmi kvalitní práci sociálních pracovníků, kteří s rodinami navazují kontakt a dokážou získat jejich důvěru.

Ne ve všech případech je souhlas rodičů čistě dobrovolný a bezproblémový, mnohdy ho podepší s vědomím, že bez něj by se celá záležitost řešila soudní cestou. I tak je to ale výrazem určitého respektu a spolupráce a důsledek i takto získaného rodičovského souhlasu je jen pozitivní. Rodiče stále zůstávají těmi, kdo o svém dítěti rozhodují, a svůj souhlas mohou kdykoli zrušit (samozřejmě, pokud by situace v rodině byla pro dítě stále ohrožující, řešil by úřad odejmutí *práv a povinností k dítěti* soudní cestou). Rodiče se takto necítí obelstěni a soudem „okradeni o dítě“, sociální pracovník a zařízení náhradní výchovy se pro něj nestávají soupeřem, ale zůstávají partnerem. Tato situace je vhodným výchozím bodem k motivaci rodičů, aby spolupracovali se zařízením náhradní výchovy a upravili podmínky pro návrat dítěte. Partnerským přístupem spojeným s respektem ze strany odborníků jsou zmírněny pocity rodičovského selhání, kterému jinak rodiče pochopitelně propadají. Rodiče dítěte se stávají součástí týmu, který má jeden společný cíl, a sice blaho jejich dítěte.

8.4.2 Komunikace s rodiči

KIWOKI svým zaměřením usiluje o návrat dětí do jejich původní rodiny, což vyžaduje velmi intenzivní komunikaci s rodiči dítěte.

Telefonický kontakt rodičů a klíčových vychovatelů dítěte se týká zpravidla pouze organizačních záležitostí, jakými bývá například domluva víkendového pobytu doma, prázdninových akcí nebo informace o tom, co dítě potřebuje zakoupit.

Osobní kontakt a neformální rozhovor rodiče a klíčového vychovatele nastává většinou při vyzvedávání dítěte z KIWOKI na víkend. Na návštěvy během týdne rodiče spíše nechodí, protože chodí do zaměstnání a nezbývá jim čas nebo to nepokládají za důležité. Přejde-li rodič do *domova*, je jeho přítomnost vítána. Může se s dítětem volně pohybovat po domě a klíčový vychovatel si udělá čas, aby byl rodiči k dispozici. Často při takovém rozhovoru sám rodič začne mluvit o výchovných obtížích dítěte a nechá si poradit v jejich řešení.

Je-li třeba řešit nějakou aktuální problémovou situaci, sejde se tým, složený z ředitele, klíčových vychovatelů, rodičů, sociálního pracovníka a případně i dítěte, pokud je to vhodné. Z takových setkání se vyhotovují zápisy.

Pravidelně se rodiče s klíčovými vychovateli a sociálním pracovníkem scházejí na půlroční *případové konferenci*, kde se hodnotí a stanovují cíle pobytu dítěte v zařízení.

8.4.3 Společně trávený čas dětí a rodičů

Většina dětí z KIWOKI tráví víkendy, svátky a části prázdnin u svých rodičů nebo příbuzných. Vychovatelé to podporují, záleží jim na tom, aby dítě bylo se svou rodinou v intenzivním kontaktu.

Stejně tak podporují zapojení rodičů do života *domova* a jejich návštěvy zde. Vhodné příležitosti k tomu jsou obzvláště vánoční oslavy nebo oslavy narozenin jejich dítěte. Rodiče jsou v KIWOKI vždy vřele přivítáni, je jim nabídnuta káva a vychovatelé se snaží o vstřícnou atmosféru.

8.5 Komunikace v týmu a informovanost vychovatelů

Všichni vychovatelé jsou svébytnými osobnostmi a mají tak zcela přirozeně různé výchovné styly, různé priority a postupy. Pro důslednou výchovu dětí je však třeba, aby vychovatelé působili jednotně. Nutným předpokladem k tomu je intenzivní komunikace mezi vychovateli a jejich dobrá informovanost. Důležité události dne se zapisují do služební knihy, termíny jsou zaznamenány v kalendáři či na nástěnce na vychovatelně. Každé odpoledne v pravidelný čas probíhá předání služby, při kterém si vychovatelé vyměňují informace o průběhu dne. Porady vychovatelů se konají dvakrát týdně a jednou za půl roku se uskutečňuje dvoudenní výjezdní porada.

8.5.1 Porady

Dvakrát týdně se v KIWOKI konají porady vychovatelů. Na úterní poradě se řeší převážně provozní záležitosti. Středeční porada je věnována dětem. Jsou na nich přítomní všichni vychovatelé a ředitel. Konají se na vychovatelně. Vychovatelé se pravidelně střídají ve vedení porady a psaní zápisu.

Porada o provozních záležitostech probíhá každé úterý od 11 hodin a trvá zpravidla jednu až dvě hodiny. Na začátku všichni přítomní shromažďují body porady, kterým je třeba se věnovat. Vedoucí porady je pak postupně otevírá a zapisuje výsledné řešení. Stálým tématem je přítomnost dětí o víkendu, které jedou domů a které zůstávají v KIWOKI. Dalšími tématy bývají aktuální problémy jednotlivých dětí, například těžkosti ve škole a plánované akce, nebo provozní záležitosti, jako výměny služeb, informace o praktikantech, návrhy na změnu pravidel.

Porada o dětech se koná každou středu od 10 hodin a trvá také jednu až dvě hodiny. Jejím předmětem je podrobnější diskuze o situaci jednoho nebo dvou dětí. Jedná se buď o nově přijaté děti, o kterých má tým potřebu mluvit a řešit jejich začlenění nebo o děti, které mají momentálně nějaký problém, vyžadující komplexnější řešení. Příkladem takového problému může být záškoláctví Margot nebo Michaelovo dva měsíce trvající lhaní, že jezdí na víkendy k matce, zatímco ve skutečnosti jezdil ke kamarádovi.

Při poradách panuje otevřená, přátelská a klidná atmosféra. Pokud se někdo výrazněji vzdálí od tématu, zapisovatel má funkci vrátit dotyčného zpět k předem daným bodům, takže porada probíhá konstruktivně, bez zbytečného protahování.

8.5.2 Výjezdní porada

Dvakrát ročně se koná dvoudenní výjezdní porada ředitele a vychovatelů, kde se věnují obecnějším a komplexnějším otázkám. V případě nedostatku času dojde občas ke zkrácení na jeden den nebo za rok proběhne jen jedna výjezdní porada.

Kromě běžných provozních záležitostí a všech dětí jsou tématem i osobní perspektivy pracovníků a další směřování zařízení. V oblasti osobních perspektiv se jedná o výhled na následujících pět let. Vychovatelé se vyjadřují k tomu, zda chtějí ve svém zaměstnání pokračovat, jestli ve stejném rozsahu a formě, nebo jaké mají jiné plány. V otázce směřování zařízení se vychovatelé a ředitel vyjadřují k tomu, co by chtěli v KIWOKI změnit, jaké mají nové náměty a představy. Příkladem toho může být zamyšlení nad společnými volnočasovými aktivitami, které proběhlo na jedné z výjezdních porad. Jeden z vychovatelů si přál zajistit, aby byly společné akce pro děti větším přínosem. Výsledkem společné debaty bylo sestavení postupu, jak má vypadat společné plánování volnočasových aktivit a jejich zhodnocení.

Na dva dny, kdy jsou pracovníci na výjezdní poradě a nemohou být ve službě, povolají do služby externí spolupracovníky. Těm předají informace o chystaném průběhu následujících dvou dní, domluvených termínech a o užívání léků.

8.5.3 Neformální komunikace

Díky dlouhé pracovní době a výhodnému poměru vychovatelů a dětí zbývá vychovatelům pracujícím v *domově* dostatek času na vzájemnou neformální komunikaci. Ideální čas pro ni je například po poledni, když v domě ještě nejsou žádné děti, nebo se děti zabavují samy. V tuto chvíli spolu mohou vychovatelé neformálně hovořit. Nesetkala jsem se s tím, že by vedli dlouhé hovory o soukromých záležitostech. Tématem je většinou některé z dětí nebo

plánovaná akce. Nepokouší se o řešení nějakého problému (to nechávají na společnou poradu), ale jen se vzájemně informují a přemýšlejí o určitém tématu. V tento čas se mohou potkávat i dva klíčoví vychovatelé jednoho dítěte, aby řešili záležitosti, které se daného dítěte týkají.

8.6 Podpora vychovatelů a jejich spokojenost v zaměstnání

Pro kvalitní práci vychovatelů je vedle profesní přípravy a osobních předpokladů zapotřebí také podpůrné zázemí zaměstnávající organizace. Vychovatelé mají pravidelnou nabídku dalšího vzdělávání a jsou vtaženi do diskuze a spolurozhodování o fungování zařízení.

Na tomto místě také shrneme, jaká pozitiva a jaká negativa vnímají vychovatelé a ředitel KIWOKI ve své práci a jaký pohled mají na realitu rakouské náhradní výchovy, neboť i to ovlivňuje jejich celkovou spokojenost s výkonem povolání.

8.6.1 Supervize a další vzdělávání

Supervize se koná se jednou měsíčně, účastní se jí vychovatelé a ředitel. Probíhá v působnosti supervizora, vždy dopoledne po dobu dvou hodin. Den konání je nepravidelný, záleží vždy na domluvě se supervizorem.

Vychovatelé mají od magistrátu města Štýrský Hradec nárok na pět dní volna ročně, které mají využít k dalšímu vzdělávání. Zpravidla bývá jedno společné školení, kterého se účastní celý tým, například o nenásilné komunikaci, o efektivním studiu dětí. Další kurzy si vychovatelé vybírají samostatně z nabídky školicích center. Kurzy mohou být věnovány tématům, která přímo souvisí s jejich profesí, tedy pedagogickým či psychologickým, nebo i z jiných oblastí, která mohou rozšířit jejich obzory či usnadnit práci jako například školení počítačových dovedností. Vychovatelé si sami vyberou a objednájí školení, na které dostanou volno z práce.

Financování dalšího vzdělávání se řeší individuálně. Vychovatel si podá k magistrátu žádost na proplacení daného kurzu a běžné náklady bývají bez potíží proplaceny.

8.6.2 Spokojenost pedagogických pracovníků v zaměstnání

Z dat získaných z rozhovorů a dotazníku vyplývá, že pracovníci *domova* KIWOKI si velmi cení relativně vysokého počtu vychovatelů ve službě, který umožňuje více individuální práce s dětmi a dostatek času pro volnočasové aktivity s dětmi. Jako další výrazné pozitivum vnímají dobře fungující spolupráci s rodiči dětí a institucemi (obzvláště se sociálními pracovníky), která vede k žádaným výsledkům.

Společným jmenovatelem negativ, která dotazovaní uváděli, je nejednotnost týmu. Ta podle nich pramení z nedostatečné komunikace, z přirozeně různých výchovných stylů vychovatelů nebo z individualistických rozhodnutí bez vědomí zbytku týmu.

Na situaci náhradní výchovy v Rakousku oceňují pracovníci především pestrou nabídku služeb pro různé cílové skupiny, kterou obohacují především soukromí zřizovatelé. Dále dotazovaní kladně hodnotili vysokou míru dobrovolnosti v realizaci náhradní výchovy, která velmi usnadňuje vychovatelům jejich práci.

Někteří pracovníci formulovali i nedostatky rakouské náhradní výchovy, ale neshodli se přitom na žádném většinově vnímaném problému (individuální názory jsou obsaženy u představení pracovníků v příloze č. 4).

8.7 Průběh všedního dne

Průběh každého dne může být ovlivněn aktuálními potřebami dětí, přesto však zůstává v základech shodný. Pravidelnost dává dětem řád a možnost vytvoření návyků. Řád je i oporou pro vychovatele, kteří tak snadněji mohou postupovat jednotně.

8.7.1 Ráno a dopoledne

Děti vstávají mezi šestou a půl sedmou hodinou. Po ranní hygieně a snídani, kolem sedmé hodiny, odjíždějí děti samostatně do škol.

Dopoledne je ve službě vychovatel, který pokračuje z noční služby. V devět hodin přichází další vychovatel, který má na starost vaření oběda. Dopoledne bývají klidnější, kromě vyřizování telefonátů mají vychovatelé klid na organizační činnost, dokumentaci a výkon jejich specifických úloh, které mají v týmu rozděleny (např. nakupování, zakládání fotografií nebo správu informační technologie).

Každé úterý a středu probíhá dopoledne porada, na které jsou přítomni všichni vychovatelé a ředitel. Ve dnech, kdy porada není, přichází další vychovatelé do služby až odpoledne.

8.7.2 Odpoledne

Většina dětí se do KIWOKI vrací mezi dvanáctou a druhou hodinou odpoledne a obědvají zde. Děti mají možnost stravování ve školách, ale stravování v *domově* je finančně mnohem méně náročné. Děti v KIWOKI obědvají průběžně podle toho, kdy se vrátí ze školy. Při obědě se setkávají s vychovateli a hovoří o událostech ve škole. Kdo dojí, měl by opustit kuchyň a zdržovat se v jiných prostorách, aby zůstalo v kuchyni klidné prostředí.

Po obědě mají přítomné děti volno až do 15 hodin. Když se domluví se svým klíčovým vychovatelem, mohou jít i na vycházku. Většinou ale tráví čas buď u sebe v pokoji, nebo na zahradě, kde mladší kluci s oblibou hrají fotbal. Děti mají v tento čas i možnost zahrát si různé společenské hry, kterých je v dommově k dispozici velké množství. Samy tento typ zábavy příliš často nevyhledávají. Pokud jim však někdo z vychovatelů nabídne společnou hru, rády se přidají.

Ve 14:30 probíhá předání služby mezi vychovateli. Trvá zhruba čtvrt hodiny a probíhá v místnosti pro rozhovory. Děti jsou o předávání informovány a nevyrušují je.

Mezi 15. a 16. hodinou probíhá hodina školní přípravy. Mezi dětmi je to pochopitelně neoblíbená část dne. I proto jsou vychovatelé velmi důslední a dbají na jejím přesném dodržování. Když například některé dítě začne o pět minut později, musí také o pět minut později skončit.

Během školní přípravy je každý u sebe v pokoji či v jiné volné místnosti, zpravidla se svým klíčovým vychovatelem, dělá domácí úkoly a učí se na následující den. Když někdo z dětí není v době školní přípravy doma, absolvuje svoji hodinu později.

Díky pravidelnosti a řádu je pro děti snazší tuto povinnost plnit a jsou s ní smířeni. Na druhou stranu tento systém není příliš spravedlivý, protože každé dítě potřebuje věnovat školní přípravě různě dlouhou dobu. Příprava také může být překážkou delších odpoledních aktivit, protože školní příprava dělí odpoledne přesně v půli. Tento model je sice organizačně jednodušší, ale neodpovídá příliš individuálnímu přístupu k dětem a jejich potřebám.

Po skončení školní přípravy mají děti opět volno. Pokud chtějí na vycházku, vždy si to musí domluvit se svým klíčovým vychovatelem.

Každé dítě navštěvuje alespoň jeden zájmový kroužek, dle svého výběru a domluvy s klíčovým vychovatelem. Mezi dětmi je oblíbený především kroužek skákání na trampolíně a hip-hop. Pokud má kroužek trvat déle a děti by se nestihly vrátit k večeři, připraví si svačinku s sebou.

Po školní přípravě je také prostor pro různé aktivity společně s vychovateli. Vychovatelé například jezdí se svými klíčovými dětmi do nízkopražového klubu, kde stráví část odpoledne hraním šipek nebo počítačových her. Dalším příkladem takových aktivit mohou být společné procházky nebo práce na zahradě.

8.7.3 Večer

Přípravu večere má na starosti vychovatel, který bude pokračovat noční službou. To z dětí, které má dle rozpisu službu na přípravu večere, pomáhá vychovateli s vařením, prostírá stůl a na starost má i následné uklizení kuchyně a obsluhu myčky. Častá je také varianta,

že se dítě s vychovatelem pouze domluví na tom, co bude k večeři a pak ji samo nakoupí a připraví.

Večeře je v 18 hodin a účastní se jí všechny děti, které jsou právě v *domově*. U večeře se děti a vychovatel, který bude zůstat na noční službu, domluví na dalším průběhu večera. Oblíbeným programem bývá sledování televize či DVD nebo hraní společenských her s vychovatelem. Děti od 14 let mohou jít ještě ven, pouze však se svolením svého klíčového vychovatele.

Důležitým bodem večera je večerní hygiena. Děti mají přesně stanovený čas koupání tak, aby hygienu neustále neodkládaly a stihly se prostřídat v koupelně. Do osmi hodin musí být všichni umytí a buď ve svém pokoji, nebo v obývacím pokoji, podle toho, co si u večeře domluvili za program.

Před spaním mají děti odevzdat všechny elektronické přístroje (mobilní telefony, DVD přehrávače atd.). Telefony si mohou vyzvednout opět ráno, ostatní věci až odpoledne po skončení školní přípravy. Odevzdávání mobilních telefonů v *domově* stále funguje, ale na odevzdávání elektroniky již nikdo z vychovatelů nedbá, pokud ji dítě používá vhodným způsobem a ve vhodnou dobu.

Děti uléhají ke spánku kolem 22. hodiny.

8.8 Průběh umístění dítěte

Umístění dítěte do zařízení náhradní výchovy je zvoleno až jako poslední možnost, když už žádná jiná forma pomoci nepomáhá, a podílí se na něm kromě rodiny i více odborníků. Spolupráce více lidí funguje zároveň jako dobrý mechanismus kontroly, aby k umístění nedocházelo v případech, kdy by mohly být využity jiné formy pomoci, které by neznamenal tak velký zásah do života dítěte a jeho rodiny. V následujících podkapitolách je blíže vysvětlen celý proces.

8.8.1 Postup před umístěním

Prvním krokem je kontakt sociálního pracovníka a rodiny. Rodina v případě problémů vyhledá sociálního pracovníka sama, nebo na problémy v rodině a ohrožení dítěte upozorní někdo třetí a sociální pracovník s rodinou naváže kontakt. Sociální pracovníci jsou zaměstnanci *úřadu pro mládež*. Na pěti pracovištích ve Štýrském Hradci pracuje celkem 17 sociálních pracovníků. Do jejich působnosti přísluší klienti podle adresy svého bydliště.

Sociální pracovník nabízí nejprve ambulantní formy *podpory výchovy*, například *výchovnou pomoc*. Teprve, pokud ty nepřinášejí žádné zlepšení a vývoj dítěte je situací v rodině dále ohrožen, navrhuje náhradní výchovu. Podle slov odborníků příbuzných profesí je práce sociálních pracovníků značná a kvalitní, dobře rodinu připraví před setkáním s dalšími institucemi a mají široký přehled o existujících možnostech.

O potřebě náhradní výchovy rozhoduje tým tvořený sociálním pracovníkem rodiny, jedním dalším sociálním pracovníkem, psychologem a zástupcem Úřadu pro mládež a rodinu (Referátu *pomoc mládeži/právo*). Rozhodne-li tým o nezbytnosti náhradní výchovy, podepíše rodiče ve smlouvě, že svěřují část *práv a povinností k dítěti* (péči a výchovu) *úřadu pro mládež*. Pokud rodiče nesouhlasí s dobrovolným podpisem, žádá tento úřad o svěřeni *práv a povinností k dítěti* soud, který dle občanského práva může rodičům *práva a povinnosti k dítěti* zcela či částečně odejmout. V případě nebezpečí z prodlení může výše zmíněný tým (nebo dva sociální pracovníci, pokud se tým nestihne sejit) nařídit okamžité odebrání dítěte. Soudní proces pak musí proběhnout do osmi dnů od data odebrání dítěte.

Úřad pro mládež a rodinu, kterému jsou svěřena *práva a povinnosti k dítěti*, vyhledá možnost umístění dítěte. K tomuto účelu vedou na úřadě databázi volných míst v zařízeních náhradní výchovy. Najde-li se vhodné místo, uvědomí o tom úřad sociálního pracovníka, který podnikne další kroky.

Sociální pracovník zkontaktuje KIWOKI (pokud bylo vybráno jako vhodné zařízení) a předá jim podklady ke konkrétnímu dítěti. Následuje setkání týmu, který je tvořen příslušným sociálním pracovníkem, ředitelem zařízení a případně psychologem. Informují ředitele o situaci dítěte, dosud provedených šetřeních v rodině a psychologických vyšetřeních.

Následně se na půdě KIWOKI uskuteční první rozhovor s rodiči a dítětem, kterému jsou přítomni příslušný sociální pracovník, ředitel a dva vychovatelé (potenciální klíčoví) a případně i psycholog dítěte. Během rozhovoru s rodiči provede jeden z vychovatelů dítě domem, přitom se ho dotazuje a snaží se ho blíže poznat. Pokud by to pomohlo rozhodování, může dítě strávit v zařízení dva dny s jedním přespáním na zkoušku.

Pokud tým uzná umístění dítěte za vhodné a prospěšné, obeznámí s tím Úřad pro mládež a rodinu. Ten pak definitivně rozhodne o přijetí dítěte do konkrétního zařízení náhradní výchovy a vydá dokument, ve kterém pověřuje sociálně pedagogický *domov* KIWOKI k výkonu *práv a povinností k dítěti* v oblasti péče a výchovy.

8.8.2 Pobyť

Po příchodu dítěte do KIWOKI se koná oslava nastěhování. Má podobu slavnostní večere, při které se dítě představí a řekne, jaká má oblíbená jídla, jaké zájmy apod.

V prvních týdnech probíhá hlubší poznávání dítěte, klíčoví vychovatelé zjišťují detailní informace o situaci v rodině, osobnosti dítěte, průběhu školní docházky a o zdravotním stavu. Potřebné informace získávají především z dotazníku, který s rodiči vyplňují (viz podkapitola 8.1.2.1).

Zhruba měsíc po přijetí dítěte se sejde tým (rodiče, příslušný sociální pracovník, dva vychovatelé a ředitel zařízení), společně si vytyčí cíle umístění dítěte v zařízení náhradní výchovy a rozdělí úkoly k jejich dosažení. Tento tým se dále schází každý půlrok na *případové konferenci*, hodnotí dosavadní vývoj, přezkoumává stanovené cíle, důvody a předpokládanou délku umístění. Zamýšlí se nad momentální situací a hledá další směřování a cíle.

Dítě se zapojuje do společných akcí KIWOKI, navazuje vztahy s ostatními dětmi a vychovateli, navštěvuje zájmový kroužek dle svého výběru a v případě potřeby je mu zajištěna psychoterapie.

8.8.3 Odchod z *domova*

Pokud pomínou důvody pro umístění, situace se stabilizuje, dítě má jiné možnosti ubytování nebo se něco změní tak, že není schopno dále v *domově* spolupracovat, pak dítě z *domova* odchází.

Je uspořádána akce na rozloučenou. Většinou má formu slavnostní večeře v *domově*, někdy i v restauraci. Dítě dostává jako dárek na památku koláž fotografií ze společných akcí, na které jsou připsány vzkazy a přání do dalšího života od dětí i dospělých.

V některých případech, pokud byla spolupráce intenzivní nebo dlouhodobá, napíší klíčoví vychovatelé dopis na rozloučenou rodičům dítěte. Ten shrnuje jejich spolupráci a podporuje rodiče ve výchově. Vychovatel v něm prakticky shrnuje poznatky o dítěti a zkušenosti, které s dítětem v zařízení získali, jaký přístup se osvědčoval a jaké jsou silné stránky dítěte.

Děti, které z KIWOKI odešly, pak občas rády přijdou na návštěvu, pozdravit se s vychovatelem a třeba se i pochlubit narozeným potomkem.

Kapitola 9

Závěry z šetření

Cílem praktické části této diplomové práce bylo představení pedagogické práce v sociálně pedagogickém *domově* KIWOKI, jednom ze zařízení náhradní rodinné výchovy v Rakousku. Z provedeného šetření vyplývají následující závěry:

Speciálně pedagogický *domov* KIWOKI je zaměřen na návrat dětí do jejich rodin. Toto zaměření předurčuje specifický způsob práce, který spočívá především v úzké spolupráci s rodinou dítěte, v pravidelném plánování cílů umístění v náhradní výchově a v práci na nich.

Systém klíčových vychovatelů, plánování vhodné podpory a nadstandardní pracovní doba pedagogických pracovníků umožňuje velmi individuální pedagogické vedení dítěte. Vychovatelé usilují o začlenění dětí do běžného prostředí a o rozvoj jejich zodpovědnosti a samostatnosti. Tomuto rozvoji přispívá především zapojování dítěte do spolurozhodování o jeho i společných záležitostech a také vedení k sebereflexi. Dítě zažívá pocit přijetí a vlastní důležitosti, učí se aktivně podílet na řešení svých problémů.

V zařízení velice dobře funguje spolupráce s rodiči dítěte. Je založena na partnerském vztahu a vzájemném respektu mezi rodiči a vychovateli. Velkou měrou přispívá dobré komunikaci a spolupráci skutečnost, že v zařízení jsou děti umístěny na základě dobrovolného souhlasu rodičů. V takovém případě zůstává aktivita na straně rodičů, a tedy i ochota ke spolupráci a snaha o řešení.

Tato vysoká úroveň spolupráce s rodiči by mohla být pro Českou republiku velice inspirativní. Samozřejmě, že prostředí obou zemí je rozdílné (politické, ekonomické i kulturní). V naší zemi silně převažuje počet případů, ve kterých jsou děti umístěny do náhradní výchovy z rozhodnutí soudu, i tak je možné využít pozitivního příkladu *domova* KIWOKI v četnosti a způsobu komunikace s rodiči dítěte, ve snaze o partnerský přístup, v projevu respektu rodičům dítěte a v neposlední řadě i v podpoře kvalitního vztahu mezi dítětem a jeho rodiči.

Přijetí dítěte do zařízení náhradní výchovy předchází důkladný proces zjišťování informací o dítěti, jeho rodině, pečlivé zvážení nutnosti náhradní výchovy a zvolení vhodného typu zařízení. Rodiče s dítětem *domov* KIWOKI nejprve navštíví, dítě v něm může na zkoušku i dva dny bydlet. Konečné rozhodnutí je pak promyšlené a opodstatněné. I později, během pobytu dítěte v zařízení, se důvody pro náhradní výchovu přezkoumávají na pravidelných půlročních *případových konferencích* a stanovují se nové cíle a kroky k jejich dosažení.

Rozvaha a promyšlené kroky při umisťování dítěte do zařízení náhradní výchovy mohou být taktéž dobrým příkladem pro obezřetné nařizování ústavní výchovy či ukládání ochranné výchovy v naší zemi. Stejně tak se rakouským příkladem může český systém náhradní výchovy nechat inspirovat i v průběžné práci s dítětem během jeho umístění v zařízení. Pravidelné pořádání *případových konferencí*, stanovování a přezkoumávání cílů náhradní výchovy podporují neustálý rozvoj dítěte a pozitivní vývoj situace.

Důkladná informovanost vychovatelů je zajištěna systémem porad, výjezdních porad, předávání služeb a různých forem záznamů událostí. Přesto ale vychovatelé vnímají vzájemnou informovanost jako nedostatečnou. Práce vychovatelů reaguje na aktuální situace, někdy vyžaduje rychlá a samostatná rozhodnutí bez časového prostoru pro diskuzi s celým týmem. Různost osobnosti každého vychovatele a tedy i různost jejich individuálních rozhodnutí pak může vést k nedorozuměním. Tato skutečnost je ale přirozená a pochopitelná ve všech týmech a i v českých pedagogických zařízeních je situace podobná. V KIWOKI se snaží o stálé zdokonalování vzájemné informovanosti a mnohé změny a zlepšení již uvedli v činnost.

Závěr

Cílem této práce bylo představení náhradní výchovy v Rakousku. Systém náhradní výchovy se v jednotlivých spolkových zemích různí, neboť každá ze zemí má řízení péče o ohrožené děti z velké části ve vlastní kompetenci. Tato práce usilovala o zachycení obecně platných principů a o přiblížení reality náhradní výchovy na konkrétních příkladech získaných během tříměsíční stáže na univerzitě ve Štýrském Hradci v roce 2009.

Rakouská náhradní výchova prošla značným vývojem: od sirotčinců, přes velké dětské domovy, až po širokou a různorodou nabídku stacionárních zařízení. I v současnosti se náhradní výchova v Rakousku stále vyvíjí, reaguje na nové potřeby dětí a zdokonaluje systém poskytování služeb. Jedná se například o zavádění povinného plánování *pomoci mládeži*, o projekt Orientace na sociální zóny a o přípravu nového zákona *pomoci mládeži*. Cílem těchto změn je zkvalitnit a lépe zpřístupnit péči o ohrožené děti, aby dosahovala větších účinků. V České republice v současnosti probíhá systémové a obsahové zdokonalování institucionální výchovy i pěstounské péče. Pro plánování těchto změn může být přínosné inspirovat se zkušenostmi ze zemí, které již obdobným procesem prošly.

Mezi inspirativní principy náhradní výchovy v Rakousku patří především úzká spolupráce a osobní vztah s rodinou dítěte a její zapojení do procesu náhradní výchovy. Odborníci *pomoci mládeži* k rodině dítěte od prvního kontaktu přistupují jako k partnerovi a zapojují ji do všech společných diskuzí a rozhodování. Rodina i odborníci mají jeden společný cíl, a sice blaho dítěte. Tento přístup, který ponechává rodině dítěte její význam, má pozitivní vliv na dobrovolný souhlas rodičů s potřebným umístěním dítěte do náhradní výchovy (přibližně dvě třetiny rakouských dětí jsou do náhradní výchovy umístěny se souhlasem rodičů). Dobrovolné

rozhodnutí pak opět povzbuzuje rodinu k větší spolupráci a ke snaze o změnu nevyhovujících podmínek.

Dobrá spolupráce není důležitá jen mezi rodinou a odborníky, ale i mezi odborníky různých profesí, kteří se na náhradní výchově podílí. Tito odborníci jsou v Rakousku zvyklí pracovat v týmech a konzultovat plánované kroky společně. V České republice se tato mezioborová spolupráce začíná prosazovat v oblasti sanace rodiny. Nezbyvá, než tento trend rozvíjet a prohlubovat.

Diplomová práce uvedla některé ambulantní služby, které mají svůj význam jako prevence náhradní výchovy. Ambulantní formy *pomoci mládeži* jsou značně flexibilní, dokáží se dobře přizpůsobit potřebám dítěte a jeho rodiny. Zákon *pomoci mládeži* určuje zásadu, že v případě ohrožení dítěte má být volena taková pomoc, která co nejméně zasahuje do života dítěte a jeho rodiny, a zároveň je v dané situaci účinná. Toto pravidlo udává i naše zákonodárství, ale v praxi bývá dodržováno jen zřídka. Vhodnou cestou pro Českou republiku by bylo rozšíření nabídky ambulantních služeb pro ohrožené děti a jejich rodiny a jejich včasné využívání. Včasná a přesná pomoc tohoto druhu by napomáhala předcházet vysokému počtu dětí v institucionální výchově, za který je naše země často kritizována. Posílení prevence náhradní výchovy je jedním z vytyčených cílů Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011. K danému cíli by mohlo směřovat právě rozšíření ambulantních služeb.

Pro představení institucionální náhradní výchovy byly vybrány tyto formy: krizové centrum, *domov* a podporované bydlení. V praktické části práce byl na příkladu konkrétního *domova* ve Štýrském Hradci podrobně představen *domov* jako klasické zařízení náhradní výchovy v Rakousku. Pomocí dotazníkového šetření mezi jeho pracovníky byl zjišťován jejich pohled na stav rakouské náhradní výchovy.

V České republice je často upozorňováno na problematiku odchodu dětí z institucionální výchovy. Mladí lidé odcházejí ze zařízení náhradní výchovy většinou nepřipravení na samostatný život, bez potřebných znalostí a dovedností. Následkem může být neúspěch a postupné propadnutí mladého člověka na okraj společnosti. Ve snaze zlepšit tuto situaci nabízí některá nově vzniklá zařízení přípravu na zvládnutí samostatného života. Ve své organizaci se

však příliš neliší od zařízení ústavní výchovy, ve kterých mladý dospělý dříve žil. Přínos takového pobytu není tak velký jako u podporovaného bydlení. Rakouský příklad podporovaného bydlení je inspirující především umístěním decentralizované jednotky do běžné lokality města a jen občasnou přítomností *asistenty*, která mladistvého učí samostatnosti. Tato forma náhradní výchovy je však velmi nákladná, v čemž spočívá asi hlavní překážka její realizace.

Výrazným problémem náhradní výchovy v Rakousku je podle názoru pracovníků v sociálně pedagogické oblasti nedostatečné množství zařízení náhradní výchovy, která se specializují na cílovou skupinu dětí se závažnými poruchami chování. V současné době tyto děti střídavě pobývají v pro ně nevyhovujících formách náhradní výchovy a v psychiatrických léčebnách. V České republice pokrývají tuto potřebu výchovné ústavy, které jsou připraveny i na péči o děti se závažnými poruchami chování.

Při realizaci institucionální výchovy je v Rakousku vždy kladen důraz na to, aby děti umístěním do náhradní výchovy neztratily kontakt se společností. Zařízení jsou proto určena pro malý počet dětí, vedena decentrálně a umístěna na dobře dostupných místech. Zařízení náhradní výchovy, která jsou odříznuta od civilizace, nemohou dítě dobře připravit na dospělý život.

Téměř polovina případů náhradní výchovy v Rakousku se realizuje v pěstounské péči. Je poskytována dlouhodobá nebo přechodná pěstounská péče. Náhradní výchova v pěstounské péči se upřednostňuje především u dětí do 10 let, pro jejichž vývoj má rodinné prostředí velký význam. Existuje více forem pěstounské péče na přechodnou dobu, které se zaměřují na specifické potřeby cílové skupiny ohrožených dětí a mladistvých. Jejich podstatou je plánovaný návrat dítěte do jeho rodiny, což vyžaduje intenzivní spolupráci s rodiči a podporu dítěte ve vztahu s nimi. Pěstouni, kteří se této formě péče v Rakousku věnují, absolvovali speciální vzdělání, které je na tuto úlohu připravilo. Kolem pěstounské péče na přechodnou dobu obecně vyvstává otázka, zda pro dítě není odchod z pěstounské rodiny dalším zbytečným traumatizujícím zážitkem a zda by nebylo lepší, aby v pěstounské rodině zůstalo natrvalo. Na rakouském příkladě je však vidět, že připravenost pěstounů a pravidelné konzultace tento problém eliminují. Pěstouni si jsou vědomi toho, že vlastní rodina je pro dítě to nejlepší, a re-

spektují rodiče dítěte, což dítěti také pomáhá v dobrém vztahu s nimi. Dítě je od příchodu do pěstounské rodiny podporováno ve vztahu ke své rodině, kterou pravidelně navštěvuje. Návrat do rodiny je pečlivě připravován prodlužovanými návštěvami dítěte doma. V České republice lze očekávat, že po přijetí nového občanského zákoníku se pěstounská péče na přechodnou dobu více rozšíří. Aby však byla prospěšná, je nezbytná dobrá příprava pěstounů na jejich specifickou roli.

Doporučením, plynoucím z této práce pro řešení náhradní výchovy v České republice, je rozšíření nabídky ambulantních i stacionárních služeb, které by umožňovalo specializovanou pomoc různým cílovým skupinám ohrožených dětí. Další žádoucí změnou je změna přístupu odborníků k práci s rodinou ohroženého dítěte a k týmové spolupráci.

Diplomová práce na řadě konkrétních příkladů a citací ze soudobé rakouské odborné literatury ukázala nejvýznamnější trendy, kterými se vyznačuje systém náhradní výchovy v Rakousku. Toto předstvení by mělo být podnětem pro další zkoumání zahraničních příkladů náhradní výchovy i pro zlepšení současného stavu náhradní výchovy v České republice.

Resumé

Diplomová práce se věnuje realizaci náhradní výchovy v Rakousku. Poskytuje informace o organizaci, zákonné úpravě a historickém vývoji péče o ohrožené děti v této zemi. Jako prevenci náhradní výchovy uvádí ambulantní formy pomoci a některé z nich blíže představuje. Rakouský systém poskytuje širokou nabídku forem náhradní výchovy, které se zaměřují na různé cílové skupiny ohrožených dětí a naplňování jejich specifických potřeb. Cíle a způsoby práce těchto forem náhradní výchovy jsou představeny a ilustrovány na konkrétních příkladech. Diplomová práce se zabývá také principy rakouské náhradní výchovy, především důrazem na spolupráci s rodinou dítěte a její spolurozhodování v procesu náhradní výchovy dítěte. Praktická část práce podrobně představuje pedagogickou práci v konkrétním zařízení náhradní výchovy ve Štýrském Hradci. K získání aktuálních informací přispěly rozhovory s odborníky z oblasti péče o ohrožené děti a dotazníkové šetření mezi vychovateli uvedeného zařízení. Vzhledem k vývoji, který momentálně probíhá v oblasti náhradní výchovy v České republice a jeho podobnosti s nedávným vývojem v Rakousku, může být tato práce pro náhradní výchovu v naší zemi dobrou inspirací.

Resume

The graduation thesis engages in realization of foster care in Austria. It provides information about the organization, legal arrangement and historical development of the guardianship of children at risk in that country. As a prevention of foster care it introduces ambulatory manners of support and some of them are modified. Austrian system provides wide range of foster care forms which are focused on different target groups of endangered children and satisfying of their particular needs. The aids and work methods of foster care are presented and illustrated by specific examples. The graduation thesis considers also the principles of Austrian foster care, especially with the accent on cooperation with child's family and its decision-making in the process of foster care. Practical part of the work introduces educational work in particular institution of foster care in Graz in detail. Interviews with experts from the field of threatened children care as well as questioning of educators from mentioned institution contributed to obtaining up-to-date information. Considering the evolution in the field of foster care in the Czech Republic that is in motion nowadays and the similarity with the recent evolution in Austria, this thesis can be good inspiration to foster care in our country.

Literatura

- ARGYROPOULOS, V. *Was hat bisher geschah : Die Chronologie zum Prozess der Sozialraumorientierung* [online]. Poslední úprava: 28.09.2007, [cit. 2. října 2009], dostupné z: http://www.graz.at/cms/dokumente/10040655_2123962/f273f1a3/Chronologie_SRO.pdf
- BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanance rodiny : sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.
- BERGER, E.-M., et al. *Niederschwellige Jugendnotschlafstellen in den einzelnen Bundesländern Österreichs – Eine deskriptive Studie mit Fokus auf Anlaufstelle-Notschlafstelle, Einzel-fallhilfe-Beratung sowie Zusatzangebote*. Graz : Istitut für Erziehungs- und Bildungswissenschaft, 2008. 808 s. Diplomová práce.
- Bevölkerung am 1.1.2009 nach Politischen Bezirken, Alter und Geschlecht* [online]. Poslední úprava: 27.05.2009, [cit. 7. října 2009], dostupné z: http://www.statistik.at/web_de/statistiken/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/bevoelkerung_nach_alter_geschlecht/index.html
- Bevölkerung seit 2001 nach Staatsangehörigkeit und Geburtsland* [online]. Poslední úprava: 28.05.2009, [cit. 7. října 2009], dostupné z: http://www.statistik.at/web_de/statistiken/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/bevoelkerung_nach_staatsangehoerigkeit_geburtsland/031396.html
- Bevölkerungspyramide am 1.1.2009 nach Staatsangehörigkeit Österreich* [online]. Poslední úprava: 08.06.2009, [cit. 7. října 2009], dostupné z: http://www.statistik.at/web_de/statistiken/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/bevoelkerung_nach_alter_geschlecht/023106.html
- BUBLEOVÁ, V. aj. *Mezinárodní srovnání přístupů a forem realizace pěstounské péče se zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a reintegrace rodiny* [online]. Středisko náhradní rodinné péče, VÚPSV, 2002. Poslední úprava: 18.11.2002, [cit. 3. listopadu 2009], dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/bubkov.pdf>
- Cizinci podle typu pobytu, pohlaví a státního občanství - k 31. 1. 2009* [online]. Poslední úprava: 08.04.2009, [cit. 7. října 2009], dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/92004B7C04/-File/c01t01.pdf>

- DEINET, U. Sozialräume als Lebenswelten verstehen!. In LAUERMAN, K., KNAPP, G. *Sozialpädagogik in Österreich: Perspektiven und Theorie*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2003, s. 106-123. ISBN 3-85013-996-4.
- EIGNER, J. Treffpunkt Pflegeplatz : Bei uns lernen viele Mädchen erst eine funktionierende Familie kennen. *Elternheft*, 2007, č. 1, s. 11-14.
- EIGNER, J. Pflegefamilie aus der Sicht einer Sozialarbeiterin. *Elternheft*, 2009, č. 1, s. 5-8.
- Empfehlungen zur Sozialraumorientierung in Graz: Dokumentation des Vortrages von Prof. Dr. Wolfgang Hinte in Graz am 14.5.2004* [online]. Poslední úprava 11.10.2005, [cit. 2. října 2009], dostupné z: http://www.graz.at/cms/dokumente/10040655_2123962/5c536cf9/Sozialraumorientierung_Hinte.pdf
- ENGEL, P. *Der Grazer Weg* [online]. Poslední úprava: 16.06.2005, [cit. 12. října 2009], dostupné z: http://www.quality4children.info/ps/rup/utills/download.php?alias=q4c_docudb&mdhash=47066da356a29bbbf309ae24ac2a202d&praefix=cms2_&name=engel.doc
- FLEISCHMANN, P. Heim 2000: Zur Reform der sozialpädagogischen Fremdunterbringung in Wien. In KNAPP, G., SCHEIPL, J. *Jugendwohlfahrt in Bewegung: Reformansätze in Österreich*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2001, s. 134-147. ISBN 3-85013-818-6.
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno : Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- GLAUNINGER-HOLLER, N. *Eine Gegenüberstellung von stationären (Fremd-) Unterbringungsmöglichkeiten: (Landes-) Jugendheime, Wohngemeinschaften und Mobil betreutes Wohnen*. Graz : Institut für Erziehungs- und Bildungswissenschaft, 2006. 147 s. Diplomová práce.
- HANSEN, G. Elternarbeit in der Heimerziehung. In COLLA, H. a kol. *Handbuch der Heimerziehung und Pflegekinderwesen in Europa*. Neuwied : Luchterhand, 1999, s. 1023-2030. ISBN 3-472-02339-2.
- HEIMGARTNER, A. Sozialpädagogische Kreise. *Sozialpädagogische Impulse*, 2006, č. 1, s. 10-14.
- HINTE, W. Sozialraumorientierung. *SIO Sozialarbeit in Österreich*, 2008, č. 1, s. 8-13.
- HIRSCHFELD, E. (Kleine) Kinder in Heimen – Keine Kinder in Heimen? : Ein Vergleich zwischen Heimgruppe und „Ersatz“familie – Teil II. *Unsere Jugend*, 1996, roč. 48, č. 1, s. 8-15.
- CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu : základy kvantitativního výzkumu*. Praha : Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- Jahresbericht 2008 Caritas-Schlupfhaus* [online]. Caritas Steiermark. Poslední úprava: 24.03.2009, [cit. 12. listopadu 2009], dostupné z: <http://schlupfhaus.caritas-steiermark.at/fileadmin/user/>

steiermark/fotos__pdf__medien/Hilfe_und_Einrichtungen/fuer_Kinder_und_Jugendliche/Schlupfhaus/Downloads/JB08_schlupfhaus.pdf

Jahresbericht 2008 Tartaruga. Graz : Jugend am Werk Steiermark, 2009.

Jugendpolitik in Österreich: Ein kurzer Überblick. Wien : Bundesministerium für Gesundheit, Familie und Jugend, 2007.

Jugendschutz in Österreich. Wien : Bundesministerium für Gesundheit, Familie und Jugend, 2007.

Jugendwohlfahrtsbericht 2008 [online]. Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend. Poslední úprava: 08.05.2009, [cit. 12. listopadu 2009], dostupné z: http://bmwa.cms.apa.at/-cms/content/attachments/7/3/6/CH0947/CMS1234877055102/aa_-_statistik_2008.pdf

KNAPP, G. Heimreform in Österreich zwischen Anstaltserziehung und lebensweltorientierter Sozialpädagogik. In KNAPP, G., SCHEIPL, J. *Jugendwohlfahrt in Bewegung: Reformansätze in Österreich*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2001, s. 71-104. ISBN 3-85013-818-6.

KNAPP, G. Sozialpädagogische Familienhilfe als Handlungsfeld sozialer Arbeit. In LAUERMAN, K., KNAPP, G. *Sozialpädagogik in Österreich: Perspektiven und Theorie*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2003, s. 370-397. ISBN 3-85013-996-4.

Krisenunterbringung als Pilotprojekt für alle steirischen Kinder. *Elternheft*, 2008, č.3, s. 10-12.

LAUERMAN, K. Reformbestrebungen der Heimerziehung in Österreich seit 1945 : Eine historische Rückblende. In KNAPP, G., SCHEIPL, J. *Jugendwohlfahrt in Bewegung: Reformansätze in Österreich*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2001, s. 120-133. ISBN 3-85013-818-6.

Leistungsentgelte in der Fassung StJWG-DVO [online]. Graz: Amt der Steiermärkischen Landesregierung / FA11A – Soziales, Arbeit und Beihilfen, 2009. Poslední úprava: 16.03.2009 [cit. 12. listopadu 2009], dostupné z: http://www.verwaltung.steiermark.at/cms/dokumente/11058681_36904555/b3abbd50/AAAnlage%201%20StJWG%20DVO.pdf

LERCHER, G. aj. Von der Pflegefamilie zur Familienpädagogik. *Elternheft*, 2006, č. 1, s. 4-6.

LEVO-JWG : Leistungsverordnung – Jugendwohlfahrt. Graz : Amt der Steiermärkischen Landesregierung / FA11A – Soziales, Arbeit und Beihilfen, 2005.

LUTTER, E. Das Wiener modell: Schulung und Beratung im Pflegekinderwesen. In COLLA, H. a kol. *Handbuch der Heimerziehung und Pflegekinderwesen in Europa*. Neuwied : Luchterhand, 1999, s. 773-777. ISBN 3-472-02339-2.

MATĚJČEK, Z. aj. *Náhradní rodinná péče*. Praha : Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MUHR, I., WAAL, H. Familiäre und professionelle Erziehung im Spannungsfeld postmoderner Gesellschaft. In LAUERMANN, K., KNAPP, G. *Sozialpädagogik in Österreich: Perspektiven und Theorie*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2003, s. 400-413. ISBN 3-85013-996-4.

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011 [online]. Poslední změna: 20.07.2009, [cit. 23. listopadu 2009], dostupné z:

<http://www.msmt.cz/socialni-programy/narodni-akcni-plan-k-transformaci-a-sjednoceni-systemu-pece>

Qualitätskatalog der Grazer Jugendwohlfahrt. Graz : Magistrat Graz, Amt für Jugend und Familie, 2000.

SCHEIPL, J. Heimerziehung in Österreich. In COLLA, H. a kol. *Handbuch der Heimerziehung und Pflegekinderwesen in Europa*. Neuwied : Luchterhand, 1999, s. 71-83. ISBN 3-472-02339-2.

SCHEIPL, J. Die stationäre Betreuung in der Jugendwohlfahrt: Eine aktuelle Übersicht. In KNAPP, G., SCHEIPL, J. *Jugendwohlfahrt in Bewegung: Reformansätze in Österreich*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2001, s. 105 – 119. ISBN 3-85013-818-6.

SCHEIPL, J. Jugendwohlfahrtsplanung in Österreich. In KNAPP, G., SCHEIPL, J. *Jugendwohlfahrt in Bewegung: Reformansätze in Österreich*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2001, s. 283-303. ISBN 3-85013-818-6.

SCHEIPL, J. Geschichte der Sozialpädagogik in Österreich – unter besonderer Berücksichtigung der Jugendwohlfahrt. In KNAPP, G., STING, S. *Soziale Arbeit und Professionalität im Alpen-Adria-Raum*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2007, s. 134-155. ISBN 978-3-7086-0325-4.

SCHEIPL, J. Das Pflegekinderwesen in Österreich. In MEYER, Ch., et al. *Liebe und Freundschaft in der Sozialpädagogik : Personale Dimension professionelles Handelns*. Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009, s. 225-244. ISBN 978-3-531-16409-6.

Steierisches Jugendwohlfahrtsplan 2005 [online]. Amt der Steiermärkischen Landesregierung / FA 11B – Sozialwesen. Poslední úprava: 04.07.2005, [cit. 5. října 2009], dostupné z: <http://www.soziales.steiermark.at/cms/beitrag/10175548/5352/>

STÜCKLER, E. *Die Wohnbegleitung des „Caritas-Schlupfhaus“ als spezifische Form der sozialpädagogischen Betreuung wohnungsloser Jugendliche und junger Erwachsener*. Graz : Institut für Erziehungs- und Bildungswissenschaft, 2008. 144 s. Diplomová práce.

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Úmluva o právech dítěte [online]. Poslední úprava: 15.11.2006, [cit. 20. listopadu 2009], dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

VEČEŘOVÁ, L. *Pěstounská péče na přechodnou dobu – současná úprava a úvahy de lege ferenda* [online]. Diplomová práce, 2009. Poslední úprava: 30.03.2009, [cit. 20. listopadu 2009], dostupné z: http://is.muni.cz/th/134786/pravf_m/Diplomka.pdf

WEBER, M. E. Familien als Koproduzenten sozialpädagogischer Interventionen – zur Innensicht sozialpädagogischer Familienhilfe. In KNAPP, G., SCHEIPL, J. *Jugendwohlfahrt in Bewegung: Reformansätze in Österreich*. Klagenfurt : Hermagoras/Mohorjeva, 2001, s. 321-339. ISBN 3-85013-818-6.

Zákony:

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)

Jugendgerichtsgesetz (JGG)

Jugendwohlfahrtsgesetz (JWG)

Steiermärkisches Jugendschutzgesetz (StJSchG)

Steiermärkisches Jugendwohlfahrtsgesetz 1991 (StJWG 1991)

(dostupné z: <http://www.jusline.at/>, resp. <http://www.smolik.at/landesgesetze/stmk.htm>)

Webové stránky:

<http://www.bmwfj.gv.at/>

<http://www.graz.at/>

<http://www.kinderanwalt.at/>

<http://www.noe.gv.at/>

<http://www.pflegefamilie.at/>

<http://www.steiermark.at/>

Přílohy

Příloha č. 1: Podíl soukromých a veřejných zřizovatelů	137
Příloha č. 2: Dotazník pro vychovatele v KIWOKI	138
Příloha č. 3: Představení dětí v KIWOKI	140
Příloha č. 4: Představení pedagogů v KIWOKI	143
Příloha č. 5: Vzor pro rozpis služeb v KIWOKI	145
Příloha č. 6: Domovní řád v KIWOKI	146
Příloha č. 7: Fotografie	147

Podíl soukromých a veřejných zřizovatelů

Spolkové země	Rok 1996		Rok 2000	
	Soukromí zřizovatelé %	Veřejní zřizovatelé %	Soukromí zřizovatelé %	Veřejní zřizovatelé %
Burgenlandsko	100	0	100	0
Korutany	88	12	88	12
Dolní Rakousko	42	58	47	53
Horní Rakousko	64	36	70	30
Solnohradsko	91	9	96	4
Štýrsko	62	38	67	33
Tyrolsko	76	24	70	30
Vorarlbersko	90	10	100	0
Vídeň	20	80	22	78
CELKEM	70	30	73	27

Tabulka 1: Zřizovatelé stacionárních sociálně pedagogických zařízení *pomoci mládeži* – podle spolkových zemí v letech 1996 a 2000 (Scheipl, 2001).

Dotazník pro vychovatele – německá verze

Kleine Umfrage für die Betreuer in KIWOKI

Fragen zu meiner Person:

1. Geburtsjahr und Geschlecht
2. Ausbildung + relevante Fort- und Weiterbildung
(die ganze Reihe: Volksschule /4 Jahre/, Hauptschule /4 Jahre/,...)
3. Seit wann arbeite ich in KIWOKI (ggf. in KiVi)?
4. Meine spezielle Aufgaben im Team
(z.B. Essenrechnungsführen, Dienstpläne herzustellen, Anschlagbrettgestaltung, Sportgeräteverwaltung,...)

Fragen zum Betreuersberuf:

5. Zeitaufwand
Schaffe ich im Dienst alles was ich zu tun habe, oder muss ich etwas noch zu Hause nachholen?
Wie finde ich den Zeitaufwand meines Berufs im Vergleich zu anderen Berufen?
6. Bewertung
Wie hoch ist dieser Beruf in der österreichischen Gesellschaft geschätzt? (gesellschaftliche Anerkennung)
Inwieweit entspricht die Belohnung den Ansprüchen dieses Berufs?

Fragen zu KIWOKI:

7. Das Positive
Was läuft meiner Meinung nach in unserer Einrichtung besonders gut?
Was ist gelungen? Worauf können wir stolz sein?
8. Die Schwachstellen
Wo könnten wir noch einen Fortschritt machen? Was sollte besser geregelt / durchgeführt werden?

Fragen zur Fremdunterbringung in Österreich:

9. Die Stärke
Was finde ich im österreichischen (ggf. Steierischen, ggf. städtischen) Fremdunterbringungsbereich besonders toll?
10. Die Schwachstellen
Was klappt nicht genug gut? Was sollte verbessert werden?

Vielen Dank für die Antworten und Deine Mühe! :)

Dotazník pro vychovatele – český překlad

Dotazník pro vychovatele v KIWOKI

Otázky k mé osobě:

1. Rok narození a pohlaví
2. Vzdělání a relevantní absolvované další vzdělání
3. Od jakého roku pracuji v KIWOKI (popř. Předtím v KiVi)?
4. Mé speciální úlohy v týmu
(např. vyúčtování stravy, sestavování rozpisů služeb, aktualizace nástěnky, správa sportovních potřeb)

Otázky k povolání vychovatele:

5. Časová náročnost
Stihnu ve službě vše, co potřebuji, nebo musím svou práci dodělat doma?
Jak jsem spokojen s časovou náročností mého povolání ve srovnání s jinými povoláními?
6. Ohodnocení
Jak vysoko je hodnoceno povolání vychovatele v rakouské společnosti? (společenské uznání)
Jak dalece odpovídá finanční ohodnocení nárokům tohoto povolání?

Otázky ke KIWOKI:

7. Pozitiva
Co v našem zařízení, podle mého názoru, funguje obzvlášť dobře?
Co se podařilo? Na co můžeme být hrdí?
8. Slabá místa
V jaké oblasti bychom ještě mohli pracovat na pokroku? Co by mělo probíhat lépe?

Otázky k náhradní výchově v Rakousku:

9. Silné stránky
Co vnímám v oblasti rakouské (popř. štýrské, městské) náhradní výchovy jako obzvlášť zdařilé?
10. Slabiny
Co nefunguje dostatečně dobře? Co by mělo být vylepšeno?

Děkuji za odpovědi a za ochotu! :)

Představení dětí v KIWOKI

Norbert (11 let) přišel do *domova* KIWOKI v únoru 2009. Jeho matka (starší sestra Stephana, který je v *domově* také, viz níže) je ve výkonu trestu odnětí svobody. Předtím absolvovala protialkoholní léčbu a Norbert v tu dobu pobýval u své babičky (matky Stephana). Otec se ozývá jen na Norbertovy narozeniny a na Vánoce. S matkou udržuje kontakt díky pravidelným návštěvám ve věznici. Víkendy tráví u prarodičů, společně se Stephanem. Norbert navštěvuje 4. třídu základní školy, patří mezi průměrné žáky. Rád hraje fotbal, obzvlášť se svým klíčovým vychovatelem.

Elisabeth (12 let) přišla do *domova* KIWOKI z pěstounské rodiny, kde vyrůstala od svých tří let. Důvodem bylo, že pěstounova vlastní dcera obvinila pěstouna ze sexuálního zneužívání. Přestože se obvinění neprokázalo, Elisabeth se již do pěstounské rodiny nevrátila. Je s nimi však ve stálém kontaktu a občas k nim jezdívá na víkendy nebo část prázdnin. Oba rodiče Elisabeth jsou závislí na alkoholu. Otec s dcerou neudrží žádný kontakt. Matka se snaží vyléčit ze závislosti a upravit svou situaci tak, aby se k ní dcera mohla nastěhovat. Matka chodí za Elisabeth na návštěvy a občas si ji bere domů na víkendy. Elisabeth navštěvuje 6. ročník základní školy, školní povinnosti vykonává pečlivě a je průměrnou žákyní. Její vášní je jízda na koni, ve které ji její klíčová vychovatelka podporuje.

Stephan (13 let) je nejmladší z pěti sourozenců (nejstarší sestra je matkou Norberta, viz výše). Do *domova* KIWOKI byl přijat nejprve v roce 2007 z důvodu problematické rodinné situace, kdy matka pečovala o těžce nemocného manžela a u dětí se začaly projevovat poruchy chování. O rok později si matka odvezla Stephana zpět domů (poté, co se Stephan pohádal v *domově* a pak rozčileně volal domů). Na začátku roku 2009 byl opět přijat, neboť poruchy chování se prohlubovaly (hlavně záškoláctví, agrese a krádeže). S rodinou udržuje pravidelné vztahy, všechny víkendy tráví doma. Chlapec navštěvuje 6. třídu základní školy. Jeho školní výkon je spíše podprůměrný a školní příprava je problematická (nesoustředěnost, impulsivita). Je však velmi zručný a šikovný, například umí samostatně uvařit některá jídla.

Susanne (14 let) je v *domově* KIWOKI již dva roky. Její matka zvolila tuto možnost, protože nezvládala výchovu. Susannin otec matku fyzicky i psychicky týral a sexuálně zneužíval. Rozvedli se, když bylo dceři 7 měsíců, a od té doby s nimi není v kontaktu. S matkou má Susanne spíše konfliktní vztah, nerozumí si. Susanne je však dostatečně samostatná a je reálné, že se za rok přestěhuje k matce. Susanne má diagnostikované poruchy chování. Z důvodu obtížné výchovy bydlela na školním internátě, ale byla vyloučena (za porušování pravidel a útěky). Dívka navštěvuje 7. třídu základní školy. Zvažuje, že se vyučí na kosmetičku.

Judith (14 let) žije v KIWOKI necelý rok. Narodila se svobodné matce, jejíž rodina se jí těhotenství snažila rozmluvit. Matka si dítě ponechala, avšak nedokázala s ním navázat žádný vztah. Když byly Judith tři roky, položila ji matka na práh domu své sestry. Judith vyrůstala v rodině své tety, ale nesplňovala tetiny náročné požadavky, což pro ni bylo velmi stresující. Nyní Judith udržuje vztahy se svou matkou i s tetou a občas u nich tráví víkendy. Judith navštěvuje 7. třídu základní školy. Má výrazné vědomostní deficity, především z důvodu dlouhodobě nedostatečné podpory ve školní oblasti.

Margot (14 let) vypadá vzhledem i chováním nejméně na 16 let. Její rodiče se rozvedli a ona žila ve střídavé péči. Výchova Margot byla obtížná, dívka nerespektovala žádná pravidla. Proto byla umístěna do *domova*. Navštěvuje 7. třídu základní školy. Ve škole je jejím největším problémem drzé chování. V *domově* se projevovaly problémy s nedovolenou nepřítomností. Margot dokonce jednou bez vědomí vychovatelů přespala v cizí rodině a pátrala po ní policie. Na žádost Margot a se souhlasem jejích rodičů byla náhradní výchova v KIWOKI ukončena a doporučena ambulantní forma *pomoci mládeži*.

Johanna (15 let) je v *domově* téměř dva roky. Vyrůstala ve funkční rodině, ale její matka zemřela, když jí bylo 9 let. Johannin otec je řidičem autobusu, často nebýval odpoledne a večer doma a ve výchově děvčete byl nedůsledný. U Johanny se rozvinuly poruchy chování (krádeže) a výrazně se zhoršil školní prospěch. Pro zlepšení byly nejprve zvoleny ambulantní formy pomoci, ale bez výsledku. Johanna navštěvuje 1. ročník střední odborné školy pečovatelské. V rámci školy absolvuje různé praxe (u lidí s postižením,

u starých lidí upoutaných na lůžko), což ji baví. Hraje na klarinet v mládežnickém orchestru a pevné zázemí má ve farnosti církve.

Michael (15 let) žije v KIWOKI (dříve v KiVi) již 8 let. Narodil se v Portugalsku černošským rodičům a o rok později se s ním matka přestěhovala do Rakouska. Matka byla celý den v zaměstnání a Michael zůstával sám doma. Později ve školce vykazoval velmi problémové chování (byl agresivní, neklidný, ničil věci). Využíval službu *denní matky*, ale poruchy chování byly natolik závažné, že se s touto formou pomoci neslučovaly. Byl přijat do SOS dětské vesničky, odkud si ho matka vzala zpět. Když se jí však narodil druhý syn, hledala pro Michaela umístění v náhradní výchově, neboť péči o dvě děti nezvládala. Matka trpí psychickým onemocněním, živí se jako zpěvačka a Michael k ní jezdí občas na víkendové návštěvy. Michael navštěvuje 1. ročník učiliště, obor truhlář. Škola sídlí mimo Štýrský Hradec a Michael tam bydlí na internátě. V *domově* tráví víkendy a měsíce, kdy má praxi (tu vykonává ve Štýrském Hradci).

Natalie (16 let) vyrůstala v úplné rodině, ale její otec byl závislý na počítačových hrách a sexuálně zneužíval svou manželku (matku Natalie). Před čtyřmi lety se rodiče rozvedli. Matka byla ve výchově velmi slabá a Natalie měla velké vědomostní i sociální deficity a poruchy chování, tak pro se pro ni hledalo přechodné umístění. Tím byl internát, ze kterého však byla vyloučena pro špatné chování. Po příchodu Natalie do *domova* byl povolen její kontakt s otcem. Tráví spolu tři hodiny jednou za dva týdny. Častý kontakt udržuje Natalie s matkou a také s babičkou, ke které občas jezdí na víkendy. Natalie se učí na prodavačku. Její intelekt je podprůměrný a při některých předmětech ve škole potřebuje speciálně pedagogickou podporu.

Představení týmu vychovatelů v KIWOKI

Walter (54 let) je ředitelem zařízení, kromě vysokoškolského vzdělání v oblasti sociální pedagogiky a psychologie má i psychoterapeutický výcvik. v zařízení pracuje již od roku 2002 (tenkrát ještě v KiVi). Vede tým vychovatelů, práci s rodiči a s veřejností. Oceňuje především zdařilou reformu městských dětských domovů a prosazení konceptu *domovů*. Také, až na výjimky, si váží dobré spolupráce se sociálními pracovníky. Je spokojen, že spolupráce s rodiči je v KIWOKI chápána jako důležitá součást každodenní práce a vede k žádaným výsledkům. Ji integraci dětí do volnočasových aktivit pokládá za zdařilou. Naproti tomu je třeba zlepšit komunikaci v týmu vychovatelů a usilovat o více kontaktů se sociálním prostředím dětí. Další návrhy změn k lepšímu jsou dodatečná kvalifikování vychovatelů v různých oblastech sociální práce a více individuální práce s dětmi a jejich rodinami. Jako přednosti rakouské náhradní výchovy uvádí širokou a různorodou nabídku služeb pro různé cílové skupiny a vysoký podíl dobrovolné účasti na *pomocích mládeži*, jen omezený počet soudem nařízených umístění. Mezi negativa řadí částečně nedostatečnou komunikaci mezi jednotlivými příbuznými obory a jejich rozdílnou terminologii.

Astrid (46 let) pracuje v tomto zařízení (resp. v KiVi) již 28 roků, absolvovala čtyřleté pomaturitní vzdělání v předškolní a volnočasové pedagogice. V současnosti uvažuje o snížení úvazku nebo o změně povolání, ráda by se věnovala individuálnímu poradenství. V *domově* má na starosti nákup potravin, léků a protipožární ochranu. Na KI-WOKI oceňuje možnost flexibilního utváření dne a možnost relativně samostatného rozvržení práce. Zvláštní sílu a stabilitu vykazuje tým v krizových situacích. Hrdá je na pěkný a útulný dům, o jehož útulnost se zasloužily vychovatelky. Negativa nevyjadřuje, jen by místo dvou dvoulůžkových pokojů mohly být jen jednolůžkové.

Sabine (45 let) vystudovala předškolní a volnočasovou pedagogiku a v KiVi, posléze v KI-WOKI, pracuje již 23 let. Mezi její úlohy patří nákupy potravin, drogistického zboží a správa výtvarných potřeb. K negativním stránkám KIWOKI řadí často chybějící týmová ujednání, příliš mnoho „sólo akcí“ kolegů, často zbytečné „tlachání“. Ke zlepšení by mohly pomoci uvědomělejší týmové dohody a častější formulování konkrétních prob-

lémů. Na rakouské náhradní výchově oceňuje existenci speciálních zařízení a širokou nabídku terapií. Naopak kritizuje velkou byrokracii.

Manuela (35 let) pracuje v KIWOKI 3 roky, po maturitě vystudovala pětiletou akademii pro předškolní a volnočasovou pedagogiku. v zařízení se stará o výpočetní techniku, zahradu a archív fotografií. Pozitivum KIWOKI spatřuje ve velkém počtu zaměstnaných vychovatelů, což nabízí široké možnosti pro volnočasové akce a individuální práci s dětmi. Výhodou je, že všechny děti jsou v jejich zařízení umístěny dobrovolně, to ulehčuje práci. Kvůli různým výchovným stylům vychovatelů je pro děti často těžké, vyznat se v momentální situaci. Uvítala by, kdyby všichni lépe dodržovali daná pravidla. I komunikace v *domově*, např. předávání služeb, by měla být ještě lépe organizována a dodržována.

Christoph (32 let) vystudoval sociální pedagogiku na vyšší odborné škole a absolvoval další vzdělávání v práci s mládeží závislou na návykových látkách a v poradenství. Již 10 let pracuje v KIWOKI (dříve v KiVi), mezi jeho úlohy v týmu patří sestavování rozpisu služeb, počítání přesčasů a vybírání příspěvků na stravu od vychovatelů. Za zvláště dobře fungující považuje v KIWOKI intenzivní spolupráci s jinými institucemi a s rodiči dětí. Naopak slabá místa spočívají, dle jeho názoru, v *provázení* mladistvých se závažnými poruchami chování, neboť zařízení přísluší k magistrátu a tedy chybí potřebná flexibilita k nabídnutí pomoci "šité na míru". Rakouskou náhradní výchovu oceňuje za zapojení soukromých poskytovatelů *pomoci mládeži*, kteří obohacují nabídku služeb. Ovšem kritizuje, že umístěním do náhradní výchovy často končí pozornost věnovaná dítěti (i sociálními pracovníky). Měla by se tedy zlepšit práce na cílech umístění a jejich přezkoumávání.

Florian (25 let) vystudoval sociální pedagogiku na vyšší odborné škole. V KIWOKI pracuje teprve půl roku, na starosti zde má správu sportovních potřeb, zahradní domek a inventář. Jako pozitivum KIWOKI pociťuje, že díky šesti zaměstnaným vychovatelům je zajištěn dostatečný prostor pro různé (i individuální) aktivity s dětmi.

Vzor pro rozpis služeb vychovatelů v KIWOKI

Den / datum	Rediel	Hodiny	Vychovateľ 1	Hodiny	Vychovateľ 2	Hodiny	Vychovateľ 3	Hodiny	Vychovateľ 4	Hodiny	Vychovateľ 5	Hodiny
01 Po	08:00 – 16:00	8	14:30 – 22:00 NS	8	06:00 – 10:00	4	13:30 – 20:30	7,5	09:00 – 15:00	6	12:00 – 18:30	6,5
02 Ut	10:00 – 22:00 NS	12	06:00 – 14:00	8	11:00 – 18:00	7	09:00 – 15:00	6	11:00 – 19:00	8	11:00 – 20:30	9,5
03 St	06:00 – 14:00	8	10:00 – 20:30	10,5	10:00 – 22:00 NS	12	10:00 – 18:00	8	10:00 – 19:00	9	09:00 – 15:00	6
04 Ct	08:00 – 15:00	7	13:00 – 20:30	7,5	06:00 – 12:00	6	09:00 – 15:00	6	14:00 – 22:00 NS	8	12:00 – 18:00	6
05 Pa	09:00 – 14:00	5	09:00 – 16:00	7	Vz	8	12:00 – 19:00	7	06:00 – 10:00	4	14:00 – 22:00 NS	8
06 So	V		V		V		13:30 – 22:00 NS	8,5	V		06:00 – 14:00	8
07 Ne	V		V		V		06:00 – 22:00 NS	NeS	V		V	
Hodiny/tyden		40		41		37		43		35		44
08 Po	08:00 – 16:00	8	12:00 – 18:30	6,5	14:00 – 22:00 NS	8	06:00 – 10:00	4	13:00 – 20:30	7,5	09:00 – 15:00	6
09 Ut	10:00 – 22:00 NS	12	11:00 – 20:30	9,5	06:00 – 14:00	8	11:00 – 18:00	7	09:00 – 15:00	6	11:00 – 19:00	8
10 St	06:00 – 14:00	8	09:00 – 15:00	6	10:00 – 20:30	10,5	10:00 – 22:00 NS	12	10:00 – 18:00	8	10:00 – 19:00	9
11 Ct	08:00 – 15:00	7	12:00 – 18:00	6	13:00 – 20:30	7,5	06:00 – 12:00	6	09:00 – 15:00	6	14:00 – 22:00 NS	8
12 Pa	09:00 – 14:00	5	14:00 – 22:00 NS	8	09:00 – 16:00	7	Vz	8	12:00 – 19:00	7	06:00 – 10:00	4
13 So	V		06:00 – 14:00	8	V		V	8	13:00 – 22:00 NS	8,5	V	
14 Ne	V		V		V		V	NeS	06:00 – 22:00 NS	4,3	V	
Hodiny/tyden		40		44		41		37		43		35
15 Po	08:00 – 16:00	8	09:00 – 15:00	6	12:00 – 18:30	6,5	14:00 – 22:00 NS	8	06:00 – 10:00	4	13:00 – 20:30	7,5
16 Ut	10:00 – 22:00 NS	12	11:00 – 19:00	8	11:00 – 20:30	9,5	06:00 – 14:00	8	11:00 – 18:00	7	09:00 – 15:00	6
17 St	06:00 – 14:00	8	10:00 – 19:00	9	09:00 – 15:00	6	10:00 – 20:30	10,5	10:00 – 22:00 NS	12	10:00 – 18:00	8
18 Ct	08:00 – 15:00	7	14:00 – 22:00 NS	8	12:00 – 18:00	6	13:00 – 20:30	7,5	06:00 – 12:00	6	09:00 – 15:00	6
19 Pa	09:00 – 14:00	5	06:00 – 10:00	4	14:00 – 22:00 NS	8	09:00 – 16:00	7	Vz	8	12:00 – 19:00	7
20 So	V		V		06:00 – 14:00	8	V		V		13:30 – 22:00 NS	8,5
21 Ne	V		V		V		V		V		06:00 – 22:00 NS	NeS
Hodiny/tyden		40		35		44		41		37		43
22 Po	08:00 – 16:00	8	13:00 – 20:30	7,5	09:00 – 15:00	6	12:00 – 18:30	6,5	14:00 – 22:00 NS	8	06:00 – 10:00	4
23 Ut	10:00 – 22:00 NS	12	09:00 – 15:00	6	11:00 – 19:00	8	11:00 – 20:30	9,5	06:00 – 14:00	8	11:00 – 18:00	7
24 St	06:00 – 14:00	8	10:00 – 18:00	8	10:00 – 19:00	9	09:00 – 15:00	6	10:00 – 20:30	10,5	10:00 – 22:00 NS	12
25 Ct	08:00 – 15:00	7	09:00 – 15:00	6	14:00 – 22:00 NS	8	12:00 – 18:00	6	13:00 – 20:30	7,5	06:00 – 12:00	6
26 Pa	09:00 – 14:00	5	12:00 – 19:00	7	06:00 – 10:00	4	14:00 – 22:00 NS	8	09:00 – 16:00	7	Vz	8
27 So	V		13:30 – 22:00 NS	8,5	V		V		V		V	
28 Ne	V		06:00 – 22:00 NS	NeS	V		V		V		V	
Hodiny/tyden		40		43		35		44		41		37
29 Po	08:00 – 16:00	8	06:00 – 10:00	4	13:00 – 20:30	7,5	09:00 – 15:00	6	12:00 – 18:30	6,5	14:00 – 22:00 NS	8
30 Ut	10:00 – 22:00 NS	12	11:00 – 18:00	7	09:00 – 15:00	6	11:00 – 19:00	8	11:00 – 20:30	9,5	06:00 – 14:00	8
31 St	06:00 – 14:00	8	10:00 – 22:00 NS	12	10:00 – 18:00	8	10:00 – 19:00	9	09:00 – 15:00	6	10:00 – 20:30	10,5
32 Ct	08:00 – 15:00	7	06:00 – 12:00	6	09:00 – 15:00	6	14:00 – 22:00 NS	8	12:00 – 18:00	6	13:00 – 20:30	7,5
33 Pa	09:00 – 14:00	5	Vz	8	12:00 – 19:00	7	06:00 – 10:00	4	14:00 – 22:00 NS	8	09:00 – 16:00	7
34 So	V		V		13:30 – 22:00 NS	8,5	V		V		V	
35 Ne	V		V		06:00 – 22:00 NS	NeS	V		V		V	
Hodiny/tyden		40		37		43		35		44		41
Celkem hodiny		200		200		200		200		200		200

Tabulka 2: Vzor pro rozpis služeb¹ (interní materiál KIWOKI).

¹Vysvětlivky: NS=noční služba, V=volno, NeS=nedělní služba, Vz=vzdělávání

Domovní řád v KIWOKI

Domovní řád

1. Nevstupuji do cizího pokoje bez dovození.
2. Musím zaklepat, než vejdu do cizího pokoje.
3. Žádné dveře nezamykám zvenčí.
4. V domě musím chodit vždy v prezůvkách nebo ponožkách.
5. Obuv a bundy patří do skříňky v přízemí.
6. Obuv se pohybuje jen na trase ze skříňky k domovním dveřím a obráceně.
7. Nejprve školní příprava, pak vycházky atd.
8. Kouření do 16 let není dovoleno!
9. V domě platí: žádné násilí! žádné rvačky! žádné nadávky!
10. Nekradu cizí majetek!
11. Nepoužívám zde žádné zapalovače apod.
12. Svůj pokoj opouštím v pátek jen tehdy, když je čistý (vč. odpadkového koše).
13. Ve sprchovacím čase se nachází vždy jen jedno dítě ve sprše. Každé ve svůj daný čas!
14. Dívčí prostory jsou tabu pro kluky!!! (sprcha, koupelna, pokoj atd.)
15. Klučičí prostory jsou tabu pro dívky!!!

16. Když se nebudu držet domovního řádu, opíšu ho 3x a do té doby zůstanu ve svém pokoji!

Fotografie 1: Dvoulůžkový pokoj *místa nouzového přespání*, Caritas-Schlupfhaus ve Štýrském Hradci.

Fotografie 2: Útočiště pro mladé lidi v ambulantně přístupné části *místa nouzového přespání* Caritas-Schlupfhaus ve Štýrském Hradci.

Fotografie 3: Villa Hartenau - bývalý dětský domov ve Štýrském Hradci, uzavřen r. 2005.

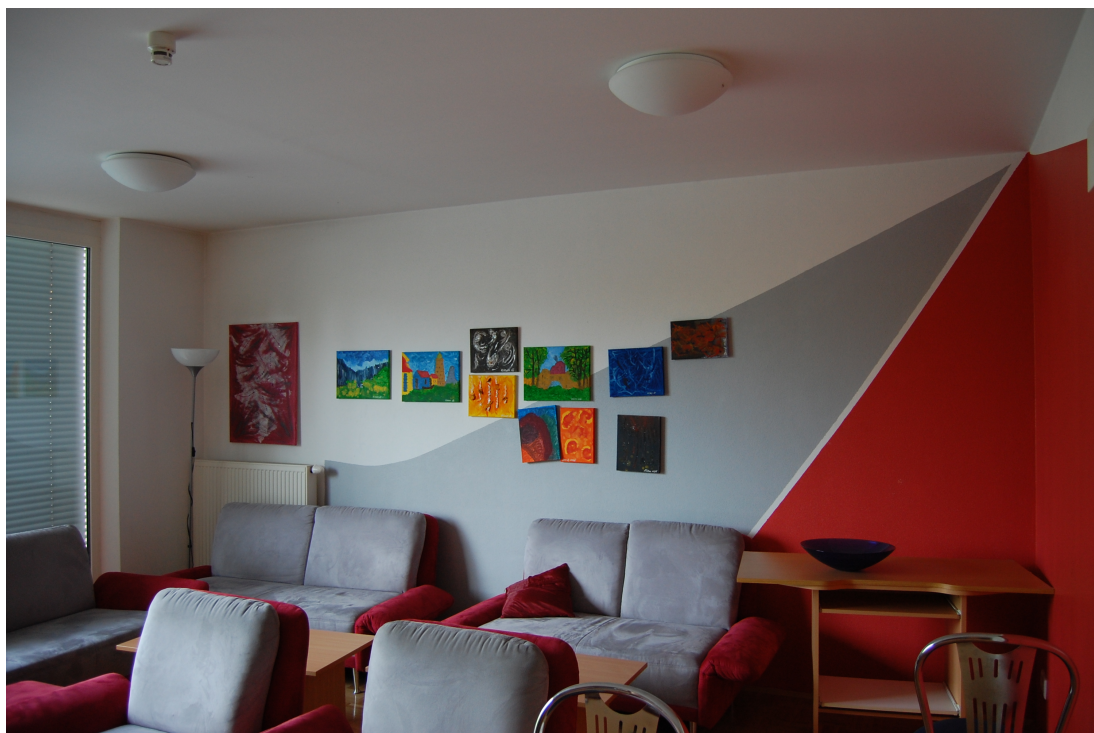
Fotografie 4: Pedagogický tým domova KIWOKI.

Fotografie 5: Dívčí dvojlůžkový pokoj v domově KIWOKI.

Fotografie 6: Dívčí dvojlůžkový pokoj v domově KIWOKI.

Fotografie 7: Obývací pokoj v *domově* KIWOKI.

Fotografie 8: Kuchyň s jídelnou v *domova* KIWOKI.

Fotografie 9: Sociálně pedagogický *domov* KIWOKI s terasou.

Fotografie 10: Sociálně pedagogický *domov* KIWOKI se zahradou.